

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕРАЗМУС+ ОФІС В УКРАЇНІ

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

В.В. Ладиченко, Л.О. Головка, О.В. Гулак, С.О. Кідалов

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

МОНОГРАФІЯ

в рамках проекту програми Європейського Союзу ЕРАЗМУС+
Жан Моне «Екологічне, кліматичне та енергетичне право ЄС» (620353-
ERP-1-2020-1-UA-ERPJMO-CHAIR)

Київ – 2022

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
EUROPEAN COMMISSION
NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND ENVIRONMENTAL SCIENCES OF UKRAINE
NATIONAL ERASMUS+ OFFICE IN UKRAINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

V. Ladychenko, L. Golovko, O. Gulac, S. Kidalov

PROTECTION OF THE ENVIRONMENT: EUROPEAN EXPERIENCE

MONOGRAPH

in term of the European Union programme ERASMUS+ prject Jean Monnet
Chair «EU environmental, climate change and energy law» (620353-EPP-1-
2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR)

Kyiv – 2022

УДК 349.6

Л15

Рецензенти:

Дейнега М.А., д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного та господарського права;

Дрозд О.О., д.ю.н., професор, начальник відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ;

Журавель Я.В., д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Академії праці, соціальних відносин і туризму

Л 15 Охорона навколишнього природного середовища: європейський досвід: Монографія / В.В. Ладиченко, Л.О. Головка, О.В. Гулак, С.О. Кідалов. Київ: 2022. 204 с.

ISBN 978-617-8102-72-2

Монографія присвячена науково-правовому дослідженню принципів, засобів і методів правового регулювання охорони навколишнього природного середовища в європейських державах, перспективних напрямів розвитку вітчизняного екологічного законодавства у контексті євроінтеграційного курсу нашої держави.

Авторський колектив висловлює сподівання, що вона буде цікавою і корисною для вчених-правознавців, практичних фахівців та усіх тих, хто цікавиться зазначеною науково-практичною проблематикою.

Видання здійснюється в рамках проекту програми Європейського Союзу ЕРАЗМУС+ Жан Моне «Екологічне, кліматичне та енергетичне право ЄС» (620353-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR).

Видання підготовлене за фінансової допомоги Європейського Союзу. Видання не може розцінюватися таким, що відображає точку зору Європейської Комісії.

The monograph is dedicated to the scientific and legal research of the principles, means and methods of legal regulation of environmental protection in the EU member states, as well prospective directions of the development of environmental legislation of Ukraine in the context of the European integration course.

The publication has been produced within the framework of the European Union programme ERASMUS+ project Jean Monnet Chair «EU Environmental, Climate Change and Energy Law» (620353-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR).

This publication has been produced with the financial assistance of the European Union. The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

УДК 349.6

©Ладиченко В.В., Головка Л.О., Гулак О.В., Кідалов С.О. 2022

© НУБіП України, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ДОСВІД КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	8
1.1. Взаємодія органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	8
1.2. Досвід Словаччини у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	16
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ.....	75
2.1. Законодавчі та науково-теоритичні основи правового регулювання поводження з відходами в європейському союзі.....	75
2.2. Основні принципи при поводження з відходами в Європейському Союзі.....	101
2.3. Механізм правового регулювання поводження з відходами у Європейському Союзі.....	108
2.4. Інституційне забезпечення поводження з відходами в Європейському Союзі.....	116
2.5. Правове регулювання утилізації та видалення відходів у праві Європейського Союзі.....	130
2.6. Правове регулювання поводження з відходами в Чехії.....	142
2.7. Правове регулювання поводження з відходами в Польщі.....	168
РОЗДІЛ 3. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	173
3.1. Теоретико-методологічні засади дослідження юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з нею правопорушення у сфері земельних правовідносин.....	174

3.2. Особливості юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з нею правопорушення у сфері земельних правовідносин.....	180
ВИСНОВКИ.....	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	192

ВСТУП

Постійні наслідки глобального потепління, втрати біорізноманіття та забруднення навколишнього природного середовища становлять серйозну загрозу для здійснення основних прав людини, включаючи право на життя, здоров'я, приватне та сімейне життя. Це викликало визнання підходу, заснованого на правах людини, до боротьби зі зміною клімату. На національному і на міжнародному рівні зростає інтерес до визнання права на здорове довкілля як фундаментального права людини. Місцеві та регіональні органи влади відіграють значну роль у захисті цього права через їх близькість до повсякденного життя своїх громадян та їх відповідальність за реагування на екологічні виклики на місцевому рівні.

Одним із пріоритетних завдань України, як держави, є забезпечення конституційного права громадян на екологічно безпечні умови життєдіяльності населення та відповідно збереження навколишнього природного середовища від невиправданого антропогенного впливу. Для успішного реалізування даного завдання корисним є вивчення європейського досвіду в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Однією з найважливіших проблем, які утворились в екологічній сфері, є проблема поводження з відходами. Відсутність дієвого механізму поводження з відходами, а також декларативність окремих положень нормативно-правових актів зумовлюють постійне збільшення неутилізованих відходів, і як наслідок поглиблюють екологічну кризу. Саме тому, вважаємо за необхідне проаналізувати європейські стандарти управління відходами та визначити потенційні шляхи удосконалення правового регулювання поводження з відходами в Україні.

Корупція у різноманітних її проявах й досі залишається гострою проблемою для нашої країни, будучи гальмівником у її економічному розвитку та ефективній євроінтеграційній діяльності. Високий рівень корупції виступає загрозою для розвитку як суспільства у цілому, так і

окремих сфер її діяльності, включаючи і земельну, унеможлиблюючи водночас ефективне вкладення коштів у новітні проекти, які б змогли вивести країну на більш високий рівень розвитку та забезпечити достаток і добробут населенню. Відтак, важливим вбачається забезпечення належних правових запобіжників, спрямованих, насамперед на запобігання, а потім вже і на протидію корупційних проявів різної правової кваліфікації. Водночас, значними залишаються і нормативні прогалини, зокрема, невідповідність та колізійність так званої антикорупційної термінології, що міститься в суміжних нормативно-правових актах, які мають вищу юридичну силу.

Окремим та найбільш помітним корупційним ризиком у досліджуваній нами сфері виступає відкриття ринку земель сільгосппризначення, що є рухомим механізмом для розвитку нових корупційних схем. Позаяк, земельні відносини слугують чи не найпопулярнішою сферою для практики «неправомірного збагачення». Зокрема, основним антикорупційним органом нашої держави (Національним агентством з питань запобігання корупції) було виокремлено «топ-30 корупційних схем у земельній сфері» та запропоновано алгоритми щодо їх мінімізації. Тому важливим є дослідження теоретико-методологічних засад юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з нею правопорушення у сфері земельних відносин.

РОЗДІЛ 1. ДОСВІД КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Взаємодія органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища

Постійні наслідки глобального потепління, втрати біорізноманіття та забруднення навколишнього природного середовища становлять серйозну загрозу для здійснення основних прав людини, включаючи право на життя, здоров'я, приватне та сімейне життя. Це викликало визнання підходу, заснованого на правах людини, до боротьби зі зміною клімату. На національному і на міжнародному рівні зростає інтерес до визнання права на здорове довкілля як фундаментального права людини. Місцеві та регіональні органи влади відіграють значну роль у захисті цього права через їх близькість до повсякденного життя своїх громадян та їх відповідальність за реагування на екологічні виклики на місцевому рівні.

Розглянемо досвід європейських держав на прикладі Словаччини щодо взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища. Повноваження і взаємодію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища в Словаччині регулює Закон від 5 листопада 2003 року про державне управління у сфері захисту довкілля та про внесення змін до деяких законів. Розглянемо його положення.

Органи державного управління у сфері охорони навколишнього середовища є наступні.

Міністерство навколишнього середовища Словацької Республіки (далі - "Міністерство") як центральний орган державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища

- а) розробляє екологічні концепції,
- б) здійснює керівництво та контроль за державним управлінням охорони навколишнього природного середовища,
- в) здійснює контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування в сфері охорони навколишнього природного середовища,
- г) здійснює державне управління природоохоронною діяльністю в обсязі, встановленому спеціальними нормативно-правовими актами,
- д) здійснює державний нагляд,
- е) засновує спеціальні професійні організації і дає згоду районним відділенням в обласних центрах на створення спеціальних професійних організацій,
- є) робить доступною інформацію про навколишнє природне середовище,
- ж) бере участь у забезпеченні екологічної освіти, навчання та інформаційної діяльності.

Для забезпечення виконання завдань Міністерство

- а) взаємодіє з центральними органами державної адміністрації, які беруть участь у виконанні завдань з питань охорони навколишнього природного середовища,
- б) координує взаємодію центральних органів державного управління, міжнародне співробітництво та процес інтеграції в міжнародні структури при виконанні завдань з питань охорони довкілля.

Державне управління охороною навколишнього природного середовища відповідно до спеціального положення здійснюють районні відділення з охорони навколишнього природного середовища в обласних центрах. Районні відділення в першу чергу здійснюють державне управління охороною навколишнього природного середовища відповідно до спеціальних положень, а також здійснюють адміністративне судочинство в першій інстанції, надають муніципалітетам професійну допомогу у застосуванні правових норм, згідно з якими муніципалітет виконує завдання охорони навколишнього середовища. До провадження у справах охорони навколишнього природного середовища застосовуються загальні правила адміністративного судочинства, якщо інше не встановлено законом.

Екологічна інспекція є професійним органом контролю, який здійснює державний нагляд у питаннях охорони навколишнього природного середовища в обсязі та на умовах, встановлених спеціальними нормативно-правовими актами і

а) накладає штрафи за нанесення шкоди навколишньому природному середовищу,

б) здійснює місцеве державне управління у сфері комплексного запобігання та контролю забруднення навколишнього природного середовища,

в) здійснює іншу діяльність з питань охорони навколишнього природного середовища в межах спеціальних нормативно-правових актів,

г) здійснює діяльність контролюючого органу,

д) здійснює державний нагляд у питаннях досягнення цілей державної екологічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях шляхом здійснення заходів, фінансування яких здійснюється з Фонду охорони навколишнього природного середовища.

Місцевими органами державної адміністрації з питань охорони навколишнього природного середовища є обласні та районні управління охорони навколишнього природного середовища, які здійснюють державне управління природоохоронною діяльністю у своїх територіальних округах. Зараз у Словаччині діє 8 регіональних і 46 районних управлінь.

Окрім обласних та районних управлінь охорони навколишнього природного середовища, в Словаччині діють інші органи обласної державної адміністрації, які виконують визначені законодавством завдання у сфері охорони навколишнього природного середовища або використання природних ресурсів. Це:

- регіональні та районні органи лісового господарства,
- регіональні органи будівництва,
- обласні та районні земельні служби,
- регіональні органи охорони культурної спадщини.

Постановою Уряду Словацької Республіки № 791 від 28 вересня 2006 р. затверджено план аналізу розвитку та сучасного стану державного управління. Одним із затверджених критеріїв проведення аналізу розвитку та сучасного стану державного управління є якість виконання державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Муніципалітети відіграють незамінну роль у сфері охорони навколишнього середовища. Муніципалітет при здійсненні самоврядування згідно з § 4 абз. 3 Закону № 369 / 1990 зб. «Про місцеве самоврядування» створює умови для забезпечення здорового способу життя і праці мешканців відповідного населеного пункту, охороняє навколишнє природне середовище, забезпечує будівництво та утримання доріг місцевого значення, утримання громадських місць, міського кладовища, культурних, спортивних та інших комунальних закладів, пам'яток культури, історичних місць та

визначних пам'яток муніципалітету, надає комунальні послуги, зокрема поводження з комунальними відходами та дрібними будівельними відходами, підтримання чистоти в населеному пункті, утримання зелених насаджень та забезпечення громадського освітлення, водопостачання, видалення стічних вод.

Тепер розглянемо повноваження органів, задіяних до охорони навколишнього природного середовища в Польщі.

У 2013 році Польща передала усі повноваження, пов'язані з відходами, органам місцевого самоврядування. Відтоді місцева влада самостійно встановлює ціни та відповідає за вивіз, сортування та переробку відходів. Органи місцевого самоврядування повинні організувати вивезення від населення відсортованих відходів. З цією метою влада на місцях проводить тендери на надання мешканцям міст і сіл таких послуг. Таким чином, Польща стимулює конкуренцію, а тим самим змушує владу на місцях надавати населенню максимально якісні послуги ¹.

Закон «Про збереження чистоти та порядку в сільських і міських радах» в статті 3 визначає наступні завдання місцевих рад: вони забезпечують чистоту і порядок на своїх територіях та створюють необхідні для цього умови, зокрема:

1. створюють умови для виконання робіт, пов'язаних з підтримкою чистоти та порядку на території місцевої ради, або забезпечують виконання цих робіт шляхом створення відповідних організаційних підрозділів;

2. забезпечують будівництво, технічне обслуговування та експлуатацію власних або спільних з іншими місцевими радами: а) регіональних технологічних об'єктів для переробки побутових відходів якщо зобов'язання з будівництва таких технологічних об'єктів виникає з воєводського плану поводження з відходами, б) зливних станцій, якщо неможливо підключити всі нерухомі об'єкти до каналізаційної системи або це спричиняє надмірні

¹ Ю. Савицький (2013) Поляків, які не сортуватимуть сміття, змусять платити. URL.

<https://www.radiosvoboda.org/a/25080193.html>

витрати, в) технологічного обладнання та пристроїв для збору, транспортування та утилізації трупів тварин або їх частин, d) громадських туалетів;

3. охоплюють всіх власників нерухомості на території сільської чи міської ради системою поводження з побутовими відходами;

4. контролюють поводження з побутовими відходами, у тому числі виконання завдань, покладених на суб'єктів господарювання, які збирають побутові відходи від власників нерухомості;

5. встановлюють роздільне збирання побутових відходів, що охоплюють принаймні такі фракції відходів, як: папір, метал, пластик, скло та багатокомпонентні упаковки, що підлягають біологічному розкладанню, включаючи відходи упаковки, що підлягають біологічному розкладанню;

6. створюють пункти роздільного збору побутових відходів таким чином, який забезпечує легкий доступ для всіх місцевих рад, які забезпечують щонайменше, прийом побутових відходів таких, як: ліки і хімікати з вичерпаним терміном придатності, використані батарейки та акумулятори, використане електричне та електронне обладнання, меблі та інші великогабаритні відходи, використані шини, зелені відходи та будівельні відходи;

7. забезпечують досягнення відповідних рівнів вторинної переробки, підготовки до повторного використання та відновлення іншими способами та зменшення обсягу побутових відходів, що підлягають біологічному розкладанню, які передаються на зберігання;

8. проводять інформаційно-просвітницьку діяльність у сфері правильного поводження з побутовими відходами, особливо в галузі роздільного збирання побутових відходів;

9. розміщують на веб-сайті муніципального органу та в загальноприйнятій спосіб інформацію про: суб'єктів, які забирають побутові відходи від власників нерухомого майна з території даної місцевої ради, місця господарської діяльності суб'єктів, які здійснюють збір відходів,

досягнення місцевою радою та суб'єктами, які здійснюють збір побутових відходів, необхідних рівнів вторинної переробки відходів, про пункти роздільного збору побутових відходів, які збирають використану електричну та електронну техніку, яка походить з домогосподарств;

10. проводять щорічний аналіз стану поводження з побутовими відходами для перевірки технічних та організаційних можливостей місцевої ради у сфері поводження з побутовими відходами;

11. запобігають забрудненню вулиць, площ і відкритих майданчиків, зокрема шляхом: прибирання снігу, льоду та інших забруднень, прибраних з тротуарів власниками нерухомості, а також відходів, зібраних у спеціально призначених для цієї мети контейнерах, розміщених на тротуарі;

12. підтримують чистоту та порядок на автобусних зупинках;

13. визначають вимоги до осіб, які тримають домашніх тварин для безпеки та чистоти в громадських місцях;

14. запобігають появі бездомних тварин;

15. забезпечують збирання, транспортування та знищення трупів бездомних тварин;

16. визначають ділянки на території яких є ризик інфекційного захворювання тварин².

Сесія міської ради приймає регламент про збереження чистоти та порядку на території міської ради. Регламент визначає детальні правила для підтримки чистоти і порядку на території місцевої ради.

Міністерство клімату та навколишнього середовища Польщі є відповідальне за розроблення національної стратегії управління відходами та розробку політики, яка зосереджена на скороченні виробництва відходів та їх переробці. Міністерство економіки визначає технічні стандарти поводження з відходами (стандарти утилізації відходів, переробки відходів тощо).

² USTAWA z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. URL. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/utrzymanie-czystosci-i-porzadku-w-gminach-16797931>

Міністерство охорони здоров'я зосереджується на підготовці екологічних норм, пов'язаних з переробкою та скороченням відходів у санітарних умовах.

Охорона навколишнього середовища контролюється органами інспекції, до яких належать: головний екологічний інспектор, Національна інспекція охорони навколишнього середовища та Департамент охорони навколишнього середовища. Вищевказані органи розробляють стандарти якості навколишнього середовища та розробляють нормативні акти з питань екологічного нагляду; вони контролюють діяльність, тісно пов'язану з функціонуванням національної системи; перевіряють, чи суб'єкти дотримуються правил охорони навколишнього середовища; організовують та координують національний екологічний моніторинг, проводять дослідження якості навколишнього середовища, оцінюють стан навколишнього природного середовища; розробляють методи вимірювання та контролю ³.

Також в Польщі є муніципальна поліція, яка слідкує за чистотою та правильним сортуванням відходів ⁴. Її працівники мають право перевіряти, чи є необхідні сміттєві баки, в тому числі і для відходів, що біологічно розкладаються. Вони також перевіряють, чи відповідає фактичний стан поданій декларації про кількість утворюваних побутових відходів.

³ Alwaeli M. An overview of municipal solid waste management in Poland. The current situation, problems and challenges. (2015). URL.

https://www.researchgate.net/publication/298712594_An_overview_of_municipal_solid_waste_management_in_Poland_The_current_situation_problems_and_challenges

⁴ Straż miejska kontroluje segregację odpadów (2018). URL. <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/straz-miejska-skontroluje-segregacje-odpadow-5320.html>

1.2. Досвід Словаччини у сфері охорони навколишнього природного середовища

Турбота про довкілля в Словаччині регулюється Законом № 525/2003 зб. «Про державне управління турботою про довкілля та про внесення змін до деяких законів». Також у лютому 2019 року була прийнята Стратегія екологічної політики Словацької Республіки до 2030 року⁵. Стратегія містить наступні завдання.

Запобігання забрудненню водних ресурсів

Хороший стан водних ресурсів та потенціал планується досягнути в усіх водоймах, також шляхом відновлення річкових екосистем. Ціна на воду враховуватиме принцип відшкодування витрат на водогосподарські послуги, включаючи витрати на охорону навколишнього середовища та витрати на ресурси, відповідно до принципу «забруднювач платить».

Посилення та оптимізація контролю, документування законної утилізації стічних вод та ефективні санкції допоможуть запобігти забрудненню водних ресурсів. Застосування правильної агротехніки, протиерозійні заходи в межах агроландшафту, запобігання стоку з полів та дренажних систем у водойми є ключовими заходами, які допоможуть зменшити забруднення води від сільськогосподарської діяльності. Обов'язкові буферні зелені смуги та супутня рослинність уздовж водних шляхів є ефективним заходом для пом'якшення такого забруднення.

Частку населення, підключеного до громадського водопостачання та громадської каналізації, планується збільшити шляхом будівництва нової інфраструктури та підключення громадян, які ще не користувалися цією

⁵ Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030. URL. https://www.minzp.sk/files/iep/03_vlastny_material_envirostrategia2030_def.pdf

можливістю. Там, де це ефективно, будівництво каналізації також буде завершено в населених пунктах з населенням менш ніж 2000 жителів. Це відбуватиметься насамперед на заповідних водогосподарських територіях або на територіях із великим забрудненням. Незважаючи на можливість, багато жителів досі не підключені до громадської каналізації з різних причин. Тому буде значно посилено інститут обліку та контролю. Таким чином Словаччина планує збільшити рівень підключення населення до очисних споруд, і до 2030 року населені пункти з населенням з понад 2000 жителів досягнуть 100%, а населені пункти з меншою кількістю жителів 50% очищення стічних вод. У менших муніципалітетах проблема рентабельності більш помітна, ніж у великих агломераціях, що також може означати будівництво менших і менш ефективних очисних споруд, які, тим не менш, призведуть до покращення стану поверхневих вод. Якщо дозволять місцеві та регіональні умови, Словаччина використовуватиме інноваційну (також близьку до природи) інфраструктуру (наприклад, рослинність, контейнерні очисні споруди тощо) та децентралізоване очищення. У населених пунктах Словаччини дощова вода здебільшого направляється на очисні споруди через єдину каналізаційну мережу, і таким чином стає частиною стічних вод. Оптимізація інфраструктури водовідведення дозволить збирати дощову та стічні води окремо.

У зв'язку з реалізацією нових інфраструктурних проєктів застосовується принцип збереження прохідності водотоків, а у випадку вже існуючих бар'єрів – ставиться завдання зробити їх поступово прохідними. Неналежний гідроморфологічний стан є однією з перешкод для досягнення доброго екологічного стану водотоків. Тому необхідно зосередитися на ревіталізації та ренатуралізації водотоків і прилеглого річкового ландшафту та забезпечити безперервність водотоків, що є однією з основних умов функціонування річкових екосистем. Ревіталізація меліоративних каналів буде пріоритетним завданням залежно від їх функціональності та використання. Меліоративні споруди, які є важливим додатковим джерелом

води, будуть приведені в дію. Меліоративні канали також можуть відводити воду з територій, де це необхідно. Тому потрібно буде оцінити, де експлуатація та обслуговування каналів є необхідними, а де це екологічно шкідливо.

Модель ціноутворення на воду включає витрати на охорону навколишнього середовища, а також витрати на ресурси відповідно до принципу «забруднювач платить». До цього часу витрати на охорону навколишнього середовища враховувалися лише частково, підвищення цін було зумовлене в основному витратами на виробництво та постачання питної води комунальними водопровідними спорудами та на відведення та очищення стічних вод. Ціна води, яка використовується в сільському господарстві, має гарантувати екологічно стійке сільськогосподарське виробництво навіть у періоди посухи.

Ефективна охорона природи та ландшафту

Словаччина запобігає погіршенню статусу охоронюваних видів і біотопів. Принаймні 15% деградованих екосистем планується відновити до 2030 року. Переоцінка та відповідне завершення формування системи охоронюваних територій, а також розробка, затвердження та впровадження документів щодо управління нею створять можливості для догляду за всіма важливими видами та біотопами в Словацькій Республіці. Основною зоною національних парків стануть території без втручання людини, площа яких після 2024 року досягне 50% від загальної площі кожного національного парку II категорії. Плата за екосистемні послуги створить умови для їх комплексного та сталого забезпечення. Планується розроблення та впровадження комплексної концепції охорони ландшафту.

В Словаччині створені умови для мінімізації негативного впливу антропогенної діяльності, включаючи вплив зміни клімату, що спричиняє зменшення біологічного різноманіття видів рослин і тварин і втрату

середовищ існування, а також забезпечення дотримання законодавства в сфері охорони природи. Завершення формування національної частини системи природоохоронних територій Natura 2000 та системи міжнародно важливих територій з відповідним захистом сприяє подальшому покращенню умов охорони важливих на міжнародному, європейському та національному рівнях видів і середовищ існування та збільшить внесок Словацької Республіки в запобігання глобальній втраті біорізноманіття. Із залученням усіх відповідних структур планується розроблення комплексної стратегії природоохоронних територій на основі рекомендацій ОЕСР, оскільки концепція охорони природи від 2006 року ще не оновлена. Під час її створення будуть враховані переваги та недоліки різних варіантів, а також найсучасніші наукові знання та досвід з-за кордону, враховуючи природні умови та національну специфіку Словаччини. До 2024 року планується здійснити зонування національних парків разом з їх переглядом. Програми догляду будуть оновлені та розроблені після переоцінки природоохоронних територій.

До 2030 року щонайменше 15% деградованих екосистем у Словаччині планується відновити, наприклад, солончаки, водно-болотні угіддя, торфовища та заплавні ліси, які значно постраждали від діяльності людини. У разі сільськогосподарського використання цих екосистем будуть використовуватися найбільш екологічні процедури. Буде забезпечено охорону ділянок пралісів та їх залишків та відповідне господарювання в їх захисних зонах.

Програма відновлення водно-болотних угідь та їхніх екосистемних послуг реалізується за участю всіх постраждалих сторін. У співпраці з власниками та користувачами та з використанням усіх доступних ресурсів планується покращити захист і відновлення лісів, луків і пасовищ, які представляють собою екосистеми з найвищим рівнем біорізноманіття, а також підтримуватиметься створення систем агролісомеліорації. Догляд за

цими екосистемами забезпечуватиметься відповідно до природоохоронних документів у тісній співпраці з державною природоохоронною організацією та власниками, розпорядниками та користувачами землі, насамперед у формі договірної догляду та у спосіб, який не завдає шкоди біорізноманіттю. У разі негативних економічних наслідків для власників і користувачів будуть застосовуватися внески для покриття збільшених витрат.

Дослідження природоохоронних територій проводитимуться у співпраці з професійними установами та, якщо вони будуть зацікавлені, також з бізнес-сектором, роботодавцями, місцевою владою та третім сектором. Дослідження проводитимуться у співпраці з власниками, розпорядниками та користувачами земельних ділянок. Державні організації у співпраці з науковими установами, професійними організаціями та неурядовими організаціями регулярно оновлюватимуть списки видів і середовищ існування, що перебувають під загрозою зникнення, і пропонуватимуть заходи щодо їх збереження. Проводяться дослідження, картографування, контроль та обґрунтоване видалення інвазивних немісцевих видів, якщо це виправдано і вони можуть негативно вплинути на місцеві види та середовища проживання. Знання, отримані в результаті досліджень в особливо охоронюваних частинах природи, будуть застосовані при плануванні заходів, створення планів дій, під час фактичного виконання заходів.

Забезпечується ефективна боротьба з екологічною злочинністю. У сфері боротьби з незаконним полюванням, отруєнням, вбивством тварин, крадіжками та пошкодженням рослин та торгівлею видами, що перебувають під загрозою зникнення, посилюється співпраця відповідних відомств та організацій. Наприклад, також посилена боротьба з незаконною заготівлею лісу, або в'їзд автотранспорту, чотириколісних транспортних засобів і мотоциклів у ліси. Словацька поліція бере участь у досягненні цих цілей.

На національному рівні щодо торгівлі видами, що перебувають під загрозою зникнення, планується прийняття нових правил щодо практики застосування, а також будуть враховані проблеми з імплементацією та забезпеченням чинних національних правових стандартів. Існуючі інструменти використовуватимуться більш ефективно та будуть доповнені можливістю їх застосування також у випадку торгівлі, що здійснюється через мережу Інтернет.

Полювання та інші види діяльності враховуватимуть потреби охоронюваних видів і середовищ існування. Використання зникаючих, вразливих та мігруючих видів охоронюваних тварин буде забезпечено відповідно до міжнародних зобов'язань Словацької Республіки.

Для ефективного функціонування та управління національними парками та іншими природоохоронними територіями оптимальним є їх комплексне управління. Планується запровадження системи оцінки ефективності заходів на заповідних територіях.

До 2030 року планується запровадження комплексної та стійкої системи фінансування природоохоронних організацій, насамперед за рахунок інноваційних джерел та державного бюджету. Буде збільшено професійний та кадровий потенціал природоохоронних установ та органів, що забезпечують виконання та юридичну силу законів, а отримані знання застосовуватимуть на практиці. Можливість передачі частини місцевих повноважень буде переоцінено. Передача повноважень від муніципалітетів до районних офісів буде розглянута та проаналізована у сфері дозволу на вирубку дерев у муніципалітетах.

Планується, що система охоронюваних територій та окремих рівнів захисту по всій Словаччині буде переоцінена. Порівняно з ЄС, Словацька Республіка має високу частку природоохоронних територій у загальній площі держави. Однак раніше ці території не відповідали міжнародним стандартам.

Часто вони створювалися без достатньої співпраці з власниками та користувачами наданих земель. Захист і догляд за цими територіями в багатьох випадках був недостатній. До 2030 року вся система буде спрямована на ефективний захист заповідних територій за участю всіх зацікавлених суб'єктів на основі кращих практик та місцевих потреб. У випадку національних парків повторна оцінка буде забезпечена не пізніше 2024 р. Буде взято до уваги повноту та репрезентативність екосистем, збереження видів міжнародного та національного значення та видів і середовищ існування, що знаходяться під загрозою зникнення. Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки оцінить ефективність догляду за заповідними територіями. Буде досягнуто оптимізацію системи природоохоронних територій.

Найбільш збережені природні оселі без потреби активного догляду залишаться, або будуть включені до так званих зон невтручання. Включення цих територій у режим невтручання відбуватиметься за згодою власника, використовуючи, наприклад, фінансову компенсацію чи обмін земель. Крім того, включати інші приватні чи державні території можна буде лише за згодою власників, користувачів та природоохоронного органу. Невтручання не повинно впливати на існуючі законні функціональні будівлі.

Національні парки та їх територіальне розмежування буде переоцінено, а потім скориговано відповідно до критеріїв Державної охорони природи Словацької Республіки згідно відповідної категорії управління національним парком. Територія національних парків навколо зон невтручання слугуватиме охоронною зоною. Зони заборони втручання та зони національних парків та інших природоохоронних територій будуть належним чином позначені. У національних парках, де об'єкт охорони потребуватиме догляду людини, територією невтручання може бути менше 50% площі національного парку. Відповідно до потреб біотопів і видів, що охороняються, невеликі території будуть або повністю класифіковані як

території без втручання, або вони будуть класифіковані як території з активною охороною.

У довгостроковій перспективі також планується врегулювати відносини власності на природоохоронних територіях і поступово передавати якомога більше їх у власність та управління держави шляхом обміну, викупу та довгострокової оренди, або договірної опіки та, за необхідності, планується розмежування компетенцій у справі державних земель.

У 2030 році всі екосистемні послуги розглядатимуться однаково, а також враховуватимуться в національній системі обліку. Екосистемні послуги кількісно оцінюватимуться та враховуватимуться в інвестиціях та при формуванні політики, а також при оцінці впливу діяльності на навколишнє середовище. Буде підтримуватися створення комплексної системи оцінки екосистемних послуг та їх сталого використання, а також розглядатимуться можливості їх монетизації. Плата за екосистемні послуги створить достатній стимул для їх збереження. Загалом, дослідження та оцінка екосистемних послуг лише в зародковому стані. Наприклад, було проведено оцінку екосистемних послуг національних парків Велика Фатра, Словенський рай і Муранська гора, а також опитування готовності платити за відвідування Татранського національного парку.

Екологічно чисті процедури будуть застосовані в сільському господарстві з використанням агроекологічних засобів. До 2030 року буде оцінено вплив сільського господарства на технічне обслуговування біорізноманіття на сільськогосподарських територіях, переважно в системі природоохоронних територій. На цих територіях в першу чергу підтримуватимуться ті методи, які найбільше підвищують якість екосистемних послуг.

Підтримка біорізноманіття може сприяти екологічній рівновазі, наприклад, хижі птахи можуть бути відповідною альтернативою хімічному

захисту з точки зору знищення гризунів і дрібних шкідників на полях. Стан та можливості покращення охорони природи розглядатимуться у співпраці з діяльністю сільського, лісового, рибного, туристичного та інших секторів.

На основі Європейської ландшафтної конвенції планується створити комплексну концепцію охорони ландшафту. Характерні форми ландшафту будуть збережені та відроджені відповідно до історичного та природного контексту. У співпраці з муніципалітетами концепція включатиме також т. зв. бездоріжні території в країні, які необхідні для збереження видів і середовищ існування, що потребують більших непорушених територій. Ця концепція також охоплюватиме просторове планування та регулюватиме використання земель у містах та в безпосередній близькості від них. Буде реалізовано програму ревіталізації ландшафту з метою відновлення функцій екосистеми, екологічного зв'язку та екологічної стабільності ландшафту. Буде збільшено ландшафтне різноманіття та унеможливлено подальшу фрагментацію, беручи до уваги коридори, що з'єднують екологічно важливі території, а також території, важливі для міграції видів, особливо великих тварин.

Офіційні пішохідні та велосипедні маршрути підтримуються у придатному для використання вигляді. Держава розгляне шляхи та можливості фінансування та утримання офіційних пішохідних та велосипедних маршрутів як важливої частини екосистемних послуг. Охорона, планування та управління ландшафтом забезпечуватиметься за участю громадськості, муніципалітетів, третього сектору, власників та розпорядників землі, дотримуючись компетенції муніципалітетів.

Територіальне планування забезпечить збалансоване співвідношення потреб мешканців, господарської діяльності та навколишнього середовища. Заходи, запропоновані в природоохоронній та ландшафтній документації та в територіальних системах екологічної стабільності, будуть обов'язковою основою для процесів просторового планування та розвитку земель.

Забезпечуватиметься охороною елементів територіальних систем екологічної стабільності.

Документація, що містить пропозиції щодо ландшафтоутворюючих елементів, включно з проектами землеустрою та просторовими планами, буде інтегрована та включатиме концепцію зеленої інфраструктури. Вплив на ландшафт також буде оцінюватися в рамках процесів оцінки впливу на навколишнє середовище, а при розробці стратегічних документів також дотримуватимуться принципи стратегічної екологічної оцінки. Планується, що фрагментації популяцій тварин вдасться уникнути та вжити відповідних профілактичних та пом'якшувальних заходів, а також заходів щодо забезпечення міграційних коридорів для тварин і вирішення проблеми їх зіткнення з інфраструктурою, наприклад, будівництво екопроводів у місцях, де найчастіше трапляються зіткнення тварин з автотранспортом.

Планується, що міські зелені насадження матимуть достатній обсяг, щоб забезпечити регуляцію місцевого мікроклімату, утримання дощової води та зниження швидкості вітру в міському середовищі. Навіть при плануванні та розвитку будівельних проектів у містах втрати зелені та дерев повинні бути мінімізовані. Види рослин у міських умовах будуть відібрані з метою мінімального негативного впливу на здоров'я людини та з огляду на низький потенціал поширення немісцевих видів в інших середовища існування.

Висаджування дерев у міському середовищі передбачає переважно використання місцевих порід. Частка зелених насаджень у містах, зважена на кількість жителів, має зрости щонайменше до 40% у середньому по всій Словаччині, а всі жителі регіональних міст повинні мати доступ до зелених насаджень в пішій доступності 10 хвилин. При догляді за міськими зеленими насадженнями та зеленою інфраструктурою враховується не лише фінансова та естетична точки зору, а й позитивний оздоровчий ефект, максимізація впливу на регуляцію місцевого мікроклімату, ефективність збору дощової

води, сталість подальшого догляду, вимоги охорони природи та комах-запилювачів, рекреаційні потреби громадян.

Стале управління земельними ресурсами

Контроль за дотриманням обмежень у зонах ризику щодо нітратів планується посилити. На землях сільськогосподарського призначення відбувається поступове відновлення елементів ландшафту. Органічне сільськогосподарське виробництво має займати не менше 13,5% сільськогосподарських угідь. До 2030 року будуть створені умови для вирішення статусу т. зв. білих ділянок.

Інтенсифікація сільського господарства, особливо використання добрив, має великий вплив на навколишнє середовище. Речовини, які потрапляють у ґрунт разом із добривами, виходять із нього та негативно впливають на якість води та повітря, загрожують біорізноманіттю, пошкоджують озоновий шар та сприяють зміні клімату.

Словаччина визначила близько третини своєї території зоною, якій загрожують нітрати. Через значні джерела підземних вод територія західної Словаччини є відносно більш вразливою, але в останній період якість підземних вод стабілізувалася щодо вмісту нітратів. Порівняно з країнами ЄС, ґрунти Словаччини містять відносно мало поживних речовин, що призводить до більшого споживання промислових добрив. Середнє споживання промислових добрив у Словаччині нижче, ніж у більшості країн ЄС, і досягло приблизно 40% споживання порівняно з 1990 роком. Тенденція споживання азоту у промислових добривах, зростає в останні роки. Хоча порівняно з 1990 роком ситуація покращилася більш ніж наполовину, витік азоту негативно впливає на навколишнє середовище.

Стан майже 99% земельного фонду сільськогосподарського призначення –задовільний. Забруднені ґрунти трапляються переважно в районах з промисловою діяльністю, у гірських та передгірних районах, і їх

частка не змінюється протягом тривалого часу. Останнім часом спостерігається тенденція погіршення фізичних властивостей ґрунтів. З хімічної точки зору спостерігається збільшення представництва кислих ґрунтів, особливо на ґрунтах інтенсивного землеробства. Відсутність інфільтраційних смуг і слабка поглинаюча здатність ґрунту через перевагу промислових добрив призводять до різких коливань рівня води під час сильних дощів і нестачі води для росту сільськогосподарських культур. Це зменшує сільськогосподарське виробництво та підвищує ризик нестачі води, посухи, повеней та водної ерозії, що загрожує понад третині ґрунтового фонду.

Органічне землеробство займає приблизно 9,5 % сільськогосподарських угідь. Екологічне або органічне землеробство забезпечує виробництво харчових продуктів без використання синтетичних пестицидів і добрив і за умови належного догляду за тваринами. Так у Словаччині вирощують зернові, зернобобові та різні види культур овочів і фруктів і лікарських рослин. Значно представлені органічні ферми, особливо великої рогатої худоби, овець і кіз. Словаччина має великі резерви в екологічному розведенні свиней і птиці, більша частина продукції експортується як сировина для подальшої переробки. Вважається, що до 75 % посівів, а також 90 % квіткових рослин залежать від запилювачів. Однак наразі вони знаходяться під серйозною загрозою, насамперед з боку людської діяльності, планується посилення контролю за дотриманням обмежень у використанні нітратів. На землях сільськогосподарського призначення відбуватиметься поступове відновлення елементів ландшафту. Органічне сільськогосподарське виробництво займатиме не менше 13,5 % сільськогосподарських угідь.

Планується, що органічне сільськогосподарське виробництво займатиме щонайменше 13,5 % землі у 2030 році, як у Чехії. Особливо на великих сільськогосподарських площах буде потрібна послідовна ротація

культур залежно від їхніх потреб у поживних речовинах, зрошенні та глибині укорінення. Глибока оранка та контурна оранка підвищать родючість ґрунту та попередять його ерозію. При поганій оранці після схилю дощова вода зазнає впливу найродючішого верхнього шару ґрунту. Будуть вжиті заходи для зменшення ущільнення сільськогосподарських угідь сільськогосподарською технікою з метою підтримки біорізноманіття ґрунтів.

Урізноманітнення посівів дозволить запобігти втратам поживних речовин у ґрунті, його висиханню, а також послужить профілактикою проти шкідників. Будуть збережені та охороняються традиційні місцеві сорти, які краще пристосовуються до місцевих кліматичних умов. Генетичні технології, гена інженерія та сучасна біотехнологія не повинні обмежувати біологічне різноманіття видів організмів і мікроорганізмів у природі, а також порушувати рівновагу природного біологічного ланцюга. Водночас посиляться охорона запилювачів і місць існування, придатних для збільшення їх популяції.

Планується реалізація загальнообласного моніторингу з метою визначення та оцінки вмісту забруднюючих речовин у ґрунті. Буде запроваджено більш жорсткий контроль за продажем і використанням промислових речовин у сільському господарстві. Планується зменшення споживання пестицидів у сільському господарстві та забезпечено їх постійне зменшення. Такі рішення будуть підкріплені експертними аналізами, які будуть консультуватися із зацікавленими сторонами. Водночас буде посилено контроль за дотриманням норм у вразливих щодо нітратів районах програми дій для даних територій та заходів щодо збільшення органічної маси ґрунту буде підтримано. З точки зору сталого управління ґрунтами більшою мірою планується використання удобрення переробленим та екологічно безпечним осадом стічних вод.

Планується підвищити участь громадськості у формуванні позиції Словацької Республіки у процесі прийняття рішення ЄС щодо випуску

генетично модифікованих організмів у навколишнє середовище. Позиція Словацької Республіки щодо ГМО ґрунтуватиметься на принципі запобіжних заходів і вимагатиме перевірки можливого довгострокового впливу ГМО на здоров'я та навколишнє середовище, включно з нецільовими організмами, перш ніж вони будуть випущені на ринок. Особливо велику увагу буде приділено ГМО, які можуть схрещуватися з дикорослими спорідненими видами.

До 2030 року планується поступове відновлення елементів ландшафту на землях сільськогосподарського призначення. Ліси та луки будуть збережені або повернуті до сільськогосподарських угідь. Коридором, вітрозахисним, протиерозійним заходом служать затяжки, густі смуги лісистої частини поля, поодинокі дерева та інші елементи ландшафту і водночас як місце появи різноманітних охоронюваних видів рослин і притулок для тварин.

Рослинність в агроландшафті виконує важливу ландшафтно-екологічну, протиерозійну, біологічну та ландшафтоутворюючу функцію. Це також має фундаментальне значення для захисту від повеней і сприяння сталому використанню природних ресурсів. Нелісова деревна рослинність бере участь у підвищенні екологічної стабільності ландшафту, біорізноманіття, зв'язаності природних елементів ландшафту, є частиною біокоридорів, інтерактивних елементів у ландшафті та підвищує прохідність ландшафту для тварин. Системи агролісомеліорації, які будуть підтримуватися, також можуть мати позитивний вплив. Велике значення має збереження прибережної та супутньої рослинності водотоків та регулярний догляд за деревними рослинами, наприклад створення короткочасних екологічних ділянок – смуг, утворених сумішшю недеревних рослин.

Висаджуються нові деревні вітрозахисні смуги та протидефляційні смуги з місцевих порід, що зменшує водну та вітрову ерозію та висихання ґрунту. Обов'язкові буферні зелені смуги з природною прибережною

рослинністю навколо водотоків, що запобігають змиву з полів та дренажних систем у водойми, сприяють збільшенню частки затриманої води в країні та водночас зменшують забруднення води від сільськогосподарської діяльності та ризик водної ерозії.

До 2030 року планується створити умови для вирішення статусу т. зв. білих ділянок, щоб тип землі, який ведеться в кадастрі нерухомості, узгоджувався з фактичним станом землі, або спосіб використання землі узгоджувався з типом землі, який ведеться в кадастрі нерухомості. Білі ділянки — сільськогосподарські угіддя, які не відповідають своєму первісному призначенню, на яких тривалий час не велася сільськогосподарська діяльність, а також вкриті деревами, кущами або їх сумішшю, що відповідають критеріям лісу. Необхідно усунути суперечності в їх обліку та способі їх використання.

Охорона лісових ресурсів

Лісозаготівля здійснюється на сталій основі. Планується заборона на територіях без втручання, а на територіях з активним управлінням перевага надаватиметься управлінню, наближеному до природи. Загальна вартість послуг лісових екосистем не зменшиться. Посилиться як громадський, так і інституційний контроль за рубками.

Ліси мають фундаментальний вплив на водний режим країни, запобігаючи ерозії, захищаючи ґрунт, підтримуючи чисте повітря та захищаючи біорізноманіття. Крім того, створюють простір для туризму, відпочинку та оздоровлення населення. До невиробничих функцій лісів відносяться ґрунтозахисні, водогосподарські та кліматичні функції та соціальні функції, якими в основному є оздоровчі, культурно-освітні, рекреаційні, природоохоронні та водоохоронні функції. Ці функції лісу не повинні підпорядковуватися виробничій функції, яка історично пов'язана переважно з виробництвом деревини. Їх баланс буде досягнуто, щоб ліси

збалансовано забезпечували суспільству всі ці функції. В останні роки також зросла обізнаність про важливість функцій лісу, які не мають прямої фінансової вартості, але мають фундаментальне значення для людини та навколишнього середовища.

У Словаччині заготовляють менше деревини, ніж вирощують. Інтенсивність лісозаготівель, тобто частка фактичних рубок і приросту деревини, протягом тривалого часу була вищою, ніж в інших країнах ОЕСР, а за останні 10 років її тенденція зростає. Значною мірою причиною цього є випадкова вирубка лісу внаслідок стихійних лих, спричинених різними факторами (вітер, посуха, комахи чи грибки) і, меншою мірою, незаконна вирубка. Забезпеченість деревиною листяних порід має зростаючий характер порівняно з деревиною хвойних порід, яка з 2010 року зменшується через пошкодження хвойних насаджень шкідниками в лісах. На даний момент можна говорити про історично найвищий запас деревини в лісах Словаччини за останнє століття, тоді як можна констатувати, що поточний запас деревини знаходиться на піку і через поступову зміну вікової структури лісів очікується його поступове скорочення.

Серед основних факторів несприятливого стану здоров'я словацьких лісів – зміна клімату та пов'язані з нею коливання погоди (особливо вітру), жуки-короїди та вплив людини, діяльність якої в багатьох місцях робить ліси мало диверсифікованими з точки зору віку та видів, і тому здебільшого вразливі. Більше третини дерев у Словаччині перебувають у високому ступені дефоліації, коли принаймні чверть їхнього листя пошкоджено. Тобто в довгостроковій перспективі лісозаготівля продовжуватиме застосовуватися стабільно. Вирубка лісів заборонена на територіях без втручання, а на територіях з активним управлінням перевага надається управлінню, наближеному до природи. Загальна вартість послуг лісових екосистем не зменшиться. Як громадський, так і інституційний контроль заготівлі деревини планується посилити порівняно з загальноєвропейським. Кісуче,

Оравський і Спішсько-Татранський регіон є територіями з найгіршим довгостроковим станом здоров'я лісів. У Словаччині збереглося 10,5 тис. га пралісів та їх залишків.

Програми догляду за лісами обов'язково містять умови щодо охорони видів тварин, рослин, грибів та місць їх існування, пов'язаних з доглядом за лісовими насадженнями, для кожного окремого насадження, якщо це актуально з огляду на Закон про охорону природи та ландшафту. Переробка деревини внаслідок дії шкідливих агентів у лісах підлягає звітуванню у визначених межах та може бути припинена чи обмежена.

З метою мінімізації негативного впливу заготівлі деревини на екосистеми здійснюється сприяння більш дбайливому управлінню лісами, надалі планується обмеження посадки неприродних деревних монокультур, суцільні та масштабні рубки, підтримуватиметься збільшення різноманітності і пріоритет надаватиметься вирощуванню та посадці місцевих порід дерев.

На лісових дорогах будуть застосовані елементи пом'якшення поверхневого стоку та проводитиметься їх поточний ремонт. Непотрібні та невикористовувані лісові дороги будуть переоцінені з точки зору їх впливу на ерозію ґрунтів. Власникам лісів буде дозволено не заготовляти деревину, якщо вони вирішать це зробити і якщо це не загрожує навколишнім лісовим насадженням, майну чи здоров'ю людей.

На територіях, які не підлягають втручанню, діє абсолютна заборона на видобуток та переробку деревини, за винятком випадків загрози здоров'ю людей та майну, очищення під'їзних доріг та тротуарів, потенційно загрозованих перешкод на водних шляхах. Відшкодування витрат на здійснення цих заходів здійснюється за рахунок коштів особи, яка застосовує режим невтручання. Природне середовище підтримує відновлення екосистем.

Запроваджено ефективну охорону існуючих насаджень у прибережній зоні водотоків і при цьому заборонено надмірну вирубку дерев, яка може загрожувати водоутримній здатності земель. На заповідних територіях, на яких застосовується активне господарювання, за винятком господарських лісів, рубки проводять відповідно до вимог щодо охорони видів і середовищ існування, визначених природоохоронною документацією. На територіях з активним господарюванням віддають перевагу наближеному до природи землеробству.

Планується створення інтегрованої охорони, яка контролюватиме здійснення видобутку корисних копалин в окремих місцях, а також виконання інших обов'язків, а також буде збільшено потужності. Деталі підключення та компетенції інтегрованої охорони будуть встановлені під час реалізації заходу. Інтегрована охорона працюватиме у співпраці з поліцією та матиме повноваження накладати штрафи на місці при виявленні порушення, вносити пропозиції для правоохоронних органів та співпрацювати з ними, перевіряти законність походження заготовленої та транспортованої деревини. Буде покращено відстеження походження деревини та легальність заготівлі, наприклад, вантажівки, що перевозять деревину, можуть бути оснащені GPS з даними, доступними в мережі Інтернет, або на складах обробки деревини буде встановлена камера. Для громадськості буде створено мобільний додаток для контролю за рубками та транспортуванням деревини. Буде проведено моніторинг походження деревини та суттєво збільшено штрафи за незаконну вирубку з можливістю заборони вирубки у разі повторного підтвердження незаконності. Забезпечуватиметься дотримання регламенту ЄС, що встановлює обов'язки суб'єктів господарювання, які розміщують деревину та вироби з деревини на ринку.

Планується підвищення прозорості та громадського контролю у сфері лісового господарства, що призведе до підвищення ефективності використання державних ресурсів та запобігання незаконним рубкам. Дані,

які вже є у розпорядженні держави, збір і оновлення яких фінансується державними ресурсами, будуть у вільному доступі для громадськості. Дозволи на видобуток корисних копалин, включаючи історію їх змін, будуть загальнодоступними, навіть з посиланням на карту, доступну в мережі Інтернет, як, наприклад, у Болгарії. Контроль за лісами, що перебувають у державній та муніципальній власності, буде ще суворішим. Суб'єкти будуть зобов'язані публікувати накази, рахунки-фактури, контракти, фінансові звіти, податкові декларації тощо, щоб громадськість могла контролювати управління своїм майном. Муніципалітети будуть публікувати інформацію про вирубку дерев, включаючи інформацію про те, які дерева включені до вирубки та причину їх вирубки. Муніципалітети будуть зобов'язані публікувати дані про управління ресурсами, які надходять до муніципалітетів, якщо вони передбачають зобов'язання щодо фінансової компенсації в угоді про лісозаготівлю.

Раціональне використання гірського середовища

Ефективна співпраця з органами місцевого самоврядування та громадянами триває під час геологічного вивчення родовища. Пріоритетом вважається захист здоров'я населення від ризиків забруднення території та охорона природи. На законодавчому рівні планується встановлення обов'язку проведення інженерно-геологічних вишукувань перед встановленням споруд у зсувних зонах та перед здійсненням стратегічних великопотужних та лінійних споруд.

Необхідно реалізувати широкий спектр геологічних робіт для забезпечення сталого розвитку суспільства та захисту гірського середовища з необхідним узгодженням потенціалів геологічного середовища та геологічних небезпек і ризиків, що з них виникають. Для стратегічної сировини та інвестицій також важливі економічні та соціальні аспекти. Геологічне середовище являє собою природні ресурси та можливості, які воно здатне надати для сприятливого розвитку суспільства. До них

відносяться в основному мінеральні ресурси, джерела звичайних і мінеральних підземних вод, геотермальні ресурси, родючі ґрунти і хороші ґрунти основи.

Словаччина має запаси мінеральної сировини в 587 родовищах, з яких приблизно третина придатна для використання. Міністерство навколишнього середовища Словацької Республіки веде реєстр запасів ексклюзивних родовищ та баланс запасів корисних копалин Словацької Республіки та щороку складає реєстр незарезервованих родовищ корисних копалин.

Екологічні навантаження забруднюють гірське середовище, ґрунтові води та ґрунт і становлять серйозну небезпеку для здоров'я людини. Найчастіше це території, забруднені промисловою, військовою, транспортною, сільськогосподарською та гірничодобувною діяльністю, а також неналежним поводженням з відходами. У Словаччині нараховується 1758 екологічних об'єктів, з яких 147 мають найвищий пріоритет. До половини територій високого ризику становлять сміттєзвалища, при цьому найбільш забруднені території в основному пов'язані з хімічною промисловістю.

Геологічні дослідження, які фінансуються як з державних, так і з приватних джерел, будуть і надалі оприлюднюватися. Поінформованість постраждалих муніципалітетів та громадськості буде покращено та посилено на всіх етапах геологорозвідувальної роботи від підготовки до проведення досліджень, а також власне видобутку мінеральної сировини. При використанні державних ресурсів дублювання геологічних робіт буде зведено до мінімуму. Обов'язковим буде проведення інженерно-геологічних досліджень перед встановленням споруд у зсувних зонах та перед впровадженням стратегічних великопотужних та лінійних споруд.

У геологічних роботах підвищиться об'єктивність, прозорість, ефективність та незалежність процесу. Думка муніципалітетів і постраждалої

громадськості буде врахована у межах, дозволених законом. При здійсненні контролю не має бути конфлікту інтересів.

Впровадження механізмів контролю буде суттєво покращено та забезпечено достатні потреби у фінансуванні контролю та моніторингу. Буде посилено контроль, збільшено плату за розвідувальні площі, а також штрафи за невиконання. Якщо перевірка виявить повторне порушення зобов'язань, що випливають з геологічного законодавства, розвідувальна ділянка буде анульована. Так само будуть посилені вимоги до суб'єктів, які можуть стати власниками геологорозвідувальних територій, а також унеможливлено спекулятивні дії при визначенні геологорозвідувальних територій. Компанії, які мають борги перед державою, територію розвідки закріплювати не будуть.

Рекультивация територій з підземними та поверхневими водами, які знаходяться під загрозою має першочергове значення. Уся перевірена інформація про ризики та відновлення надається громадськості, а також постраждалим муніципалітетам і підприємцям. Запобігання ризику зсувів буде покращено завдяки співпраці з органами просторового планування та будівельними органами, а діяльність з підвищення обізнаності буде посилена шляхом надання інформації про ризик зсувів професійній та непрофесійній громадськості.

Після підтвердження шкоди, завданої гірничодобувною діяльністю, ініціатор матиме зобов'язання компенсувати постраждалим мешканцям, наприклад у зв'язку з надмірним шумом, пилом або вібрацією. Дозволи на діяльність з видобутку корисних копалин і розробки кар'єрів залежатимуть від найкращих доступних технологій. Гідравлічний розрив поступово буде заборонений. Під час цих заходів підвищується сейсмічний ризик, підвищується ризик забруднення води та зменшується можливість подальшого усунення причин. Ця мета відповідає кліматичним цілям і зобов'язанням Європи, а також Словаччини.

Планується усунення шкоди, викликаних промисловою, гірничодобувною, військовою, транспортною та сільськогосподарською діяльністю. Закриті та занедбані сховища відходів гірничого виробництва створювалися під час розвідки, розкриття, підготовки та розробки родовищ корисних копалин, включаючи обробку, переробку та зберігання корисних копалин. Наразі вони занедбані та залишені без належного обслуговування та моніторингу невідомими власниками чи операторами. Серед основних ризиків – їх можливе обвалення через порушення статичної, несприятливий хімічний склад матеріалу, що зберігається, і витікання просочуваних кислих вод. Вплив забруднення геологічного середовища на здоров'я населення великий. Загрозу для здоров'я викликає надлишок потенційно токсичних елементів.

Запобігання ризикам, пов'язаним із закритими та покинутими сховищами відходів гірничої промисловості, полягатиме в оновленні переліку та класифікації потенційно небезпечних сховищ відходів гірничої діяльності, профілактичному та відновлювальному моніторингу, обстеженні небезпечних та потенційно ризикованих сховищ відходів гірничої діяльності, рекультивації пріоритетних відходів гірничої діяльності сховищ, технічний та охоронний нагляд, інформування населення та органів місцевого самоврядування про ризики, пов'язані з захороненням відходів гірничого виробництва.

Зміна клімату та охорона повітря

Під зміною клімату ми розуміємо зміну багаторічного характеру погоди на певній території, яка може проявлятися підвищенням середніх температур, частішим виникненням екстремальних природних явищ або зменшенням кількості опадів. Зміна клімату в першу чергу викликана парниковим ефектом. Цей ефект виникає під час переходу короткохвильового сонячного випромінювання через атмосферу. Після попадання на поверхню Землі випромінювання поглинається в атмосфері

(невелика частина), або відбивається і поглинається земною поверхнею та атмосферою (більша частина).

Проблема полягає в тому, що зі збільшенням концентрації парникових газів зростає і кількість уловленого тепла, що змінює енергетичний баланс в атмосфері. Цей процес відбувається швидше, ніж історія зафіксувала досі, і основною причиною поточних змін є людська діяльність, головним чином спалювання викопного палива, але також і інші види діяльності. Глобальна зміна клімату є світовою проблемою, але існують заходи, які можуть бути використані для пом'якшення та навіть запобігання її наслідкам у Словаччині. У нашому середовищі це головним чином у сфері скорочення викидів парникових газів, захисту та відновлення екосистем, зменшення та пом'якшення ризику повеней та ерозії ґрунту. Актуальним викликом також є запобігання виникненню та вирішення наслідків посухи та інших небажаних наслідків зміни клімату.

До 2030 року порівняно з 2005 роком викиди парникових газів у секторах, які не входять до системи торгівлі торгівлею, у Словаччині скоротяться на 20 %. Розглядатиметься екологічна нейтральна податкова реформа разом зі збільшенням екологічних податків. Державні проекти будуть оцінюватися з точки зору зеленої інфраструктури. У містах будуть запроваджені зони викидів і підтримуватимуться транспортні рішення без негативного впливу на клімат. Органи місцевого самоврядування впроваджуватимуть конкретні заходи на основі Стратегії адаптації.

Щоб пом'якшити темпи зміни клімату, необхідно запровадити заходи пом'якшення, спрямовані на обмеження кількості парникових газів, що викидаються в атмосферу, і збільшення поглинання вуглецю. Для кращої адаптації до наслідків зміни клімату необхідно вживати адаптаційних заходів на регіональному та місцевому рівнях.

Очікується, що до 2030 року середні температури будуть підвищуватися кожного сезону. Через зміну клімату зростає кількість екстремальних подій. У сфері пом'якшення наслідків основним документом буде Стратегія з низьким вмістом вуглецю Словацької Республіки до 2030 року з перспективою до 2050 року, в якій будуть передбачені дієві та економічно ефективні заходи насамперед у сферах транспорту, енергоефективності, промислового виробництва та енергетики. Одним із інструментів пом'якшення наслідків зміни клімату буде застосування заходів у конкретних сферах на основі Плану дій оновленої Словацької стратегії адаптації до несприятливих наслідків зміни клімату, а також Плану дій щодо подолання наслідків посухи та нестачі води.

Обсяг викидів парникових газів зменшився за останні двадцять п'ять років головним чином завдяки трансформації економіки та запровадженню жорсткішого національного законодавства. Щодо енергопродуктивності, словацька економіка змогла відносно швидко наздогнати середній показник по ОЕСР, що також можна пояснити зменшенням споживання енергетичної сировини. У той час як ВВП зростав протягом останніх двох десятиліть, валове внутрішнє споживання енергії постійно знижувалося. Сфери з найбільшою кількістю викидів – це енергетика, промисловість і транспорт, а їх обсяги зменшуються повільно.

Європейська схема торгівлі викидами, яка охоплює близько 50% загальних річних викидів парникових газів у Словаччині, і надалі залишатиметься основним інструментом для економічно ефективного скорочення викидів парникових газів у промисловості, енергетиці та повітряному транспорті. Схема базується на системі «обмеження та торгівлі» з постійно зниженою річною межею обсягу викидів. Метою схеми є скорочення викидів парникових газів на 43% до 2030 року порівняно з 2005 роком.

Кошти від продажу всіх квот на викиди будуть використані для виконання екологічних цілей у сфері зміни клімату та забезпечення скорочення викидів парникових газів національною економікою або для підтримки кліматичних проектів і заходів у країнах, що розвиваються. Словаччина планує максимально використовувати допоміжні фінансові механізми, встановлені переглянутою Директивою про торгівлю викидами для досягнення цілей щодо зміни клімату

Ціни на паливе мають відображати їхній вплив на навколишнє середовище. Тому для викопного палива це відбуватиметься поступово через збалансованість податкового навантаження на бензин та дизельне паливо з урахуванням конкурентоспроможності та забезпечення підтримки альтернативних видів палива разом із будівельною інфраструктурою. При визначенні відповідних ставок необхідно буде враховувати вплив на бізнес-середовище. В процесі закупівлі нових транспортних засобів і транспортних рішень, необхідно буде провести аналіз їх впливу на клімат і якість повітря, беручи до уваги економічність або принцип співвідношення ціни та якості. Перевага надаватиметься довгостроковим стійким рішенням.

Частиною підтримки стійких рішень у транспорті є спроба змінити загальний розподіл роботи вантажного транспорту для переведення транспортної роботи з автомобільного транспорту на залізничний або водний транспорт і пасажирського транспорту для переведення транспортної роботи з індивідуального автомобільного транспорту на громадський, міський, велосипедний та пішохідний рух.

Під час реалізації нових проектів та робіт з реконструкції буде дотримано принцип застосування «рішень, наближених до природи», заснованих на використанні зеленої інфраструктури. Можливість застосування таких рішень повинна бути проаналізована в проекті рішення. Прикладами таких проектів можуть бути озеленення дахів і громадських просторів, збільшення збору дощової води, зв'язок будівництва

транспортних проектів із природою або розширення міських парків і міської зелені та підтримка біорізноманіття в міських районах. Розбудова зеленої інфраструктури на сільськогосподарських землях також може допомогти в адаптації до зміни клімату.

Місцеве самоврядування та їхні органи вже залучені до адаптаційних заходів. Щоб підвищити ефективність їх застосування, будуть внесені законодавчі зміни, які належним чином забезпечать обов'язковість підготовки стратегій адаптації на рівні регіонів і міст із чітко визначеними заходами та виділенням достатніх фінансових ресурсів і, перш за все, забезпечать їх відображення в просторових планах. На основі оновлення Словацької стратегії адаптації до несприятливих подій наслідки зміни клімату визначають пріоритети окремих сфер адаптації. Муніципалітети з невеликою кількістю жителів або співпрацюватимуть із сусіднім більшим муніципалітетом у підготовці плану заходів, або декілька об'єднуються. Заходи з адаптації будуть адаптовані до географічних умов у певному регіоні.

Важливість захисту екосистем та їхніх послуг для сфери зміни клімату підкреслюється багатьма міжнародними документами ООН та ЄС, у тому числі Паризькою угодою. Стійкі рішення сприяють не тільки накопиченню вуглецю та утриманню води, але й захисту та відновленню екосистем, відновленню ландшафту, потоків водотоків, з'єднують фрагментовані екосистеми та представляють можливість покращити рівень життя та здоров'я мешканців. Ключовими секторами залишаються сільське та лісове господарство, підприємницький сектор, а також охорона здоров'я та територіальний розвиток. Необхідно буде гармонізувати різні стратегії, пов'язані зі зміною клімату, захисту екосистем та усунення невідповідностей.

За допомогою всіх доступних технологій планується зростання використання зелених заходів, які разом із необхідною технічною

інфраструктурою стануть невід'ємною частиною системи захисту від повені. Будуть розроблені просторові плани, створені на основі карт паводків.

Глобальна зміна клімату посилює екстремальні погодні коливання. У Словаччині вони виражаються у вигляді сильної спеки та частих проливних дощів із наслідками повеней. Повені є природною, часто бажаною частиною навколишнього середовища на заповідних територіях, тому необхідно розрізняти, в яких місцях боротися з цією стихією є екологічно доцільним та економічним.

Загалом збитки від повеней у кілька разів перевищують інвестиції у протипаводковий захист. За останні 20 років зареєстровані середньорічні витрати від повеней у Словаччині сягнули приблизно 70 мільйонів євро, тоді як найвищі були в 2010 році, коли збитки та витрати на безпеку та рятувальні роботи досягли понад півмільярда євро.

Там, де це можливо та ефективно, перевагу нададуть зеленим заходам, які сповільнюють відтік води з ландшафту у водотоки, збільшують утримуючу здатність водозбору або підтримують природне накопичення води. Зелені заходи запроваджуватимуться на всій території країни, не лише на річці, а й у забудованих, сільськогосподарських та лісових угіддях. У разі впровадження нової та реконструкції існуючої технічної інфраструктури також будуть реалізовані пом'якшувальні заходи, наближені до природи. Одним із пріоритетів буде ревіталізація водотоків, водно-болотних угідь, відкриття мертвих рукавів та функціональне затоплення. Таким чином буде створено простір для річки та природних річкових процесів на окремих ділянках з метою уповільнення стоку. Заходи захисту від повеней не перенесуть або збільшать ризик повені в районах, розташованих нижче за течією.

Словаччина впроваджуватиме заходи із захисту від повеней таким чином, щоб мати можливість захистити життя та здоров'я людей, їх майно,

довкілля, культурну спадщину та економічну діяльність, як це передбачено в Планах управління ризиками повеней. Ці плани переглядатимуться та оновлюватимуться кожні 6 років. Згідно з планами, кошти будуть спрямовані на території, визначені як такі, що мають значний ризик з точки зору повені. Плани створюватимуться на основі точних даних, поєднуючи ймовірність повеней, небезпеку території та економічну ефективність.

З точки зору стійкості, буде забезпечено довгострокову підтримку заходів, у тому числі неструктурних (система прогнозування, моніторинг), які обслуговуватимуть мешканців району.

Держава забезпечить достатнє фінансування для підтримки існуючих протипаводкових заходів, щоб вони виконували свою захисну функцію без ризиків для безпеки та без негативного екологічного впливу на довкілля. Для кожного протипаводкового заходу держава забезпечить ефективне обслуговування та експлуатацію протягом усього запланованого терміну існування споруди, а також систему моніторингу та прогнозування.

Словаччина буде послідовно оцінювати та обґрунтовувати необхідність впровадження водних споруд та оцінювати потенціал усіх протипаводкових заходів у країні та їх ревіталізації, що може призвести, серед іншого, до підвищення захисної здатності існуючих водосховищ. Подальші заходи будуть запропоновані на основі оцінки ефективності впровадженої зеленої та технічної інфраструктури. Ці дані враховуватимуть усі впливи на ландшафт, водойми, середовища проживання та людей і не зосереджуватимуться лише на захисті від повеней. Водночас порівнюватиметься фінансова перевага окремих видів заходів.

Запобігти згубним наслідкам паводків можна буде, насамперед, завдяки дбайливому ставленню до екосистем і ландшафту в цілому. Заходи щодо пом'якшення паводкових ситуацій будуть узгоджуватися не лише на рівні розпорядників водотоків, а й з іншими суб'єктами, задіяними до управління

країною. Управління забудованими, сільськогосподарськими та лісовими територіями буде здійснюватися таким чином, щоб запобігти швидкому стоку дощової води. Водночас буде приділено увагу збільшенню площі асфальтованих територій, особливо в забудованій зоні міст і муніципалітетів. Розвиток останніх десятиліть разом із ущільненням сільськогосподарських угідь, неналежне управління ними та неналежне втручанням в ліси призвело до того, що вода під час дощів дуже швидко стікає з землі. Цю несприятливу ситуацію необхідно зупинити та змінити.

Аналіз причин повені буде більш точним і зосереджуватиметься на конкретних причинах, які можна усунути, виявлених у вододілі. Подальші коригувальні заходи будуть реалізовані на місцевому, регіональному або національному рівнях. Це можуть бути менші заходи, такі як реконструкція мостів, усунення бар'єрів на річці, або загальнонаціональні заходи, такі як турбота про забудований ландшафт, ліси чи сільськогосподарські землі.

Органи державного та громадського управління визначатимуть, на якому рівні та які коригувальні заходи будуть вжиті, враховуючи також економічну ефективність та сталість. На основі аналізів держава зможе оцінити, як догляд за лісами, сільськогосподарськими землями чи урбанізованим ландшафтом впливає на виникнення повеней у Словаччині. Створена база даних про причини та наслідки паводків допоможе в подальшому проводити цілеспрямовані профілактичні заходи.

Суворе дотримання планів територій є ефективним інструментом запобігання збитків від паводків. Будівництво та невідповідна діяльність у зоні затоплення більше не будуть дозволені. Цій меті, зокрема, слугуватимуть точні та вільнодоступні карти загроз затоплення, які оновлюються кожні 6 років.

Будівництво та інша діяльність не повинні збільшувати ризик повені. Розглядатимуть питання про запровадження обов'язку інвестора затримувати

дощову воду на власній землі та ефективно її утилізувати, щоб вона не загрожувала сусіднім землям та майну інших людей. Стимули, що погіршують ситуацію в протипаводковій зоні, будуть усунені. Держава за принципом «користувач платить» знайде спосіб залучити населення групи ризику до фінансування свого захисту від повеней. Однією з можливостей є фінансування за рахунок страхування нерухомості від повеней.

Інші варіанти – запровадження місцевого податку, призначеного лише для цієї мети. Крім того, це може бути запровадження співучасті у здійснених протипаводкових заходів або зобов'язання здійснити на своїй землі заходи для зменшення загальної загрози повеней. Це забезпечить довгострокове стабільне та більш цільове фінансування протипаводкового захисту.

Боротьба з посухою

Краще планування забудованих, сільськогосподарських і лісових ландшафтів призведе до більш ефективного управління водними ресурсами. Водні ресурси використовуватимуться ефективно, включаючи дощову воду та повторне використання води. Зберігаючи воду в країні, можна пом'якшити наслідки посухи та дефіциту води.

Останнім часом посуха стала значним негативним явищем у Словаччині. Тривалі періоди посухи, які чергуються з інтенсивними опадами, що спричиняють раптові повені, стають все більш частими.

Словаччина все ще має достатні водні ресурси для забезпечення водою населення, промисловості та сільського господарства, навіть якщо вони нерівномірно розподілені по країні. У Словаччині низинні регіони з інтенсивним сільським господарством найбільш схильні до ризику посухи. Тому необхідно приділяти підвищену увагу охороні водних ресурсів і посилювати міжнародне співробітництво, в тому числі залучати до проектів і програм у сфері боротьби з посухою.

Будівництво нової будівлі не повинно суттєво порушувати початкове функціонування території щодо поглинання дощової води. Таким чином, необхідно впровадити пом'якшувальні або компенсаційні технічні або природоохоронні заходи для кожної споруди, щоб досягти заміни початкового режиму. Це перш за все заходи, що забезпечують посилення інфільтрації на забудованих територіях або випаровування від створеної рослинності. Краще планування також буде застосовано до сільськогосподарських угідь або лісового покриву.

В агроландшафті підвищення водоутримуючої здатності ґрунту та зменшення водної ерозії буде досягнуто шляхом застосування відповідних агротехнічних заходів, вирощування відповідних видів культур, відновлення земель, поділу великих ділянок на менші або створення інфільтраційних смуг. У лісовому ландшафті використовуватиметься природний водозатримувальний потенціал лісу, сувора увага приділятиметься контролю та забезпеченню заходів щодо ліквідації стоку води з лісів.

Підтримуючи територію за рахунок державних ресурсів, реконструкцій або будівництва будівель, слід забезпечити достатню інформацію про можливості та пріоритетність використання корисної води (наприклад, дощової води) для очисних робіт або, беручи до уваги якість повторно використаної води, також для поливу. Словаччина підтримуватиме впровадження інноваційних технологій для утримання дощової води та повторного використання води в урбанізованому середовищі для комунальних потреб. Таким чином, власники, розпорядники або користувачі землі могли б здійснити всі доступні заходи для утримання води з поверхневого стоку в ураженій землі для її подальшого використання з урахуванням її якісних характеристик. До відповідного законодавства будуть внесені зміни, щоб максимально збільшити захоплення дощової води під час сільськогосподарської та лісогосподарської діяльності. Буде забезпечено ефективний контроль та виконання цих заходів.

Переважно підтримуватимуться екологічно відповідні способи збору та збереження води в країні. До них належать превентивні заходи для збереження води в країні, а саме ефективні технічні заходи з управління водними ресурсами, а також екологічні заходи. Відповідні заходи дозволять відновити запаси підземних вод. Словаччина оцінить потенціал усіх заходів із збереження води в країні та їх ревіталізації, що може призвести, серед іншого, до збільшення ємності водосховищ. Подальші заходи щодо забезпечення достатнього накопичення води для подолання наслідків посухи та дефіциту води будуть запропоновані на основі порівняння поточної ємності водосховищ і фактичної потреби в об'ємі зібраної води. Країна також зіткнеться з висиханням країни інноваційними, екологічно чистими способами. Увага буде зосереджена на природному потенціалі лісу для збереження води та в той же час застосуванні відповідних методів господарювання з урахуванням місцевих природних умов та категоризації лісів. У міському ландшафті можна говорити про екологічно сприятливу зелену інфраструктуру, наприклад, зелені дахи або дощові сади. Будівництво в лісі дамб або каскадів може допомогти досягти поставлених цілей, а також створить сприятливі умови для накопичення води у вигляді резервуарів. На водотоках, де це буде доцільно, застосовуватимуться й екологічно сприятливіші технічні заходи, такі як спорудження ставків, ставків і малих водосховищ.

Запобігання забрудненню повітря

Планується, що якість повітря у 2030 році буде значно кращою та не матиме значного негативного впливу на здоров'я людей та навколишнє середовище. Це буде досягнуто шляхом зменшення кількості викидів у порівнянні з 2005 роком: SO₂ – на 82%, NO_x – на 50%, NMVOC – на 32%, NH₃ – на 30% і PM_{2,5} – на 49%. Виробництво електроенергії з вугілля поступово скорочуватиметься. Опалення в домогосподарствах і транспорті в містах переміститься на більш екологічно прийнятні альтернативи.

Національна програма скорочення забруднення зосередиться на економічно ефективних заходах зі скорочення викидів. Охорона повітря регулюватиметься принципом «забруднювач платить». Буде розглянуто запровадження системи торгівлі квотами на викиди забруднювачів повітря. Система зборів за забруднення повітря буде налагоджена ефективно.

Розвиток цивілізації та промисловості також приносить із собою забруднене повітря, яке має фундаментальний вплив на здоров'я населення. Тверді частки в повітрі є фактором ризику, особливо для розвитку серцево-судинних і респіраторних захворювань. Особливо найдрібніші фракції твердих частинок є очевидною причиною багатьох передчасних смертей у Європі, включно зі Словаччиною. Навіть при короткочасному впливі вони подразнюють органи дихання. При вдиханні вони проникають у нижні дихальні шляхи і можуть проникати в кров, викликаючи проблеми зі здоров'ям, особливо у чутливих груп населення.

Високі концентрації твердих забруднюючих речовин в основному викликані опаленням неефективними пристроями для спалювання твердого палива, в тому числі біомаси в домогосподарствах. Викиди від автомобільних двигунів внутрішнього згоряння та процеси згоряння в промисловості також сприяють високій концентрації в повітрі. Транспорт бере участь у високих концентраціях оксидів азоту. Більшість передчасних смертей від впливу на населення забруднювачів спричинені впливом дрібних частинок пилу

Національні зобов'язання зі скорочення викидів до 2030 року є дуже амбітними для Словаччини. Інструментів, які зараз використовуються для їх досягнення (ліміти викидів, технічні вимоги та умови експлуатації), недостатньо. Національна програма скорочення викидів буде базовим документом для досягнення зобов'язань щодо скорочення викидів, який визначатиме ефективні заходи щодо досягнення граничних викидів. Запропоновані заходи в основному регулюватимуть сфери з найвищим потенціалом скорочення викидів, такі як транспорт, опалення

домогосподарств, сільське господарство, промисловість та енергетика. Система торгівлі квотами на викиди також може бути ефективним заходом, який допоможе зменшити викиди даного забруднювача. Таким чином, ця система замінить поточну систему зборів і буде запроваджена для речовин, щодо яких Словаччина має труднощі з досягненням встановлених цілей. Для інших забруднюючих речовин система стимулюючого збору залишиться в силі.

Закони про охорону повітря та комплексне запобігання вже вимагають застосування найкращих доступних технологій при будівництві нових джерел і у випадку істотної зміни джерела. У промисловому виробництві, яке підпадає під комплексні дозволи, найкращі доступні технології впроваджуються на постійній основі, що також пов'язано зі значним скороченням викидів. Однак промислова діяльність, яка не підпадає під інтегровані дозволи з точки зору потужності, не має довідкових документів щодо найкращих доступних технологій. Тому довідкові документи будуть опрацьовуватися переважно для спалювальних установок середнього розміру.

Буде підтримуватися перехід домогосподарств від використання дешевого твердого палива в застарілих котлах, які значно забруднюють повітря, до використання більш ефективних спалювальних пристроїв. Норми викидів та енергоефективність котлів, включаючи паливо, що використовується, також контролюватимуть для малих установок спалювання. Незаконне спалювання відходів у домашніх камінах контролюватимуть незалежні органи та санкціонуватимуть з метою запобігання забрудненню повітря та завдаючи шкоди здоров'ю мешканців. Водночас будуть створені законодавчі та допоміжні механізми для заміни старих котлів із меншою енергоефективністю, які не відповідають останнім нормам викидів. Буде встановлено регулювання ринку котлів потужністю до 0,3 МВт, за умови, що на ринку будуть тільки котли, які відповідають

встановленим критеріям викидів. У разі наявності та техніко-економічної доступності ефективної системи централізованого теплопостачання перевагу слід віддавати існуючій інфраструктурі теплопостачання.

Спалювання вугілля призводить до викидів твердих забруднювачів, оксидів сірки, азоту та вуглецю, що створює негативний тиск на якість місцевого повітря та здоров'я населення. Виробництво електроенергії та тепла з власного вугілля поступово припинятиметься з позитивною тенденцією до зменшення загального обсягу вугілля, що є однією з фундаментальних цілей переходу до низьковуглецевої економіки. Механізми, що впливають із переглянутої Директиви щодо торгівлі квотами на викиди, та інші механізми будуть максимально використані для поступового скорочення виробництва електроенергії та тепла з вугілля.

Буде створено механізм підтримки транспорту з низьким рівнем викидів на основі електромобільності та інших альтернативних видів палива з мінімальним впливом на якість повітря, а інші види транспорту з низьким рівнем викидів стануть більш привабливими. Транспорт, особливо легковий автомобіль, має зростаючу частку в загальних викидах парникових газів, а також забруднюючих речовин, особливо оксидів азоту. На його частку припадає майже половина всіх викидів оксидів азоту.

У населених пунктах пріоритет надаватиметься громадському пасажирському транспорту з низьким рівнем викидів та міському велосипедному транспорту. У міжміському транспорті буде підтримуватися громадський пасажирський транспорт з низьким рівнем викидів, насамперед чистий вид залізничного, трамвайного та електробусного транспорту. Муніципалітети зможуть стягувати плату за в'їзд легкових автомобілів до центрів, і будуть створені умови для зменшення індивідуального автомобільного руху, наприклад, у вигляді створення зон сповільнення руху. Крім того, вони будуть у містах диференційовані зони викидів з доступом для транспортних засобів, що відповідають класам викидів. Податкова

система вже надає перевагу транспорту з низьким рівнем викидів. Тому в контексті податкової системи обговорення підтримки екологічних цілей у сфері транспорту буде зосереджено на більш високому оподаткуванні транспорту, який забруднює довкілля.

Зелена економіка

Глобальна зміна клімату та вичерпність ресурсів вимагають інноваційних підходів до побудови економіки. Економіка 21 століття - це економіка з максимально можливим повторним використанням використаних матеріалів, ефективним споживанням матеріалів та сталим споживанням енергії, що не створює додаткового тиску на навколишнє середовище. Для досягнення цієї мети необхідно змінити ставлення громадськості та державної адміністрації, що вимагатиме посилення уваги до екологічної освіти та збору й обробки даних для кращого формулювання заходів.

До 2030 року рівень переробки побутових відходів, включаючи їх підготовку до повторного використання, зросте до 60%, а до 2035 року рівень захоронення знизиться до менш ніж 25%. Словаччина забезпечить щонайменше 70% від загальної вартості державних закупівель через зелені державні закупівлі. Зросте підтримка зелених інновацій, науки та досліджень. Утилізація харчових відходів для супермаркетів буде заборонена.

Відходи та неправильне поводження з ними подвійно обтяжують навколишнє середовище. Його захоронення та можлива загроза забруднення навколишнього середовища мають прямий негативний вплив, вторинний тягар полягає у вигляді тиску на використання нових ресурсів, які в деяких випадках можуть бути невідновними. Тому важливо будувати словацьку економіку на принципах циркулярної економіки та сталого використання природних ресурсів.

Словацька економіка споживає більше ресурсів, ніж її природний потенціал. Таким чином, екологічний слід словацької економіки залишається

негативним. Незважаючи на те, що потреби Словаччини в ресурсах нижчі порівняно з країнами ОЕСР, споживання все одно перевищує наші можливості. Частка промисловості у ВВП Словаччини порівняно вища, ніж в ОЕСР. Загальне споживання матеріалів на душу населення, за винятком періоду Великої рецесії, зростає. Крім того, Словаччина відстає від більшості країн ЄС в екологічних інноваціях, а закупівлі «зелених» контрактів складають лише невелику частку від загального обсягу державних закупівель.

Словаччина має великий потенціал для покращення використання існуючих ресурсів. Рівень переробки муніципальних відходів є одним із найнижчих у ЄС, а захоронення залишається домінуючою формою поводження з відходами.

Словаччина виробляє відносно менше відходів, ніж інші країни ЄС, але і переробляє значно менше. Дві третини міських і більше половини всіх відходів зберігаються на звалищах, що значно більше, ніж в ЄС.

Тенденція до скорочення захоронення відходів і збільшення їх переробки дуже слабка і не зміниться без більш радикальних заходів. Також існує потреба в послідовному сортуванні та утилізації побутових відходів, які піддаються біологічному розкладанню. Таким чином економіка втрачає значну кількість матеріалів, які можна було б використати повторно.

Суворіша політика поводження з відходами несе з собою ризик незаконного розміщення відходів (чорних звалищ), вивезення яких часто коштує дорого. У Словаччині є тисячі територій з незаконно розміщеними відходами, що погіршує якість даних територій, ставить під загрозу здоров'я населення та екосистеми та створює інші загрози в майбутньому. Більшу частину відходів на таких полігонах складають змішані комунальні та будівельні відходи.

Через Братиславський процес зеленої економіки, який був створений як результат конференції «Назустріч зеленій економіці» у 2016 році під час головування Словаччини в Раді ЄС, було домовлено, що Словаччина підтримуватиме зелені інновації та співпрацю між Словаччиною та іноземними державами, університетами, науково-дослідними інститутами, приватним і третім сектором, містами та муніципалітетами. Підтримка співпраці між міністерствами та третім сектором буде великою. Акцент буде зроблено на запобіганні утворенню відходів, створенні умов для пріоритетного використання залишків і відновлених відходів промисловості для зменшення використання природних матеріалів, екологічного проектування продуктів і технологій переробки деяких видів відходів, які досі були відсутні. Розбудова кластерів буде продовжена. Водночас підвищиться обізнаність компаній про можливості програм підтримки та спроститься адміністрування подачі заявок на гранти та реалізації проектів.

Збільшення частки екологічних закупівель також стимулюватиме екологічні інновації. Словаччина забезпечить 70% від загальної кількості замовлень у державних закупівлях через зелені публічні закупівлі. «Зелені» державні закупівлі будуть обов'язковими для центральних органів влади, самоврядних регіонів і міст із самого початку для окремих груп продуктів і поступово розширюватимуться для досягнення поставленої мети до 2030 року. Електронні публічні закупівлі забезпечать простий і зрозумілий моніторинг зелених державних закупівель.

Буде розглянуто розширення багаторазової упаковки для напоїв та обмеження використання одноразового пластикового посуду. Інформаційні кампанії та інструменти для підприємств і домогосподарств покращать запобігання утворенню відходів. Водночас підтримуватиметься створення центрів повторного використання, де громадяни матимуть варіанти передати речі, якими ще можна користуватися, або виправити та використовувати.

Після угоди щодо зменшення кількості використовуваних пластикових пакетів добровільні угоди також будуть поширені на інші продукти та послуги, які непропорційно обтяжують навколишнє середовище. Водночас необхідно запровадити концепції підтримки більш екологічно чистих продуктів, які можуть впливати на стадію споживання та використання продуктів, наприклад, запровадження екологічних марок, що забезпечить виробникам конкурентну перевагу.

Плата за захоронення відходів повністю враховуватиме екологічні витрати, пов'язані із забрудненням ґрунту, води чи повітря, або інші економічні витрати. Підвищення плати за сміттєзвалища є відповідною мотивацією для сортування відходів, запобігання утворенню відходів і створює тиск для збільшення переробки. Було доведено, що вищий збір може поступово зменшити рівень захоронення, але він повинен відповідним чином доповнюватися іншими заходами. Плата за розміщення побутових відходів на полігоні становить

Для того, щоб захід був ефективним, муніципалітети повністю відображатимуть витрати, пов'язані з поводженням з побутовими відходами, у місцевому зборі за побутові відходи для населення в межах чинного законодавства. Також будуть вжиті заходи, які призведуть до того, що сміттєзвалища будуть приймати лише відходи, які попередньо пройшли певну форму обробки, що відповідає вищим пріоритетам ієрархії управління відходами. Згодом буде розглянуто запровадження інших зборів для підтримки заходів вищого рівня в ієрархії поводження з відходами. Ці заходи чинять тиск на рівень переробки. Підтримуватимуться дослідження та розробка технологій переробки не лише у сфері побутових відходів, але й промислових відходів, а також будівництво потужностей з переробки тих товарів, де потужностей з переробки немає або їх недостатньо. Це дозволить переробляти відходи з сортованого збору, які інакше потрапили б на звалища або сміттєспалювальні заводи.

Поступово буде запроваджено стимулюючий кількісний збір побутових відходів для муніципалітетів. У Словаччині масовий збір наразі є варіантом, який обирає лише мінімальна кількість муніципалітетів. Відповідно до своїх уподобань муніципалітети поступово впроваджуватимуть одну з форм масового збору (різні розміри мішків або контейнерів, частота збору, регулярний моніторинг утворених відходів тощо). Проміжним етапом переходу на гуртовий збір може служити система знижок на фіксовану плату за сортуванням. Масове збирання може значно зменшити кількість утворених змішаних побутових відходів шляхом створення прямої фінансової вигоди для громадян. Це створить мотивацію до збільшення сортування. Оскільки плата залежить від кількості фактично утворених відходів, чим більше громадянин сортує, тим менше змішаних відходів він утворює і тим менше платить зборів.

Буде побудована достатньо зручна та мотивуюча система для утворювачів відходів, їм буде надано необхідну інформацію та контроль за дотриманням системи для полегшення сортування відходів. Для ефективного функціонування системи масового збору побутових відходів необхідно створити та побудувати просту інфраструктуру. Повинні бути доступні адекватні та чіткі варіанти сортування компонентів міських відходів та інструменти для забезпечення функціональності та запобігання обходу системи. Водночас буде покращено функціональність системи розширеної відповідальності виробника, зменшено її адміністративну складність та посилено контроль окремих зобов'язаних суб'єктів.

Зросте використання профілактичних заходів щодо запобігання утворенню чорних звалищ. Муніципалітети більше співпрацюватимуть з поліцією, щоб збільшити присутність поліції в інкримінованих місцях. Буде розглянуто питання про створення екологічної поліції. При цьому буде проводитися примусове прибирання території, що знизить рентабельність такої дії. Послідовне покарання винних зменшить створення незаконних

звалищ. Зокрема контролюватимуть незаконне спалювання відходів. Подальші успішні втручання будуть опубліковані.

Планується запровадження дієвих штрафів для утворювачів відходів або визначених осіб, винних у незаконному розміщенні відходів, які навіть за викликом не прибрали чорні звалища. У законодавстві буде розширено відповідальність власників нерухомості за незаконно розміщені відходи, якщо власник землі не співпрацює з муніципалітетом у забезпеченні запобігання незаконним звалищам відходів на своїй землі (наприклад, дозволяючи встановлення фотопасток тощо). Якщо муніципалітет або приватний власник землі навіть після запиту державної адміністрації не ліквідує незаконне сміттєзвалище, воно буде видалено компетентними державними організаціями за рахунок власника землі або муніципалітету, на території якого розташоване сміттєзвалище. Це підвищить мотивацію муніципалітетів до впровадження превентивних заходів, а також до послідовного пошуку та покарання забруднювачів. У випадку, якщо муніципалітет явно запобігатиме створенню незаконних звалищ, видалятиме їх за рахунок муніципалітету, достатньо навчатиме своїх громадян і нестиме непропорційні витрати на видалення незаконних сміттєзвалищ, він зможе вимагати фінансову чи іншу державну допомогу. Законодавство розширить відповідальність власників нерухомості за незаконно розміщені відходи, якщо власник землі не співпрацює з муніципалітетом у забезпеченні запобігання незаконним звалищам відходів на своїй землі (наприклад, дозволяючи встановлення фотопасток тощо).

Словаччина обмежить виробництво харчових відходів до 2030 року. Ресторани та супермаркети продовжать надавати безпечні продукти харчування на благодійність. Якщо харчові продукти більше не придатні для споживання, вони зможуть їх компостувати, енергетично або іншим чином збагатити (наприклад, продаючи їх за зниженою ціною на корм, за винятком годування диких тварин). Як і в інших країнах ЄС, продавати такі продукти

можна буде у спеціальних закладах. Словаччина скасувала маркування харчових продуктів «мінімальний термін придатності до» та запровадила лише «використати до».

Їжа після закінчення мінімального терміну придатності все ще може бути придатною для споживання, якщо вона добре зберігається. Маркування «мінімальний термін придатності» збільшує утворення харчових відходів і тому скасовано в більшості європейських країн. Інші законодавчі обмеження та надмірно суворі стандарти, які можуть призвести до утворення відходів із все ще придатних харчових продуктів, також будуть переоцінені. І останнє, але не менш важливе, необхідно забезпечити інформаційні кампанії та поведінкові заходи, спрямовані на зміну поведінки людини під час утворення харчових відходів з метою запобігання їх утворенню. Буде підтримуватися запобігання утворенню відходів, що біологічно розкладаються, з наголосом на побутових відходах. Домогосподарства зможуть зручно компостувати утворені відходи. Для цього буде побудована достатня мережа збору та оцінки відсортованих кухонних та ресторанних відходів. Особлива увага приділятиметься збору та переробці зелених відходів (наприклад, із садів, парків чи лугов). Водночас можливості продажу відходів збільшаться завдяки тому, що лише ті біогазові станції, які прийматимуть відсортовані відходи, що біологічно розкладаються, для виробництва біогазу, зможуть претендувати на державну підтримку, тоді як побічний продукт біогазу станції відповідатимуть критеріям використання як вторинного джерела поживних речовин у сільському господарстві.

До 2030 року енергоємність промисловості Словаччини наблизиться до середнього показника ЄС. До 2020 року будуть розроблені критерії сталого використання всіх відновлюваних ресурсів. Усі зовнішні витрати будуть включені в ціни на енергію. Законодавча та фінансова підтримка буде зосереджена на ресурсах, які відповідають критеріям стійкості та не матимуть негативного впливу на довкілля. Водночас зросте прозорість та

обізнаність громадськості щодо енергетики та енергетичних проєктів. Планується, що частка відновлюваних джерел енергії у виробництві, енергоспоживанні та транспорті, енергозбереженні та зменшенні викидів парникових газів буде відповідати Європейському та національному енергетичному та кліматичному плану Словацької Республіки до 2030 року.

Словаччина все ще майже повністю залежить від імпорту енергетичної сировини з-за кордону, а використання відновлюваних джерел енергії є нижчим середнього по ЄС. Внутрішній видобуток, за винятком видобутку бурого вугілля, мінімальний і очікується тенденція його поступового скорочення. З відновлювальних джерел енергії найбільшу частку в загальному виробництві електроенергії займають гідроелектростанції, які виробляють шосту частину загальної електроенергії. Словаччина все ще залишається, особливо зважаючи на структуру промисловості, однією з найбільш енергоємних економік, оскільки вона споживає майже на 80% більше енергії на ВВП, ніж у середньому по ЄС. Однак у період 2000-2015 років вдалося знизити енергоємність на 51%, найбільше в ЄС. Порівняно з країнами Вишеградської четвірки, попит на енергію в Словаччині був найнижчим протягом тривалого часу.

Для сталого використання енергії необхідно враховувати як економічні, так і екологічні аспекти. Для роботи вугільних і атомних електростанцій потрібні великі джерела охолоджуючої води. Неefективне спалювання біомаси може призвести до збільшення тиску на охоронювані території, екосистеми на незахищених землях і дерева, що ростуть поза лісом. Вітрові електростанції, з іншого боку, повинні розміщуватися в місцях з достатнім вітровим потенціалом, але за межами міграційних шляхів птахів і кажанів і за межами місця розташування історично чи культурно значущі. Атомна енергетика не вирішила проблему безпечного зберігання високорадіоактивних відходів і відпрацьованого ядерного палива, які протягом дуже тривалого часу повинні бути відокремлені від навколишнього

середовища. Втручання гідроелектростанцій у водотік та його екосистеми і вплив на біорізноманіття необхідно оцінювати та компенсувати з усією обережністю. При використанні геотермальної енергії необхідно орієнтуватися на зворотне закачування води в той же колектор підземних вод.

Незважаючи на підвищення енергоефективності, Словаччина все ще має потенціал для енергозбереження та енергоефективності, оскільки енергоємність через структуру нашої економіки все ще майже вдвічі вища, ніж у середньому по ЄС. Однак зберегти тенденцію до скорочення споживання енергії буде складно через економічний потенціал енергозбереження. Встановлення цілей у сфері енергоефективності для промисловості має відображати зобов'язання Словацької Республіки перед ЄС і водночас відображати реальні можливості та потенціал промислових підприємств. Державні ресурси у сфері енергетики більшою мірою будуть спрямовані саме на економічно вигідні напрямки енергоефективності будівництва та ЖКГ. Основою стане підтримка значної та глибокої реновації будівель. Буде надано достатньо ресурсів для виконання зобов'язань з енергоефективності, включаючи комплексну реконструкцію будівель. Підтримка нових фінансових інструментів дозволить збільшити частку приватного фінансування в досягненні цілей у сфері енергоефективності, наприклад, у формі концесій, делегованого управління, гарантованого енергосервісу.

У сфері виробництва енергії перевага надаватиметься виробництву енергії з відновлюваних джерел енергії, які за своєю природою не обтяжують навколишнє середовище та, порівняно з традиційними джерелами енергії, сприяють довгостроковому сталому розвитку Словацької Республіки і покращенню навколишнього середовища. Для окремих відновлюваних ресурсів будуть розроблені правила та критерії їх сталого використання. Вони враховуватимуть регіональний потенціал, економічну перевагу, вплив

на енергетичну систему, вплив на природоохоронні території, охоронювані види рослин і тварин, а також думку постраждалої громадськості, муніципалітетів і регіонів. У минулому вже були розроблені подібні критерії використання енергії вітру та біомаси в енергетичних цілях, що оплачуються з фондів ЄС. Правила будуть обов'язковими для всіх майбутніх проектів і не повинні застосовуватися лише до проектів, що фінансуються з державних ресурсів.

Підтримка з державних джерел та інша законодавча підтримка відновлювальних джерел енергії буде прийнятною лише для джерел, які, як буде доведено, не погіршують якість навколишнього середовища. Усі ці проекти будуть публічними та пройдуть обов'язкову оцінку впливу на довкілля. Вплив гідроелектростанцій на гідрологію річкових екосистем буде пом'якшено шляхом перетину бар'єрів на потоках, наприклад, шляхом коригування процедур обробки з вивільненням відповідних потоків з огляду на середовища існування. Сонячні електростанції будуть розташовуватися переважно на дахах будівель, паркінгах або забудованих територіях, ґрунтах нижчої якості під час впровадження заходів пом'якшення, а не на ґрунтах високої кредитоспроможності та на біотопах національного та європейського значення. У випадку геотермальної енергії необхідно зосередитися на зворотному закачуванні води в гірське середовище та звести до мінімуму скиди в поверхневі потоки. Визначення охоронних зон геотермальних ресурсів буде визначено законодавчо, а згодом обов'язковість їх дотримання відповідно умов використання користувачами геотермальних ресурсів. Критерії стійкості не застосовуватимуться до вже розпочатих проектів.

Поступово буде скасована державна підтримка екологічно шкідливої діяльності. Шкода, завдана майну, здоров'ю та навколишньому середовищу, повинна бути повністю відшкодована забруднювачем. Буде проведено оцінку впливу енергетики на навколишнє середовище, яка враховуватиме екологічні, регіональні плани та плани розвитку територій.

Наприклад, спалювання вугілля є довготривалим серйозним тягарем для навколишнього середовища та здоров'я населення. Значна частина електроенергетики Словаччини залежить від великих централізованих ресурсів, які їй потрібні, при цьому вищі витрати на передачу та розподіл електроенергії. Тому необхідно усунути адміністративні та законодавчі перешкоди, які обмежують використання регіонального та місцевого потенціалу відновлюваних ресурсів та обмежують участь у власності муніципалітетів, місцевих компаній, жителів та їх об'єднань.

У випадку джерел виробництва енергії громадськість має бути своєчасно та якомога точніше проінформована про можливі наслідки аварії електростанцій, або про надзвичайну подію з впливом на довкілля та здоров'я. Функціонування та участь муніципалітетів і постраждалої громадськості в процесі отримання дозволів стане більш ефективним будівництво та експлуатація джерел виробництва енергії з використанням петиційних варіантів. Буде посилено інститут оцінки впливу електростанцій на навколишнє середовище, особливо в процесі розгляду коментарів постраждалої громадськості. Результати оцінки міститимуть експертне обґрунтування та аналіз і будуть обов'язковими для наступного дозвільного процесу. З огляду на максимізацію суспільного інтересу буде переоцінено ступінь секретності інформації. Там, де переважає загроза безпеці, секретність зберігатиметься з професійним та аналітичним обґрунтуванням. Там, де переважає зацікавленість у захисті навколишнього середовища та здоров'я, буде підвищена обізнаність громадськості (наприклад, про кількість і склад стічних вод, що скидаються з електростанцій, або утворених радіоактивних відходів). Водночас буде відкрито громадське обговорення на тему безпечного видалення радіоактивних відходів із навколишнього середовища та їх впливу на його компоненти. Аналітика буде підготовлена та дослідження з акцентом на безпечне та довгострокове вирішення цієї проблеми.

До 2030 року Словаччина розгляне можливість розширення екологічних податків в окремих областях, і на основі цього будуть застосовані вибрані заходи таким чином, щоб збільшити їх загальний обсяг. Буде вдосконалено контроль забруднюючих пристроїв та змінено практику застосування штрафів. Штрафи за забруднення зростуть настільки, що перевищення лімітів буде економічно не вигідним.

З економічним бумом зростає навантаження на природні ресурси. Незважаючи на те, що Словаччина є економічно розвиненою, інструменти покарання за втручання в природні ресурси використовуються незначно. Доходи від екологічних податків у Словаччині є одними з найнижчих у країнах ОЕСР, а неявне оподаткування енергії є другим найнижчим у ЄС. Крім того, в сучасних умовах штрафи за забруднення навколишнього середовища є низькою мотивацією для забруднювача переходити на менш шкідливі технології та вносити корективи, що призводять до виконання встановлених лімітів. Може статися так, що загальний штраф становить лише малу частину прибутку, який можна отримати за рахунок перевищення встановлених лімітів.

Буде розглянуто запровадження фіскально нейтральної реформи екологічного оподаткування, включаючи комплексну реформу податкових відрахувань. Податковий тягар буде перекладено на екологічно шкідливу діяльність. Одним із варіантів є скасування необґрунтованих пільг у податках на споживання або запровадження нових податків для зменшення забруднення. Оподаткування викидів вуглецю в транспорті, будівництві, сільському господарстві та секторах спалювання відходів разом із схемою торгівлі викидами буде економічно ефективним інструментом для скорочення викидів парникових газів. Водночас буде передбачено механізм, який враховуватиме виробництво забруднюючих речовин у атмосфері. Виробництво основних забруднюючих речовин, особливо частинок пилу з окремих видів палива, також слід брати до уваги в транспортному секторі.

Водночас оподаткування шкідливих елементів, що використовуються в споживчих товарах, таких як акумулятори та газу.

Перевірки об'єктів-забруднювачів будуть більш ефективними, а їх результати – оприлюдненими. Поточний контроль забруднювачів не дозволяє провести достатню перевірку об'єктів і шкідливих речовин, що виділяються ними, оскільки забруднювача про це повідомляють заздалегідь. Плата за забруднення має бути підвищена до такого рівня, щоб вона була стимулом до більш чистих технологій. При визначенні штрафів за забруднення враховуватимуться технологічні та експлуатаційні причини, що спричинили забруднення. У сфері забруднення повітря буде запроваджено систему перевірки приладів спалювання в домогосподарствах, сфери послуг і малого бізнесу.

Екологічна освіта

Система формальної та неформальної екологічної освіти, а також освіти та обізнаності для сталого розвитку стане більш ефективною у співпраці з центральними органами державної адміністрації та їх професійними організаціями, академічною спільнотою, неурядовими організаціями та муніципалітетами. Їм буде приділено особливу увагу в планах заходів з реалізації Загальнодержавної програми розвитку освіти. Кожен, хто отримав освіту, отримає знання та навички, необхідні для просування принципів сталого розвитку.

Екологічна освіта, навчання та обізнаність є довгостроковою недооціненою соціальною потребою в Словаччині. Вона далеко не відповідає потребам сучасного суспільства. Незважаючи на широкі можливості впровадження екологічної освіти, необхідно констатувати, що екологічна свідомість громадян Словаччини є недостатньою і не призводить до зміни поведінки та встановлення цінностей з точки зору сталого розвитку. Більшість громадян вважає, що порівняно з іншими країнами ЄС якість

навколишнього середовища в Словацькій Республіці нижчого рівня. Хоча, згідно з опитуваннями, до трьох чвертей жителів Словаччини вважають природу сферою, яка посилює їхню гордість за країну, лише менше половини респондентів готові брати активну участь у громадських ініціативах, спрямованих на покращення якості життя. у країні.

Формальна екологічна освіта в Словаччині зосереджена в закладах шкільного типу та координується Міністерством освіти, науки, досліджень і спорту Словацької Республіки. Входить до цілей, результативності та змісту інноваційної державної освітньої програми, в якій визначено як наскрізну тему. Вона може бути реалізована як частина навчального змісту навчальних предметів, через окремі проекти, семінари, навчальні блоки і, що не менш важливо, може формувати окремий предмет навчання в рамках факультативних уроків.

Починати навчання необхідно з самого раннього віку, оскільки у дітей ще немає негативних екологічних звичок, від яких потрібно позбавлятися. Якісна екологічна освіта для сталого розвитку не лише підвищує екологічну свідомість населення, але й формує активний підхід до навколишнього середовища через розвиток навичок, необхідних для сталого розвитку, таких як системне мислення, передбачення, стратегічне мислення, критичне мислення, нормативне мислення, компетентність, а також комплексний підхід до вирішення проблем.

Екологічній освіті, освіті та обізнаності для сталого розвитку буде приділено особливу увагу в планах заходів з реалізації Національної програми розвитку освіти. Міжвідомча робоча група з узгодження планів дій контролюватиме виконання цілей і пріоритетів, встановлюватиме ефективні форми і методи, а також здійснюватиме контроль за впровадженням цілей Порядку денного до 2030 року в екологічну освіту та освіту для сталого розвитку. У процесі руху до стійкості освіта має абсолютний пріоритет. Будуть забезпечені належні умови для такої освіти, яка передає знання,

ставлення та навички учням, яка підтримуватиме створення таких ціннісних орієнтацій, які дозволять їм зайняти позицію та сприяти досягненню цілей, поставлених у цій стратегії, вирішення проблем, пов'язаних з навколишнім середовищем та його сталим розвитком.

Регулярно проведений аналіз поточного стану екологічної освіти як у формальній, так і в неформальній освіті дозволить оцінити її ефективність. Аналіз має включати досягнуті цілі, зміст, форми та методи, що використовуються, включаючи відображення всіх освітніх заходів та приклади передової практики у сфері екологічної освіти, освіти та обізнаності.

Стале споживання має відображати природні можливості економіки. Тому необхідно рухатися до сталого споживання та мінімізувати його вплив на навколишнє середовище. Держава підтримуватиме неформальну освітню діяльність та умови для розвитку освітньої діяльності третього сектору та муніципалітетів, які будуть включати, серед іншого, освіту менеджменту компанії, питання екологічного консалтингу та освіту найширшої споживчої громадськості в сенсі свідомого скорочення споживання. Завдяки просвітницькій діяльності та комплексній кампанії громадянське суспільство (державний і приватний сектори та неурядові організації), а також муніципалітети матимуть дуже хороший огляд добровільних інструментів екологічної політики, таких як екомаркування або участь у схемі управління навколишнім середовищем та аудиту, які вони підтверджують менший вплив на навколишнє середовище.

Щоб покращити подальший напрямок, будуть послідовно впроваджуватися заходи відомчої концепції екологічної освіти, освіти та обізнаності Міністерства Словацької Республіки до 2025 р. У співпраці з іншими відомствами буде організовано інтенсивну загальнонаціональну кампанію для підтримки відповідальних та свідоме споживання продуктів, у тому числі продуктів харчування, з низьким вмістом вуглецю та екологічним

слідом. Освітня діяльність буде зосереджена на відповідальному споживанні, активній участі та запобіганні утворенню відходів. Акцент буде зроблено на освіті у сфері управління відходами, також за допомогою організацій відповідальності виробників та третього сектору. Без знання того, як запобігти утворенню відходів шляхом запобігання, скорочення, переробки та повторного використання, інші заходи в цій сфері матимуть лише часткові результати. Необхідно особливу увагу присвятити себе відповідальному споживанню в транспорті, харчуванні та одяганні, оскільки вони становлять значну частину світового виробництва парникових газів і водночас споживачі мають прямий вплив на ці сфери.

Одночасно буде створено мережу державних і недержавних екологічних освітніх центрів з цільовим статусом, порівняним зі стандартом європейських країн. На рівні держави, регіонів та місцевого самоврядування буде створено механізм завершення мережі екологічно-освітніх центрів у всіх регіонах, а також інформаційні центри на заповідних територіях, засновані на принципах чесної, відкритої та прозорої публічної конкуренції. Покращуватиметься обізнаність суб'єктів місцевого самоврядування щодо переваг місцевої охорони природи, а також інформаційно-пропагандистська діяльність у сфері охорони та догляду за природою та ландшафтом, у тому числі сприяння вихованню, освіті та науковій діяльності. У зв'язку з Європейською конвенцією про землю буде забезпечена інформаційна кампанія, робота з громадськістю, співпраця зі ЗМІ та навчання професійної громадськості та муніципалітетів.

М'які форми туризму з низьким впливом на природу можуть сприяти екологічній обізнаності населення, а також бути джерелом доходу для збереження природи. Отримані знання про охорону природи та біорізноманіття сприятимуть більшій зацікавленості у збереженні та покращенні поточного стану. Буде досліджено, як туризм може зробити свій внесок, заплативши за послуги, що надаються керівництвом країни.

Збільшиться підтримка, утримання та використання виставкових і музейних просторів, музеїв під відкритим небом та об'єктів культурної та природної спадщини, центри екологічної освіти, школи охорони природи та ландшафту, лісові школи з метою підвищення обізнаності про природні та культурні цінності території. Геопарки будуть розвиватися на стійкій основі відповідно до затвердженої та чинної урядової концепції будівництва геопарків. Мета – зробити туризм привабливішим і запровадити нові елементи. Професійні консультації будуть підтримуватися у створенні освітніх стежок з темою охорони природи, лісівництва та геології, а також глобальної екологічної освіти.

Обсяг і якість зібраних даних покращаться, особливо у сфері відходів, води, повітря та біорізноманіття. Зібрані й оновлені дані мають бути максимально узгоджені на національному та міжнародному рівнях і загальнодоступні у формі, придатній для машинної обробки. Згодом їх можна буде знову використовувати для створення аналізів і моделей, які стануть основою для формулювання заходів.

Вже сьогодні доступна велика кількість даних у різних сферах навколишнього середовища. Однак їх часто недостатньо або через їхню якість, або вони не охоплюють усіх необхідних сфер, і виникає потреба запровадити вимірювання нових показників. Проблемою також є їх недостатній взаємозв'язок, неузгодженість, часто дублювання їх збору та надмірне адміністративне навантаження на суб'єктів господарювання. Майбутню політику та заходи слід створювати на основі поточних даних та аналізу.

Сучасні дані про потенціал підземних вод не враховують можливі наслідки зміни клімату і, таким чином, можливі реальні скорочення ресурсів. Збір даних здійснюється лише щоквартально, тоді як поточні умови вимагають до погодинного збору на 300 еталонних об'єктах підземних вод. Для забезпечення збору даних буде врегульовано майново-правове

врегулювання об'єктів моніторингу. Для того, щоб зменшити кількість неповних або неповідомлених даних, буде посилено контроль обліку споживачів води та видобутих обсягів поверхневих і підземних вод і місць відсутності води для жителів у достатньому обсязі протягом року. Буде посилено міжнародне співробітництво у сфері моніторингу посухи. Словаччина підтримуватиме дослідження, розробки та моделювання для встановлення пріоритетів водопостачання під час тривалої посухи та виявлення ризикових місць із швидким відтоком води з країни. У сфері води також бракує даних про забруднення поверхневих вод, викиди з дифузних джерел забруднення або даних моніторингу деяких досі неконтрольованих речовин у водній фауні. У поверхневих водах необхідно контролювати нові хімічні речовини, залишки ліків, нові пестициди тощо.

Оцінка якості атмосферного повітря здійснюється на основі моніторингу концентрації забруднюючих речовин у зовнішньому повітрі та моделювання на територіях, які не охоплені моніторингом. Поточну національну мережу з 38 станцій моніторингу буде розширено для переважного охоплення регіонів, які раніше не контролювалися, і територій, яким загрожує перенесення забруднюючих речовин із сусідніх держав.

Буде забезпечено інженерно-геологічне картування, моніторинг та обстеження найбільш ризикованих деформацій схилів. Дані будуть використані для створення моделей постраждалих місць і аналізу ризику появи екологічної шкоди та ризику заподіяння шкоди здоров'ю мешканців. У найбільш ризикованих місцях буде проведено дослідження екологічного та ймовірного екологічного навантаження. Згодом будуть підготовлені робочі плани зняття екологічного навантаження на локації, за які відповідатиме держава. Останній забезпечуватиме посмертний моніторинг на об'єктах, відновлених з державних джерел, і контролюватиме моніторинг, що фінансується з приватних джерел. Збір даних про поточне споживання енергії допоможе забезпечити стале, безпечне та економічне постачання

електроенергії від великих центральних, а також менших відновлюваних джерел енергії, встановлених у точках споживання. Це зробить енергетичні процеси більш ефективними з огляду на майбутній розвиток електромобільності та зберігання електроенергії з позитивним впливом на навколишнє середовище.

Буде забезпечено послідовний збір даних і моніторинг місць існування та видів національного та європейського значення. Використання результатів досліджень біоти та екосистем стане основою для прийняття відповідальних та кваліфікованих рішень органами державного управління охорони природи з метою відновлення функцій екосистеми країни. Також буде покращено збір та обробку даних, пов'язаних з відходами, і буде створено нову комплексну інформаційну систему управління відходами. Існуюча система збору даних, їх якість і можливість оцінки вважається дуже неадекватною. Запровадження якісного збору даних та їх оцінки є необхідним для покращення функціонування системи управління відходами. Необхідно запровадити моніторинг окремих потоків відходів, оцінку виконання цілей та наслідків запроваджених заходів, а також використання аналізів та моделей, які відсутні в управлінні відходами. Щоб забезпечити відповідну базу даних, необхідно буде використовувати та розвивати існуючі інструменти для узгодженого обміну даними державного управління в рамках процесів електронного державного управління національної інфраструктури просторових даних та ініціативи відкритого управління. Зросте популяризація та використання вихідних даних базових і міжсекторальних екологічних даних.

Заходи в області навколишнього середовища повинні бути створені на основі аналізів і моделей, які базуються на точних даних. Такий підхід підвищить точність оцінки впливу заходів і допоможе зменшити небажані побічні ефекти неправильно встановлених політик. Для цього буде створено доступну центральну електронну систему, яка охоплюватиме всі компоненти

середовища. Аналізи та моделі, як і самі дані, мають бути якомога більш загальнодоступними у зручній для обробки формі, щоб вони також могли служити іншим органам державного управління та громадськості. Відкритий доступ покращить зручність використання даних та їх творчу обробку. Для більш цілеспрямованого визначення місцевої політики дані про навколишнє середовище будуть загальнодоступними у зручній формі також на рівні регіонів і муніципалітетів. Якісні та актуальні дані також забезпечать краще та надійніше виконання транскордонних та міжнародних законодавчих зобов'язань та очікувань Словацької Республіки в кількох сферах.

Інституційна основа

Екологічна стратегія до 2030 року також узгоджується з чинними стратегіями, такими як прийнята Стратегія економічної політики до 2030 року та затверджений Національний інвестиційний план до 2030 року – пілотна версія. Екологічна стратегія до 2030 року також буде відповідати підготовленій Стратегії регіонального розвитку Словацької Республіки.

Порядок денний на період до 2030 року містить 17 основних цілей сталого розвитку, які розподілені на 169 пов'язаних підцілей. Хоча початковим наміром Цілей розвитку тисячоліття було усунення крайньої бідності та голоду в країнах, що розвиваються, гаслом Порядку денного сталого розвитку до 2030 року став вислів «нікого не залишати осторонь», і досягнення цілей також очікується від розвинених країн. Порядок денний до 2030 року не є юридично обов'язковим, але його дотримання є природним обов'язком розвинених країн. Досягнення екологічних цілей Порядку денного до 2030 року також включає активну участь Словацької Республіки в міжнародному середовищі відповідно до діяльності міжнародних організацій, а також шляхом пошуку проривів і можливостей залучення Словацької Республіки до реалізації цілей сталого розвитку у третіх країнах, де екологічний департамент бере участь у співпраці в різних проектах. Міністерство економіки України зацікавлене в продовженні досягнутих

зусиль та розширенні співпраці, особливо шляхом посилення залучення національних експертів до реалізації проектів у третіх країнах, активізації обміну «найкращими практиками» та підтримки збільшення представництва національних експертів у міжнародні організації.

Для оцінки досягнення необхідних і бажаних змін важливі цілі та критерії, які можна вимірювати та перевіряти. Екологічна стратегія 2030 бере на себе вже існуючі вимірювані цілі Словацької Республіки до 2030 року та розширює їх цілями, які відповідають Порядку денному 2030. Вона призначає індикатори цілям, які знаходяться в окремих розділах. Там, де відсутні цілі та індикатори, вона їх пропонує. Міністерство навколишнього середовища Словацької Республіки відповідає за підготовку та реалізацію більшості заходів Екологічної стратегії до 2030 року. Що стосується заходів у сфері охорони води та від наслідків повеней, охорони природи та ландшафту, біорізноманіття та природоохоронних територій, раціонального використання гірського середовища, зміни клімату та охорони повітря, циркулярної економіки, включаючи відходи, зеленої громадськості закупівлі або зелені інновації, екологічна оцінка та вплив енергії, економічні інструменти для життя, навколишнє середовище та екологічна освіта та навчання. Міністерство сільського господарства та сільського розвитку Словацької Республіки співпрацює з Міністерством сільського господарства Словацької Республіки у сфері землеустрою. Міністерство транспорту та будівництва Словацької Республіки відповідає за заходи у сфері чистого та сталого транспорту, а Міністерство фінансів Словацької Республіки в основному відповідає за питання екологічних податків. Воно відповідає за раціональне використання гірського середовища, енергетику, циркулярну економіку, зміну клімату та охорону повітря.

Міністерство сільського господарства та сільського розвитку Словацької Республіки відповідатиме за впровадження заходів у сфері лісового господарства та землеустрою у співпраці з Міністерством сільського

господарства Словацької Республіки та Міністерством освіти, науки, досліджень і спорту Словацької Республіки. Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки займатиметься заходами щодо екологічних злочинів у співпраці з Міністерством внутрішніх справ Словацької Республіки. Міністерство охорони здоров'я Словацької Республіки співпрацюватиме з Міністерством охорони здоров'я Словацької Республіки щодо заходів, важливих для здоров'я населення. Сферою даних та їх публікацією займатиметься Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки у співпраці з усіма департаментами відповідно до їх сфери діяльності та у співпраці з Офісом віце-прем'єр-міністра Словацької Республіки з питань інвестицій, та інформатизації та Офісу Уповноваженого Уряду Словацької Республіки з питань розвитку громадянського суспільства.

Для покращення стану навколишнього середовища також необхідно покращити інституційну співпрацю. У сфері сільського та лісового господарства все ще існує неоднозначність між охороною біотопів природоохоронних територій, за що відповідає Міністерство навколишнього середовища Словацької Республіки, Міністерство сільського господарства Словацької Республіки та господарське використання лісів. Буде посилено співпрацю між зацікавленими відомствами та організаціями у сфері боротьби з незаконним винищенням, збиранням, отруєнням та торгівлею видами, що перебувають під загрозою зникнення. Серед відомств, які займаються питанням CITES та екологічними злочинами, окрім Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки, до даної сфери залучені Міністерство фінансів Словацької Республіки (митні органи), Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки (поліція та районні органи), Міністерство юстиції Словацької Республіки (прокуратура та суди) та Міністерства внутрішніх справ і комунікацій Словацької Республіки (ветеринарні органи, санітарна допомога рослинам, боротьба з браконьєрством).

Міністерство освіти, науки, досліджень і спорту Словацької Республіки відповідає за екологічну освіту у співпраці з іншими відповідними органами державного управління, включаючи Міністерство сільського господарства та сільського розвитку та організацій, що знаходяться в його компетенції. Тому буде важливо координувати департаменти та їхні професійні установи та визначити відповідальність Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки. До процесу також будуть залучені професійні інституції інших відомств, екологічні громадські організації та інші відповідні організації, насамперед на регіональному та місцевому рівнях.

Також необхідна більш тісна співпраця у сфері впливу транспорту на навколишнє середовище. Відсутня точна кількісна оцінка впливу на навколишнє середовище, особливо легкового транспорту чи будівництва. Для вирішення цих проблем необхідна краща співпраця між Міністерством транспорту та будівництва Словацької Республіки та Міністерством внутрішніх справ Словацької Республіки, особливо у підготовці стратегічних планів і політики.

Буде необхідно розширити співпрацю з Міністерством економіки Словацької Республіки та Міністерством внутрішніх справ Словацької Республіки у сфері оцінки впливу енергетики на навколишнє середовище. Органи влади Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки повинні мати можливість краще контролювати вплив енергії на навколишнє середовище та встановлювати екологічні критерії для енергетичних проектів.

Співробітництво та зміцнення співпраці з Міністерством охорони здоров'я Словацької Республіки є необхідним для виявлення негативних і позитивних впливів окремих компонентів якості навколишнього середовища на здоров'я населення (вода, повітря, ґрунт, охоронювані території, кліматичні умови). Це сприятиме кращій адресності запропонованих заходів щодо різних рівнів якості навколишнього середовища, захисту та відновлення непорушеного природного середовища.

Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки братиме участь у процедурах забезпечення безпеки діяльності муніципалітетів у разі загрози або надзвичайної ситуації у зв'язку з утворенням деформацій схилу. У співпраці з Міністерством транспорту та будівництва Словацької Республіки геологічні небезпеки будуть нанесені на карту в областях, де можна мінімізувати або усунути зіткнення із зсувами або іншими геодинамічними явищами.

Буде налагоджено ефективну співпрацю з Міністерством внутрішніх справ Словацької Республіки та Управлінням державних закупівель щодо ефективного та обов'язкового застосування зелених державних закупівель, що забезпечить найкращий електронний моніторинг та оцінку прогресу.

Буде налагоджена ефективна співпраця з Міністерством фінансів Словацької Республіки щодо встановлення та впровадження принципу «забруднювач платить» у сферах податкового законодавства (збори, податки на споживання, екологічні податки тощо). У сфері органічного сільського господарства буде покращено співпрацю з Міністерством внутрішніх справ Словацької Республіки.

У сфері охорони води та управління водними ресурсами, протипаводкові заходи та запобігання негативним наслідкам нестачі води та посухи, співпраця буде покращена у відділах Міністерства внутрішніх справ і зв'язку Словацької Республіки та Міністерства охорони здоров'я Словацької Республіки. Необхідно застосовувати адекватні заходи на всій території водних басейнів, включаючи дотримання принципів комплексного управління ландшафтами.

РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

2.1 Законодавчі та науково-теоретичні основи правового регулювання поводження з відходами в Європейському Союзі

До початку 1970-х років законодавство щодо поводження з відходами належало до внутрішньої компетенції держав – членів ЄЕС. У 1975 р. з метою зближення різних національних практик Європейською радою було прийнято так звану Рамкову директиву про відходи (the Waste Framework Directive – 75/442/EEC), яка встановила загальні вимоги та основні визначення (поняття та терміни) у цій галузі⁶.

У 2006 р. Директива була перевидана та «кодіфікована» (наведена до тексту, що скасовує попередні версії), а сьогодні діє у своїй останній редакції від 2008 р. під позначенням Directive 2008/98/EC. Директива 2008/98/EC особливо наголошувала на темі «ієрархії управління відходами» – концепцію, що показує послідовність найбільш кращих способів діяльності, які в кінцевому підсумку забезпечують скорочення обсягів відходів «на кінці труби», тобто. у тій стадії, де вони зазнають поховання, подрібнення, газифікації та/або інших «кінцевих операцій»⁷.

На перше місце тут за консенсусом, що вже давно склався, між фахівцями та законодавцями поставлено «запобігання» – така організація виробництва, при якій наперед враховується вимога мінімізації відходів від даного продукту за втратою їм споживчих якостей. Потім у спадному

⁶ Council Directive 75/442/EEC of 15 July 1975 on waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31975L0442> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

⁷ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

порядку слідує повторне використання (з підготовкою до нього), рециклінг (переробка), використання та утилізація (поховання).

Візуально концепцію представляють як перевернутої піраміди. Нижче розглянемо, яким саме теоретичним і практичним змістом наповнені вищезгадані концепти. Зробити це особливо необхідно, що український досвід поводження з відходами на сьогоднішній день не збігається із західноєвропейським досвідом управління відходами: відмінності, як бачимо, починаються вже на рівні базової та вихідної термінології; Відомо, що «звернення з відходами» зрештою, орієнтоване на «звалище», тоді як «управління» ними передбачає множинність можливих видів діяльності.

У вітчизняній літературі немає визначеності і з цілого ряду інших понять: так, часом цілком довільно тлумачаться «повторне використання» та «рециклінг». Без повної понятійної та термінологічної ясності щодо всіх сторін проблеми мети зближення України з політикою Європейського Союзу щодо відходів, досягнуто, очевидно, не буде⁸.

У літературі запобігання утворенню відходів (далі «запобігання») розуміється як необхідність розробки матеріалів, товарів та послуг таким чином, щоб при їх виробництві, використанні, повторному використанні та рециклінгу, а також при видаленні після закінчення терміну їхньої служби утворювалося якнайменше відходів.

Директива 2008/98/ЕС визначає, що «запобігання означає заходи, які вживаються до того, як речовина, матеріал або продукт стають відходами, і які наперед скорочують: а) кількість відходів, включаючи повторне використання продуктів або збільшення їхнього життєвого циклу; б) негативний вплив вироблених відходів на довкілля та людське здоров'я; в) зміст небезпечних субстанцій у матеріалах та продуктах»⁹.

⁸ Право Європейського союзу: Навчальний посібник, під ред. Р.А. Петрова. 3-тє вид. - К.: Істина, 2010. - 376 с.

⁹ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

Практично йдеться про використання меншої кількості матеріалів при розробці та виготовленні продукту, більш тривалих термінах його експлуатації та зменшення вмісту в ньому шкідливих компонентів.

Держави-члени ЄС Директивою 2008/98/ЄС було наказано не пізніше грудня 2013 р. розробити власні програми «запобігання»; при цьому, як завжди, допускалася та чи інша свобода дій у тому, що стосувалося змісту та способів імплементації таких програм. У Західній Європі «запобігання» від початку було сприйнято як «ідеальне вирішення всіх проблем»: «Як скоро відходи взагалі не утворюються, проблема знімається сама собою». Зайві та непотрібні упаковки, контейнери з-під фаст-фуду та «їди», дешеві фотокамери, взагалі будь-які предмети одноразового користування, батарейки, рекламні каталоги – цей список всього того, що може ставати об'єктом політики запобігання відходам, можна продовжувати до нескінченності⁴.

По всьому світу місцеві уряди та екологічні агенції зробили запобігання відходам своїм пріоритетом. До порядку дня увійшли принципи «мінімізувати», «знову використовувати» та «рециклювати» (так звані три R – reduce, reuse та recycle).

На кінець 2014 р. у країнах ЄС було прийнято 36 національних та регіональних програм із «запобігання» – різних за змістом, цілями та тимчасовими горизонтами. Програми орієнтовані на домогосподарства, муніципалітети, сільське господарство та видобувний сектор; більшість з них мають справу з такими видами відходів, як органіка (харчові відходи), електричні та електронні компоненти, батареї, упаковки, небезпечні відходи.

Щодо національних програм «запобігання» ЄС здійснює моніторинг із подальшою популяризацією «найкращих практик». Пропагуються зокрема такі програми (всі приклади взяті з сайту Європейської комісії)¹⁰.

¹⁰ Європейське право. Право Європейського Союзу та правове забезпечення захисту прав людини: посібник, за заг. ред. Л.М. Ентін. – Х.: Норма, 2011. – 960 с.

У Великій Британії на основі добровільної угоди між супермаркетами та організацією «Програма дій з відходів та ресурсів» реалізується проект з поширення біорозкладних (і потім компостованих) пакувальних матеріалів. Угода підписана 35 великими роздрібними мережами та дистриб'юторами, які представляють 92% бакалійного ринку країни.

Особливий розділ програми – робота з домогосподарствами: у цій частині реалізуються ініціативи щодо скорочення харчових відходів у населення. У загальнонаціональному масштабі розгорнуто програму «Національний промисловий симбіоз», що охоплює протяжні виробничі ланцюжки – від видобутку (отримання) сировини до управління відходами.

Ключове слово «симбіоз» у разі означає практику обміну матеріалами, що розширюється, між різними виробництвами на широкій географічній основі. Водночас у країні розвивається проект «Наполовину зменшити сміттєзвалища», орієнтований скорочення відходів, що виникають під час будівництва чи знесення споруд.

Перед центрами, серед іншого, поставлено завдання: 1) збирати не менше п'яти кілограмів речей, що підлягають відновленню, на одну особу на рік; 2) забезпечувати зайнятістю певну кількість людей; 3) обслуговувати щонайменше 4 млн. споживачів.

В Ірландії під егідою Національного комітету із запобігання відходам працює так звана «Ініціатива зеленого бізнесу», яка сприяє підприємствам та організаціям у трьох сферах – відходи, водні ресурси та енергетика. Крім того, тут розгорнуто програми з технічного сприяння, фінансування та стимулювання малих та середніх підприємств, неурядових організацій та місцевої влади, які здійснюють проекти щодо запобігання утворенню відходів. Створено Центр чистих технологій – неприбуткова дослідницька організація, що забезпечує наукову підтримку у цій галузі. У Фінляндії

реалізується програма «Розумніша з меншими відходами», яка співпрацює з приватними підприємцями, муніципальною владою та домогосподарствами¹¹.

В Угорщині все ширше практикується повторне використання будівельних матеріалів та обмін ними між будівельними фірмами: предмети обміну охоплюють 12 категорій – цеглу, черепицю, дерев'яні компоненти будівництва, віконні рами та ін¹².

В Австрії закон «Про управління відходами» передбачає початковий екодизайн продуктів, відповідну організацію виробничих та розподільчих процесів та роботу зі споживачами.

У Франції компанія «Eco-Emballages» здійснює підготовку кадрів та консультування всіх бажаючих, але переважно студентів інженерного профілю з питань мінімізації відходів пакувальних матеріалів.

У Бельгії реалізується регіональна програма (Фландрія) щодо значного скорочення відходів домогосподарств; при цьому частина відходів після подрібнення використовується для одержання енергії. Паралельно розвиваються так звані центри повторного використання, що здійснюють збір, сортування, ремонт та подальший продаж «викинутих на смітник» предметів побуту – одягу, побутової техніки, меблів, посуду, книг та велосипедів.

Перед центрами, серед іншого, поставлено завдання: 1) збирати не менше п'яти кілограмів речей, що підлягають відновленню, на одну особу на рік; 2) забезпечувати зайнятістю певну кількість людей; 3) обслуговувати щонайменше 4 млн. споживачів¹³.

В Ірландії під егідою Національного комітету із запобігання відходам працює так звана «Ініціатива зеленого бізнесу», яка сприяє підприємствам та організаціям у трьох сферах – відходи, водні ресурси та енергетика. Крім

¹¹ Європейське право. Право Європейського Союзу та правове забезпечення захисту прав людини: посібник, за заг. ред. Л.М. Ентін. – Х.: Норма, 2011. – 960 с.

¹² Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

¹³ Європейське право. Право Європейського Союзу та правове забезпечення захисту прав людини: посібник, за заг. ред. Л.М. Ентін. – Х.: Норма, 2011. – 960 с.

того, тут розгорнуто програми з технічного сприяння, фінансування та стимулювання малих та середніх підприємств, неурядових організацій та місцевої влади, які здійснюють проекти щодо запобігання утворенню відходів. Створено Центр чистих технологій – неприбуткова дослідницька організація, що забезпечує наукову підтримку у цій галузі. У Фінляндії реалізується програма «Розумніша з меншими відходами», яка співпрацює з приватними підприємцями, муніципальною владою та домогосподарствами¹⁴.

В Угорщині все ширше практикується повторне використання будівельних матеріалів та обмін ними між будівельними фірмами: предмети обміну охоплюють 12 категорій – цеглу, черепицю, дерев'яні компоненти будівництва, віконні рами та ін.

В Австрії закон «Про управління відходами» передбачає початковий екодизайн продуктів, відповідну організацію виробничих та розподільчих процесів та роботу зі споживачами.

Серед іншого розвиток тут набули:

- 1) «блошиний ринок» на основі Інтернету, через який продаються споживчі товари, будівельні та садові інструменти;
- 2) центри ремонту та обслуговування – десятки невеликих центрів, де можна дешево відремонтувати побутову електротехніку;
- 3) програми на кшталт «змінити стиль життя», наголошують на послугах замість придбання товарів.

В Італії одна з регіональних ініціатив (П'ємонт) забезпечує тренінг та інші послуги домогосподарствам у питаннях компостування харчових відходів. Це лише окремі з безлічі можливих прикладів того, як здійснюється запобігання утворенню відходів.

¹⁴ Право Європейського Союзу: учебник для вузов / под. ред.. С.Ю. Кашкина. – М.: Юристь, 2004. – с. 820

За оцінками експертів, поки що йдеться лише про перші кроки (тим більше, що якість статистики в цій галузі поки що вкрай невисока), але рух у бік «запобігання» посилюється з кожним роком¹⁵.

Наступний рівень ієрархії управління відходами в ЄС – їхнє повторне використання. Для повної термінологічної ясності тут слід наголосити, що повторне використання (англ. reuse) за визначенням, даним у Директиві 2008/98/ЕС, означає «будь-яку операцію, за допомогою якої продукти або компоненти, що не стали відходами, знову використовуються для тієї ж самої мети, для якої вони були спочатку зроблені». (Класичний приклад щодо цього – склотара, «здавання посуду» радянських часів.)¹⁶.

При такому обмеженні, зрозуміло, сфера дії даного принципу, по суті, невелика і він швидше служить пропаганді ощадливості і дбайливості у суспільстві, ніж вирішує скільки-небудь серйозні економічні завдання.

На практиці повторне використання охоплює такі види відходів (всього того, що домогосподарства можуть пожертвувати на користь економічно менш просунутих верств населення), як за частини автомобілів, меблі, холодильники, телеприймачі, комп'ютери, одяг, кухонне начиння та кухонні електроприлади, інші предмети побуту, будівельні матеріали, садовий інвентар, прикраси, що вийшли з моди, книги і т.п.

Для збору всього цього створюються спеціальні центри, де здійснюється оновлення (ремонт) та продаж всього перерахованого вище за принципом second hand'a.

У Швеції збудовано величезний універмаг, що об'єднує в собі традиційний муніципальний центр з прийому речей, що відслужили свій термін (меблів, комп'ютерів, одягу, іграшок, велосипедів, садового обладнання, будівельних матеріалів) і продаж всього цього вже «в товарному вигляді».

¹⁵ Право Європейського Союзу: підруч. за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.

¹⁶ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and reusing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

Одночасно широко розвивається рух за повторне використання речей і матеріалів у побуті в дусі «зроби сам»: це дуже популярна тема в ЗМІ та Інтернеті, де можна знайти сотні корисних порад для всіх вікових груп, у тому числі для дітей та школярів, щодо того, що можна зробити із речей, які відслужили свій термін¹⁷.

Так виховується креативність та «культура ремонту». Рециклування в Директиві 2008/98/ЕС визначається як будь-яка операція, при якій матеріал відходів переробляється в продукти, матеріали або субстанції незалежно від того, чи продукт, що отриманий в результаті, служить своїм початковим або будь-яким іншим цілям. Специфічний вид рецикліровання – переробка органічних відходів компостування. Не відноситься до цього рівня ієрархії використання відходів для енергетичних цілей.

Рециклування сьогодні є ключовим елементом керування відходами. Вважається, що йому піддається до 80% твердих побутових відходів, а також відходи будівництва та знесення споруд. Директивою 2008/98/ЕС наказано довести до 2020 р. рівень рециклювання відходів у Європейському союзі («принаймні паперу, металів, пластику та скла, що збираються від домогосподарств»), як мінімум, до 50% від загального обсягу враховуваних відходів; в окремих країнах цей показник перевищено вже сьогодні¹⁸.

На практиці «рециклятами» є скло, чорні та кольорові метали, текстиль, папір, пластмаси, шкіри, хутра, дерево, пробки, гуми, харчові та рослинні відходи, овочі, фрукти. В окремих випадках рециклування матеріалу має на меті отримати матеріал, що спочатку існував - наприклад, папір з макулатури або полістирол з полістирольних виробів, але метою також може бути вилучення тих чи інших елементів зі складних продуктів - наприклад, свинцю з автомобільних акумуляторів або золота з комп'ютерних плат, а також небезпечних речовин на зразок ртуті з термометрів¹⁹.

¹⁷ Право Європейського Союзу: підруч. за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с

¹⁸ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

¹⁹ Право Європейського Союзу: підруч. за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.

Директива ЄС про відходи передбачає роздільний збір, як мінімум, чотирьох фракцій твердих комунальних відходів – скла, паперу, металу та пластику. При цьому різні національні законодавства можуть здійснювати ще ретельніше сортування сміття. Збору «рециклятив» на муніципальному рівні служать пластикові або металеві контейнери різних кольорів та/або з написами. – відходи, які не потрапляють до жодної з перерахованих категорій; іноді встановлюють коричневі контейнери для біорозкладних відходів. Крім того, в окремих країнах здійснюється так званий збір відходів на узбіччях (curbside waste collection)¹³.

Послуга надається домогосподарствам у міських та приміських зонах, для чого використовуються спеціальні машини, що працюють з невеликими за розмірами контейнерами: це найбільш автоматизований спосіб збирання відходів.

Метод відрізняється від загальномуніципального своєю безпосередньою спрямованістю на домогосподарства та вважається найбільш «чистим» та ефективним. Вивозиться садова «зелень», кухонні відходи, а також, залежно від місця розташування, офісний папір, газети, картон, деревоволокнисті матеріали, скло, мідь, алюміній, сталь та жерсть.

Оскільки стратегії виконання директив ЄС, як відомо, визначаються на національному рівні та залежать від безлічі факторів (рівень утворення відходів, технологічних можливостей, розвитку туризму як фактора накопичення відходів тощо), досягнуті результати з рециклювання муніципальних відходів широко різняться – від рівня (округлено) 70% у Німеччині та 60% в Австрії, Бельгії, Швейцарії та Швеції до 2–10% у Сербії, Туреччині, Словаччині та на Мальті²⁰.

У період з 2004 по 2014 р. найінтенсивніше ця галузь розвивалася в Литві, Польщі, Італії, Великій Британії та Чехії, де зафіксовано майже 30%-ний приріст показників рециклювання. Орієнтири, що задаються

²⁰ Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. за ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. – Х.: Право, 2009. – URL:<http://uristinfo.net>. (дата звернення: 21.06.2022 р.)

Європейською комісією, мають на меті, щоб до 2025 р. 60%, а до 2030 р. – 65% муніципальних відходів рециркулювалися або оброблялися для повторного використання.

У теоретичних дослідженнях все більше уваги приділяється економіці рециркулювання. Два моменти в цьому плані особливо значущі: рециркулювання а) перетворює відходи на ресурс і б) запобігає витратам, які суспільство понесло б за їхнього полігонного поховання. Крім того, при цьому виді обробки відходів створюються додаткові робочі місця: встановлено, що вивіз 10 т відходів на сміттєзвалище створює 6 робочих місць, а рециркулювання тих самих 10 тонн – 361.

Додатковий економічний ефект досягається тоді, коли перероблені відходи використовуються на місці, усуваючи необхідність завозити цю категорію матеріалів з інших місць або інших країн²¹.

Так, країна може не виробляти папір, але отримувати його рециркулюванням макулатури: саме така стратегія все ширше реалізується в ЄС, починаючи з кризи 2008–2009 років.

Рециркулювання, як і інший спосіб поводження з відходами, відкриває шлях до величезної економії ресурсів. У виробництві алюмінію воно дозволяє заощаджувати до 95% енергії, міді – 85, сталі – 74, свинцю – 65%².

Скло може перероблятися будь-яку кількість разів без втрати якості або чистоти, набуваючи при цьому різні форми; при цьому на кожній тонні рециркулюваного скла заощаджується тонна природної сировини. З пластику, залежно від виду, сьогодні виробляються сотні найменувань аж до так званих високотехнологічних тканин та матеріалів, з яких потім робиться міцний (часто спортивний чи професійний) одяг, взуття, сумки, оздоблювальні, будівельні та конструкційні матеріали, меблі (найчастіше столи, стільці та лавки), іграшки; тканий та нетканий текстиль, упаковки, брус, труби та безліч інших виробів. Рециркулювання однієї тонни пластику заощаджує 5774

²¹ Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. за ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. – Х.: Право, 2009. – URL:<http://uristinfo.net>. (дата звернення: 21.06.2022 р.)

кВт•год енергії, 1000–2000 галонів бензину, 685 галонів нафти та 48 000 галонів води¹⁶.

Ресурс пластмас, що піддаються рециркулюванню, стає нескінченним: за обсягом (не за вагою) людство сьогодні виробляє полімерів стільки ж, скільки випускається чавуну, сталі, прокату та кольорових металів, разом узятих. Це настільки універсальний та «гнучкий» ресурс, що фахівці сьогодні говорять про перспективи нової «пластикової економіки».

У колах фахівців сьогодні обговорюються різноманітні способи використання рециркулованого пластику для дорожнього будівництва. Звичайна асфальтова дорога служить максимум 50 років і постійно потребує ремонту – голландська фірма «Volker-Wessels» сьогодні просуває концепцію пластикової «вічної дороги», яку не довго будувати, яка вимагає мінімум догляду і при цьому безпечна.

Основа проекту – модульні пластикові плити з порожнім внутрішнім простором для стоку дощової води та розміщення комунікаційних кабелів. «Plastic Road», як називається проект, передбачає, що такі дороги можна буде будувати на 80% швидше за звичайні і служитимуть вони втричі довше. Розроблені модулі стійкі для перепадів температури від мінус 40 до плюс 80, вони здатні витримати таке ж навантаження, як і традиційний асфальт, їх легко транспортувати, а ґрунт під такими автомобільними трасами менше схильний до осідання²².

Після закінчення терміну служби такі покриття можна переробляти та знову використовувати. Прототипи пластикових доріг (імовірно в Роттердамі) повинні бути готові вже в 2017 р. Важливою проблемою, що не завжди легко вирішується, є переробка відходів будівництва та знесення споруд (далі – будівельного сміття).

Будівельне сміття становить третину всіх контрольованих в ЄС відходів: за складом це бетон, цегла, черепиця, дерево, скло, пластик, гіпс, бітумні

²² Право Європейського Союзу: підруч. за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.

суміші та смоли, метали (чорні та кольорові), каміння, ізолюючі матеріали, хімічні субстанції, пакувальні матеріали та ін. Директивою 2008/98/ЄС визначено мету до 2020 р. скоротити цей клас відходів до ЄС на 70% (за вагою) методами повторного використання та/або рециркування: на сьогоднішній день у країнах-членах вирішення цього завдання знаходиться у діапазоні від 10 до 90%¹. Загалом існує два шляхи скорочення будівельних відходів. Експерти пропонують замість традиційного знесення споруд практикувати їх розбирання – «деконструкцію», в процесі якої, наскільки це можливо, зберігалися б покриття для підлоги, сайдинги, віконні та дверні рами, цілу цеглу, сантехнічні вузли і т.д. - все те, що тією чи іншою мірою може бути використане при новому будівництві. Оскільки процес розбирання більш трудомісткий і вимагає набагато більше ручної праці, ніж звичайне знесення, тут могли б створюватися нові робочі місця. При будівництві рекомендується вимагати від підрядників детального плану щодо скорочення відходів, їх повторного використання чи рециркування²³.

У зв'язку з бурхливим розвитком органічного сільського господарства та способів виробництва альтернативних видів палива все більш важливе значення у практиці рециркування набуває переробка так званих біорозкладних відходів.

У цій категорії розрізняють: 1) харчові відходи; 2) органічні відходи («будь-які відходи рослинного або тваринного походження»); 3) власне біорозкладні відходи («будь-які відходи, що розкладаються анаеробним або аеробним шляхом, такі як харчові або садові відходи, а також папір і картон»); 4) біовідходи («біорозкладана зелена маса садів та парків, харчові та кухонні відходи з домогосподарств, ресторанів, кафе та харчових підприємств»).

За оцінками, втрати продовольства у світі становлять від однієї третини до половини вироблених продовольчих продуктів. У Європі ці втрати

²³ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

оцінюються цифрою 280 кг на особу на рік – 190 кг на стадії виробництва та роздрібної торгівлі плюс 90 кг, що втрачаються у домогосподарствах.

Залежно від місцевих умов біовідходи становлять 30-40% (за обсягом та вагою) твердих муніципальних відходів; у середземноморських країнах, де велике споживання овочів та фруктів та розвинений туризм, ця цифра може сягати 80%.

Вивезені на звалища харчові відходи гниють, залучаючи мух та шкідників; у процесах гниття виділяються парникові гази – вуглекислий газ та метан: негативні наслідки, таким чином, мають як локальний, так і глобальний (вплив на клімат) характер.

У ЄС ще наприкінці 1990-х років було взято курс на радикальне скорочення біорозкладних відходів. Ідеальним способом переробки органічних кухонних, садових та сільськогосподарських відходів є компостування²⁴.

Сьогодні теорія компостування стала добре розробленою предметною галуззю науки, на практиці ж застосовуються різні системи - від технологій промислового компостування до домашніх (садових) компостерів. Великі виробництва (composter plants) при цьому охоплені Європейською мережею компостування (European Compost Network), що налічує 72 асоційовані члени з 27 країн ЄС та обслуговує понад 3000 підприємств. Широко пропагуються «найкращі практики», у тому числі зазначимо такі²⁵.

Домашнє компостування в Італії (П'ємонт) Проектом, який здійснюється з 2004 р. під загальним керівництвом «громадського консорціуму», охоплено 19 місцевих комун. Програма мала на увазі три цілі: покращити систему збору відходів, зменшити їх освіту та скоротити плату, що стягується з домогосподарств за їх вивіз.

²⁴ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

²⁵ Право Європейського Союзу: учебник для вузов / под. ред.. С.Ю. Кашкина. – М.: Юристь, 2004. – с. 820

Просування проекту включало такі заходи, як влаштування виставок, роз'яснювальна робота з місцевими муніципалітетами і громадськими організаціями, школами і сім'ями. На спеціальних курсах навчали різним способам компостування, поширювали технічну документацію та безкоштовно роздавали відповідні посібники. Кожне домогосподарство було забезпечене спеціальним обладнанням. Склалася мережа «ековолонтерів», які беруть активну участь у проекті; усю роботу обслуговував свій інтернет-сайт. В результаті методами «селективного» збирання харчових відходів стали користуватися до 80% домогосподарств комун; 90% домогосподарств, як показав аналіз, освоїли методи домашнього компостування «на належному рівні»; повсюдно скоротилася плата вивезення домашніх відходів²⁶.

Домашнє компостування у графстві Кент (Великобританія). Проект, що охоплює 95 тис. домогосподарств, реалізується з 1996 р. Компостуються переважно овочеві та фруктові відходи, а також дрібна садово-городня зелень. Крім поводження з відходами, програма включає «свідомий шопінг» (під гаслом «як заздалегідь мінімізувати відходи»), скорочення обсягів рекламної пошти, просування послуг з прокату різної побутової техніки замість її придбання, заохочення повторного використання предметів побуту та влаштування благодійних магазинів.

За пільговими цінами учасникам проекту було продано 103 тис. компостерів, а школи було забезпечено ними безкоштовно. Понад 200 консультантів працювали з волонтерами, які потім надавали послуги домогосподарствам. Крім того, Рада графства організувала 18 центрів рециклування, куди можна доставляти відходи для компостування. Позитивних результатів відзначено для 30 тис. жителів графства. Комунальне компостування у Фландрії (Бельгія)²⁷.

²⁶ Право Європейського Союзу: підруч. за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.

²⁷ Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. за ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. – Х.: Право, 2009. – URL:<http://uristinfo.net>. (дата звернення: 21.06.2022 р.)

Проект здійснюється з 1996 р. та охоплює понад 2 млн. домогосподарств. Комунальне компостування у разі означає систему, де створюються центри, куди домогосподарства найближчих місцевостей доставляють свої відходи для компостування.

У Фландрії було організовано 69 таких центрів, які тут називають «парками комунального компостування». На відміну від більшості інших проектів, ця програма розрахована не лише на людей, які живуть у приватних будинках із садами, а й на тих, хто мешкає у багатоквартирних будинках.

Створені «парки» відрізняються своїми розмірами – від малих (беруть участь менше 50 сімей) та середніх (від 50 до 100 сімей) до великих (беруть участь понад 100 сімей); в останньому випадку для компостування будуються спеціальні павільйони.

Фінансова підтримка надається муніципалітетами; роботи з компостування виконуються переважно волонтерами. Отриманий компост потім використовується в садах, парках та посадках. Загальнонаціональна кампанія «Love Food, Hate Waste» у Великій Британії²⁸.

У проекті, що здійснюється з 2007 р. та спонсорується Міністерством екології країни, широко задіяні домогосподарства, муніципалітети та громадські організації. Оголошені цілі проекту – скоротити використання пакувальних матеріалів, створити систему запобігання харчовим відходам та відповідним чином змінити споживчу поведінку британців.

Використовувалися такі інструменти: а) широке висвітлення проекту у ЗМІ – газетах, журналах, на радіо; б) рекламування – поширення брошур, проведення зустрічей із громадянами; в) використання Інтернету – підтримка сайту, що містить поради, рекомендації та більш широкі матеріали про компостування; г) залучення торгуючих організацій – підприємства роздрібною торгівлі як учасники програми, які просувають її цілі; д) залучення громадських організацій – особливо жіночих асоціацій; е) участь

²⁸ Гуменюк Г. Д., Войтюк Г. В. Поводження з відходами: вимоги Європейського Союзу і законодавства України. Стандартизація, сертифікація, якість. – 2015. – № 3. – С. 26-29.

місцевої влади – їх залучення до проекту та інформування про хід його здійснення.

Моніторинг за розвитком проекту показав, що з початку його здійснення в масштабах країни запобігли утворенню 130 тис. харчових відходів. Наступний рівень «ієрархії управління відходами», визначений директивою 2008/98/ЕС, є «іншими способами використання».

Найчастіше тут розглядаються питання переробки відходів з енергетичною метою – для виробництва електрики та/або тепла: у документах ЄС та науковій літературі все це охоплюється терміном «відходи в енергію» (wasteto-energy). Фізичною основою технологій, застосовуваних у цій галузі, є інсинерація – спалювання відходів у спеціальних установках. У сучасних інсинераторах досягається 95%-й рівень спалювання, що в величезній мірі розвантажує інший напрямок управління відходами - їх полігонне поховання. При цьому незгорілий залишок вже не містить органічних речовин, що гниють, з якими пов'язані небезпеки епідемії і мимовільного займання²⁹.

У низці країн ЄС – Німеччини, Бельгії, Швеції, Голландії, Австрії та Данії – відсоток відходів, що спрямовуються на звалища, сьогодні перебуває в межах 1–2%; при цьому 35–50% відходів тим чи іншим чином спалюється та 50–60% – рециркулюється та компостується; у всіх цих країнах полігонне поховання відходів без попередньої обробки законодавчо заборонено.

У країнах другого ешелону ті ж проблеми вирішуються через підвищення податків на полігонне поховання. Діє принцип: все, що можливо, має бути рецикловано, а якщо рециркування неможливе (через якість або склад відходів), – перетворено на енергію, але не поховано на полігонах. Якщо не брати до уваги високий рівень витрат на початкові інвестиції, низку чинників робить економіку обігу відходів в енергію вкрай рентабельною галуззю: тверді побутові відходи є паливом, порівнянним з торфом і деякими

²⁹ Гуменюк Г. Д., Войтюк Г. В. Поводження з відходами: вимоги Європейського Союзу і законодавства України. Стандартизація, сертифікація, якість. – 2015. – № 3. – С. 26-29.

марками бурого вугілля; воно, це паливо, утворюється у місцях, де енергія найбільше затребувана, тобто. навколо великих міст і має передбачуване відновлення. У цій ситуації темпи зростання венчурного капіталу та інвестицій у цю сферу в країнах ЄС останнім часом сягали 200% на рік.

Як зазначається в українських джерелах, хоча термічна переробка відходів у світі розвивається бурхливими темпами, «проте в більшості країн вироблення та утилізація теплової та електричної енергії розглядаються лише як доповнення до знешкодження відходів. У зв'язку з цим особливу увагу привертає концепція «енергетичного балансу», запропонована робочою групою Всесвітньої енергетичної ради: отримана енергія має покривати енергетичні витрати на переробку сміття. Тому вибір технології найчастіше визначається балансом виробленої та споживаної енергії»³⁰.

Фахівці вважають, що вже найближчим часом спалювання із виробленням електричної та теплової енергії буде основним способом переробки відходів. У майбутньому сміттеспалювальні енергетичні установки швидше за все увійдуть до інтегрованої системи управління відходами разом з підприємствами з утилізації та вторинного використання деяких матеріалів (скла, металу, паперу тощо)».

Дедалі перспективнішим стає інший спосіб переробки відходів у енергетичних цілях – виробництво біогазу. Під біогазом розуміється газ, одержуваний у спеціальних установках на основі анаеробного (безкисневого) метанового бродіння біомаси, якою переважно використовується гній і відтворювана рослинна сировина. За існуючих технологій одна тонна гною або іншої біомаси дає близько 500 куб. л. біогазу, що еквівалентно 350 л. бензину. Європейський ринок біогазу через ці причини має стійку тенденцію до розширення: щорічно обсяг виробництва тут зростає не менш ніж на 20–25%.

³⁰ Жуковський Т. Ф., Ткачова О. В., Пшенічнова О. Л., Карцев В. Г., Котелевець М. М., Соколова О. І. Впровадження в Україні європейського підходу до класифікації відходів. *technology audit and production reserves* (Технологічний аудит та резерви виробництва). — 2016. — № 4/3(30). — С. 27-32.

Тема біогазу була присутня у кількох директивах ЄС, присвячених ширшій проблемі – розвитку відновлюваної енергетики. У Директиві 2009/28/ЕС, відомій як Директива по відновлюваній енергії, перед країнами-членами була поставлена мета: до 2020 р. досягти споживання енергії з відновлюваних джерел на рівні 20% «по всіх секторах» і на рівні не менше 10 % у транспортному секторі. Біомаса - найбільш "гнучкий" з усіх видів відновлюваних джерел енергії: вона забезпечує виробництво і тепла, і електрики, і моторного палива.

На відміну, наприклад, від вітрової енергії, яка залежить від природних та погодних умов, біогазові установки можуть розташовуватися в будь-якому місці будь-якої країни. Біогаз сьогодні, серед іншого, виробляється на невеликих муніципальних станціях із побутових (несільськогосподарських) відходів.

У країнах Азії випускають невеликі односімейні пристрої; у Китаї майже 100% біогазу виробляється саме в таких пристроях, які використовуються для приготування їжі. Переважна більшість європейських установок (до 90%) генерують одночасно тепло та електрику.

На 2015 р. загалом по ЄС частка біомаси у виробництві теплової енергії досягла 9%, але у Швеції цей показник становив 35,5%, у Фінляндії – 28,6, Литви – 27 та Латвії – 24,8%.

У кінцевому енергоспоживанні найбільш розвинених країн Європи частка біогазу коливається навколо 10–15%; у Швеції ця цифра складає 33%.

(Для порівняння: частка ядерної енергії в Європі сьогодні знизилася до 2,5%.) На перспективу передбачається, що біомаса забезпечуватиме в Західній Європі до двох третин відновлюваної енергії. Все ширше біогаз використовується як паливо для транспорту: одночасно вирішується проблема скорочення емісії парникових газів у транспортному секторі.

Виникають контури «зеленого транспорту». Біогаз утворює значно менше шкідливих вихлопів, аніж традиційні види транспортного палива; при цьому енергії в метані укладено приблизно в 3 рази більше, ніж у бензині. У

масштабах світу частка біогазу як транспортного палива поки невелика – менше 1%, але вона систематично зростає у таких країнах, як Німеччина, Франція, Швеція, Швейцарія³¹.

У Швеції, наприклад, для цих цілей використовується 97% біометану, що виробляється. Шведські компанії «Volvo» та «Scania» з кінця ХХ ст. виробляють та широко експортують до країн Європи автобуси, які працюють саме на такому паливі. Одне з найцікавіших починань у цій галузі – ініційований Стокгольмом проект «Балтійського біогазового автобуса» (the Baltic Biogas Bus), в якому беруть участь 12 партнерських організацій з восьми країн Балтійського регіону, включаючи Естонію та Литву³².

Найнижчий рівень європейської «ієрархії управління відходами» – їхнє полігонне поховання; у документах ЄС воно визначається як найменш бажана опція, яку необхідно звести до можливого мінімуму. Базовим законодавчим документом у цій галузі є Директива Ради Європейського Союзу з полігонів поховання відходів, прийнята ще 1999 р. (Directive 1999/31/EC on the landfill of waste)³³.

Загальною метою директиви було «пред'явлення суворих експлуатаційних та технічних вимог до відходів та полігонів поховання», щоб мінімізувати «негативні впливи на навколишнє середовище, особливо на поверхневі та підземні води, ґрунт та повітря, у тому числі й на глобальному рівні, включаючи парниковий ефект. , а також будь-який ризик людського здоров'я внаслідок дій із захоронення відходів».

Для забезпечення цього директивою було безумовно заборонено розміщувати на полігонах відходи наступних типів: 1) рідких; 2) займисті; 3) вибухонебезпечні або окисляються; 4) медичних (оскільки існує небезпека

³¹ Право Європейського союзу: Навчальний посібник, під ред. Р.А. Петрова. 3-тє вид. - К.: Істина, 2010. - 376 с.

³² Право Європейського Союзу: учебник для вузов / под. ред.. С.Ю. Кашкина. – М.: Юристь, 2004. – с. 820

³³ Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0031> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

зараження); 5) використаних автомобільних покришок; 6) деяких інших видів.

Директива встановила, що поховання на полігонах допустиме лише для тих відходів, які пройшли попередню обробку (treatment)³⁴.

Можна вважати, що саме ця вимога стала ключовим фактором динамічного розвитку всього ланцюга «ієрархії управління відходами» в ЄС: «попередня обробка», по суті, означає необхідність стимулювати і розвивати все те, що охоплюється поняттям «трьох R» (reduce, re-use, recycle) – «скорочувати», «знову використовувати», «переробляти»; на більш розвинених стадіях до цього за природною логікою речей додалося «запобігати». Сучасні полігони для захоронення відходів передбачають складну інженерію, що гранично зменшує небезпеку проникнення шкідливих речовин у навколишнє середовище.

Діяльність щодо їх експлуатації підлягає ліцензуванню (як правило, вона здійснюється національними агенціями з охорони навколишнього середовища).

Для отримання ліцензії заявник має надати інформацію: 1) про себе та про компанію-оператора, якщо це різні юридичні особи; 2) про види та передбачувані обсяги відходів, що плануються до поховання; 3) передбачуваної місткості місця для поховання, включаючи його гідрогеологічні та геологічні характеристики; 4) забезпечуваних заходах зниження або запобігання забрудненню; 5) передбачуваному плані способу діяльності, моніторингу та контролю; 6) передбачуваному плані закриття полігону та подальшої діяльності щодо нього (aftercare procedures). Передбачається громадський контроль за експлуатацією полігону³⁵.

³⁴ Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0031> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

³⁵ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

У міру розвитку систем управління відходами в ЄС тут складався свій правовий та економічний інструментарій, що дозволяє вирішувати все ширше коло завдань із санітарного очищення міст та поселень.

У цьому плані можна виділити такі економічні механізми та інструменти, що повсюдно використовуються: 1) податкове оподаткування щодо як полігонного поховання відходів, так і їх спалювання; 2) варіанти схем «платиш стільки, скільки викидаєш»; 3) варіанти схем відповідальності виробника за спеціальні види відходів.

Податки на поховання, утилізацію та/або транспортування відходів зазвичай обчислюються за фіксованими ставками: у різних країнах вони різні. Найвищі податки у цій категорії у Скандинавських країн та Голландії: тут вони сягають 150 євро за тонну; в інших країнах такий податок може перебувати у межах 5–20 євро за тонну³⁶.

На практиці повсюдно простежується кореляція: що вищі податки на полігонне розміщення відходів, то менше їх сюди вивозять. Інша кореляція – що вищий «сміттевий» податок, то більше вписувалося відходів рециркулюється чи компостується.

Так складається механізм, у якому ніби відбувається рух знизу вгору – від найнижчого («сміттєзвалище») до дедалі вищих рівнів «ієрархії управління відходами». Цьому ж сприяють такі інструменти, як форми прямої підтримки рециркулювання і компостування, і навіть поширення різних практик «запобігання».

Схеми «платиш стільки, скільки викидаєш», відносяться як до домогосподарств, так і до інших виробників твердих побутових відходів: це оплата послуг компаній, які займаються вивезенням та утилізацією відходів (відповідно до їхньої ваги).

³⁶ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

У Нідерландах, наприклад, плата за вивезення відходів на полігон або спалювання розкладається по домогосподарствах із розрахунку трохи більше ніж 13 євро за тонну; відходи, здані на рециркування, зборами не оподатковуються.

У Франції податки диференційовані залежно від технічного рівня полігонів: ще недавно сума 15 євро за тонну стягувалася, якщо відходи прямували на звалища, які не пройшли спеціальної сертифікації, але 10 євро – якщо полігон відповідає усім екологічним стандартам; податок у своїй рік у рік зростає.

Схожа система прийнята й у Іспанії. Різні схеми "відповідальності виробника" розвиваються в Європі з початку 1990-х років. Загальний зміст принципу: виробник відповідає за витрати на утилізації відходів, понесені суспільством наприкінці життєвого циклу виробленого ним продукту. Під виробником у цьому випадку мається на увазі будь-яка фізична чи юридична особа, яка професійно виробляє, обробляє, переробляє, продає чи ввозить продукцію³⁷.

По відношенню до пакувальних матеріалів, з яких і почався рух за «відповідальність виробника», цей принцип витримується суворіше, що вартість упаковки закладена в ціну товару. Теоретично упаковку або тару виробник повинен приймати назад із виплатою споживачеві певної компенсації (аналог із радянських часів – здавання прийом скляної тари), але сьогодні організувати таку систему по відношенню до всієї номенклатури товарів практично неможливо. Виробник тому на певних фінансових умовах «делегує» цю відповідальність діловим організаціям, які працюють у галузі управління відходами – компаніям зі збору, транспортування тощо.

Найбільш поширена в Європі практика в таких відносинах – придбання виробником так званої «зеленої точки» (див. нижче матеріал по Німеччині) –

³⁷ Жуковський Т. Ф., Ткачова О. В., Пшенічнова О. Л., Карцев В. Г., Котелевець М. М., Соколова О. І. Впровадження в Україні європейського підходу до класифікації відходів. *technology audit and production reserves* (Технологічний аудит та резерви виробництва). — 2016. — № 4/3(30). — С. 27-32.

ліцензії, набуваючи якої він знімає з себе відповідальність за утилізацію «своїх» відходів і ця відповідальність за тими чи іншими схемами переходить на інші організації, часто муніципалітети зі своїми інфраструктурою.

Після цього відходи виробників обробляються вже сформованими способами – рециркулюванням, повторним використанням, спалюванням або полігонним похованням. У цьому передбачається, що, несучи відповідальність за власний товар наприкінці його життєвого циклу, виробник розробляти товари дедалі економічні з погляду використання ресурсів³⁸.

Сьогодні так звана «розширена відповідальність виробника» поширюється крім пакувальних матеріалів на газетно-журнальну макулатуру, акумулятори та батареї, транспортні засоби та покришки, відходи електроніки та електрики, технічні олії. В останні роки різні рівні європейської «ієрархії управління відходами» складаються в єдину економічну та технологічну парадигму, де сама проблема відходів розглядається у принципово ширшому – ресурсному – контексті. У 2015 р.

Європейська комісія прийняла програму “Замикаючи коло: План дій ЄС щодо створення циркулярної економіки” (Closing the loop – An EU action plan for the Circular Economy). Центральна ідея програми – «все, що можливо, має зазнавати вторинної переробки»: «продукти, матеріали та ресурси повинні залишатися всередині економіки якомога довше, а утворення відходів зведено до мінімуму».

У документах ЄС та коментарях експертів циркулярна економіка майбутнього подається як революція, яка веде до нового технологічного устрою – до сталої, низьковуглецевої, ресурсно-ефективної та конкурентоспроможної економіки. По суті, концепція є конкретизацією філософії суспільно-економічного розвитку, яка була позначена на першій

³⁸ Жуковський Т. Ф., Ткачова О. В., Пшенічнова О. Л., Карцев В. Г., Котелевець М. М., Соколова О. І. Впровадження в Україні європейського підходу до класифікації відходів. *technology audit and production reserves* (Технологічний аудит та резерви виробництва). — 2016. — № 4/3(30). — С. 27-32.

Конференції ООН зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992): сьогодні це один із найважливіших пріоритетів усього «європейського проекту».

У фокусі нових підходів сьогодні є фундаментальні відмінності між традиційною лінійною та циркулярною моделями економіки. Лінійна економіка працювала (працює) за такою логікою: «добував – зробив – спожив – викинув»; вартості (благу) тут створюються збільшенням кількості вироблених товарів; продукт служить доти, доки від нього не відмовляються і не відправляють у відходи.

На противагу цьому в циркулярній економіці використання сировинних матеріалів скорочується, оскільки продукти виробляються з компонентів і матеріалів, що повторно використовуються, а після відмови від продукту ці компоненти і матеріали рециклуються. Вартість не тільки і не так створюється, скільки зберігається - «утримується всередині». Гаслами та принципами практичної діяльності в цій системі стають виробництво продукції все більш тривалого користування («дизайн на перспективу»), підтримка в порядку, ремонт, повторне використання, повторне виробництво, оновлення та рециклінг³⁹.

Візуально «циркулярний уклад» економіки можна уявити так. Концепція циркулярної економіки сьогодні розробляється як фундаментальний компонент зеленої економіки. У теоретичній площині при цьому порушується питання про необхідність перегляду цілого ряду індикаторів економічного розвитку, прийнятих у традиційній лінійній економіці, насамперед концепту ВВП як показника, який насправді не відображає ні ступеня ефективності, з якою використовуються ресурси, ні рівня добробуту (достатку) людей⁴⁰.

Крім того, сценарій подальшого економічного руху за принципом «business as usual» у віддаленій перспективі просто малореалістичний.

³⁹ Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. за ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. – Х.: Право, 2009. – URL:<http://uristinfo.net>. (дата звернення: 21.06.2022 р.)

⁴⁰ Гуменюк Г. Д., Войтюк Г. В. Поводження з відходами: вимоги Європейського Союзу і законодавства України. Стандартизація, сертифікація, якість. – 2015. – № 3. – С. 26-29.

Протягом ХХ ст. видобуток сировинних матеріалів збільшився: у будівництві у 34 рази, руди та корисних копалин – у 27 та нафти та вугілля – у 12 разів: так чи інакше людство рухається до дедалі гострішого дефіциту невідновлюваних ресурсів.

Факторами сталого розвитку в цій ситуації стає принцип використання меншої кількості ресурсів на одиницю продукції та мінімізації того впливу, який видобуток будь-якого ресурсу чинить на довкілля.

Нарешті, у моделях виробництва та споживання Європейський Союз виходить із необхідності скоротити глобальну емісію парникових газів до нуля, що тільки дозволить людству залишитися на рівні 2°C глобального потепління. Оскільки в розвинених країнах 55–60% емісії парникових газів припадає на видобуток корисних копалин, транспорт та переробку сировини, «циркулярність», скорочуючи витрати енергії якраз у цих секторах, веде і до зменшення парникового ефекту. Таким чином, концепція циркулярної економіки синергетично взаємопов'язана з цілями ЄС щодо клімату та енергетики, зокрема з нещодавно прийнятим пакетом рішень «Чиста енергія для всіх європейців». Передбачається, що з часом циркулярна економіка принесе із собою відчутні вигоди як для виробників, так і для споживачів.

За оцінками Фонду Еллен Макартур, із посиленням «циркулярності» у виробництві товарів тривалого користування підприємства в одному лише Європейському союзі зможуть до 2025 р. економити до 630 млрд. дол. щорічно. На рівні домогосподарств витрати на транспорт, житло та харчування до 2030 р. приблизно скоротяться на 25%⁴¹.

Одним з фундаментальних понять у рамках теорії циркулярної економіки, що складається, є концепт екодизайну, що розвивається з 1992 р. (Директива 92/75/ЄС). Спочатку концепція та практика екодизайну фокусувалися на ідеї енергоефективності, але в останні роки тут з'явилася і тема відходів. З цього погляду екодизайн несе в собі таку логіку. Можливість

⁴¹ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

оновити, повторно використовувати або рециркулювати продукт залежить в основному від того, яким він спроектований спочатку: саме «розумний дизайн» визначає майбутні можливості щодо економії ресурсів, матеріалів та енергії. Вважається, що на етапі проектування можна уникнути до 80% негативного впливу надлишкового енергоспоживання⁴².

У листопаді 2016 р. Європейська комісія ухвалила «Робочий план з екодизайну. 2016-2019». В даний час йде «тотальна» аналітична робота з різних груп продуктів (наприклад, холодильники, пральні машини, побутова техніка, пылесоси і т.д.) з вивчення того, яким саме чином можна збільшити термін їхньої служби, розширити можливості для їх ремонту (і того, що називається upgrade), повторного використання і, нарешті, рециклінгу: для цього виробляються відповідні технічні стандарти.

Основний акцент, як і раніше, робиться на енергозбереженні: у цьому аспекті програма екодизайну виступає частиною ширшого пакету «Чиста енергія для всіх європейців». Від виробника регламенти ЄС вимагають наносити на виріб або упаковку спеціальне маркування про екологічні характеристики продукту та його енергоефективність: споживач, таким чином, отримує можливість зробити той вибір, який він вважає найбільш розумним та екологічно правильним³⁷.

За розвитком циркулярної економіки в ЄС сьогодні стоїть такий потужний фінансовий інститут, як Європейський інвестиційний банк. За останні десять років його інвестиції у різні проекти становили 15 млрд. євро, у 2020 р. лише на управління твердими комунальними відходами планується витратити 40 млрд. євро.

Фінансова платформа циркулярної економіки останніми роками орієнтована, серед іншого, на такі три завдання: – популяризація найкращих практик з тим, щоб залучити до відповідних проектів потенційних інвесторів

⁴² Council Directive 92/75/EEC of 22 September 1992 on the indication by labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by household appliances URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31992L0075> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

та інших зацікавлених осіб; аналіз конкретних проектів та їх фінансових потреб; фінансове консультування; координація діяльності підприємств, які працюють у циркулярній економіці; – просування проектів циркулярної економіки та організація їхнього фінансового забезпечення; - Кредитування бізнес-організацій, зайнятих в циркулярній економіці, особливо середньої довгострокових проектів.

Нарешті, тема циркулярної економіки сьогодні увійшла у високопріоритетну програму ЄС The Horizon 2020, де поставлені амбітні завдання щодо розвитку європейських НДДКР; її підпрограмою виступає «Промисловість 2020 року в циркулярній економіці»⁴³.

Йдеться, серед іншого, про «реіндустріалізацію» Європи на нових засадах. Відкрито прийом заявок на гранти для виконавців тих чи інших проектів на кшталт циркулярної економіки.

Окремою лінією йде виділення грантів для проектів державно-приватного партнерства на теми «Фабрики майбутнього», «Промислові галузі стійких процесів» та «Біогалузі».

Отже, вище було розглянуто питання, пов'язані із законодавством ЄС з управління відходами. Як відомо, директиви ЄС, навіть юридично обов'язковими актами, здійснюються через національне законодавство. На практиці має місце великий перепад у рівнях того, як ця проблема вирішується у країнах-членах.

2.2 Основні принципи при поводженні з відходами в Європейському Союзі

В основі європейського законодавства, що визначає ставлення до відходів, лежать два принципи. Головним із них є спонукання до запобігання утворенню відходів. Оскільки на існуючому рівні розвитку технологій це

⁴³ An official website of the European Union. Horizon 2020 URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/home> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

важко досягти, то другим принципом є всіляке залучення відходів у господарський обіг шляхом повернення частини з них у технологічний цикл та шляхом виробництва з іншої частини вторинних матеріальних та енергетичних ресурсів. Під час розгляду цієї практики, виявляється такий спосіб взаємодії з народом, як громадянська відповідальність, яка підкріплюється законодавством.⁴⁴

Ефективність переробки безпосередньо пов'язана з якістю відходів, що надходять. Для його підвищення відходи, що надходять, необхідно відсортувати — розділити загальний потік на складові (фракції). У країнах ЄС функція первинного сортування перекладається на відходоутворювачів, і пізніше на переробних заводах здійснюється остаточна сепарація. Такий підхід дозволяє досягти високого рівня залучення відходів у вторинне використання завдяки підвищенню чистоти та однорідності фракцій, що надходять. Ті ж відходи, що не підлягають переробці, як правило, вирушають на полігон для депонування або спалюються на сміттєспалювальних заводах.

До списку потрапили холодильники, пилососи, посудомийні машини, дисплеї, електродвигуни та навіть зварювальне обладнання. Виробників зобов'язують постачати до них запчастини, які дозволять збільшити термін експлуатації приладів щонайменше на 7–10 років. А це, у свою чергу, дозволить заощадити до 2030 року 167 терават-годин енергії та знизити викиди вуглецю в атмосферу на 46 мільйонів тонн. Чиновники у Брюсселі скрупульозно підраховали, що приблизно стільки щорічно споживає одна Данія з населенням понад 46 мільйонів людей. Індивідуальні споживачі отримають економію близько 150 євро на рік, йдеться у роз'ясненні на сайті Єврокомісії. Крім того, на ринки збуту в країнах, які не входять до Євросоюзу, новий регламент не поширюватиметься, а значить, у виробника

⁴⁴ Жуковський Т. Ф., Ткачова О. В., Пшенічнова О. Л., Карцев В. Г., Котелевець М. М., Соколова О. І. Впровадження в Україні європейського підходу до класифікації відходів. *technology audit and production reserves* (Технологічний аудит та резерви виробництва). — 2016. — № 4/3(30). — С. 27-32.

розв'язані руки. Зрештою, до списку, очевидно, не увійшли смартфони, планшети та інші засоби зв'язку.

У Євросоюзі, координацію діяльності по поводженню з відходами здійснює Європейське Агентство з Навколишнього Середовища (European Environmental Agency, EEA), а ліцензування діяльності з відходами та контроль ведуть національні Агентства з Охорони Навколишнього Середовища країн-членів (Environmental Protection Agency).

У дозволі мають бути зазначені: види та кількості відходів; технічні вимоги; необхідні запобіжні заходи. місце скидання відходів; метод переробки.

Дозволи видаються на певний період, вони можуть оновлюватись, залежно від обставин. У видачі дозволу може бути відмовлено, якщо передбачувані методи видалення відходів є неприйнятними з точки зору охорони навколишнього середовища.

Механізми реалізації діючої системи обробки відходів у країнах ЄС працюють таким чином, описаним у директиві Європейського парламенту. Основами системи поводження з відходами є концепція управління відходами та принципи сталого розвитку стосовно даної системи⁴⁵.

Положення концепції входять до стратегії Європейського співтовариства в галузі управління відходами та законодавчо закріплені у Рамковій директиві 2008/98/ЄС Європейського парламенту та ради та Європейського союзу «Про відходи та скасування низки директив». Відповідно до положень цих правових актів можна виділити сім базових принципів європейської політики у сфері поводження з відходами: 1. Принцип достатності виробничих потужностей та обладнання для утилізації та розміщення відходів. 2. Принцип впровадження найкращих доступних технологій без надмірних фінансових витрат. 3. Максимальна приближеність виробничих потужностей (устаткування) для утилізації (розміщення) відходів до джерел

⁴⁵ Право Європейського Союзу: підруч. за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.

їх утворення. Відходи повинні перероблятися та знешкоджуватися якомога ближче до місця їх утворення. Це скорочує час, енергію, ймовірність аварій, фінансові витрати, вплив на довкілля, що виникає під час транспортування. 4. Проведення превентивних заходів. Такі заходи проводяться з метою запобігання завданню шкоди навколишньому середовищу чи здоров'ю людини. Також мають на увазі, що персонал організації (підприємства) зобов'язаний використати всі можливості для реалізації економічно ефективного рішення щодо усунення таких ризиків. 5. Запровадження розширеної відповідальності виробника. 6. Введення принципу «забруднювач платить». Забруднювач повинен нести всі витрати, пов'язані з проведенням заходів щодо забезпечення належної якості довкілля. Іншими словами, вартість цих заходів має відбиватися на вартості товарів та послуг, які забруднюють довкілля (при виробництві та (або) споживанні)⁴⁶.

Слід стимулювати виробництва та споживання «екологічно чистої» продукції. Досягнення цієї мети дозволяє знизити негативний вплив на навколишнє середовище протягом усього життєвого циклу продукції за допомогою оптимізації використання первинних ресурсів, скорочення обсягів викидів (скидів) під час виробничого циклу та вдосконалення менеджменту відходів. Для цих цілей можуть застосовуватися оцінка життєвого циклу продукції та екологічне маркування.

Екомаркування - інформує споживачів про ефективне використання енергії сировини протягом усього життєвого циклу продукції, включаючи участь виробників у утилізації своєї продукції. Крім того, споживачі отримують право вибору, купуючи менш шкідливу для довкілля продукцію, тим самим сприяючи розвитку «зеленого ринку».

Цей підхід спрямований на підвищення екологічної результативності різних підприємств та організацій за допомогою таких економічних

⁴⁶ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

інструментів, як: - податки або платежі при утворенні, транспортуванні та розміщенні відходів; - продаж сертифікатів на переробку відходів як вторинних ресурсів; - заставні механізми для пакування; - встановлення мит на ввезення товарів, якщо переробка цих товарів наприкінці життєвого циклу не провадиться через відсутність у країні відповідних виробничих потужностей (устаткування)⁴⁷.

Забезпечення захисту довкілля та ефективного функціонування внутрішнього ринку. Законодавство ЄС у сфері поводження з відходами, спрямоване на створення балансу, між високим рівнем захисту навколишнього середовища та потребами суспільства.

Нині в ЄС вживаються комплексні заходи для стимулювання двох напрямків поводження з відходами: запобігання (скорочення) утворення відходів та зниження їх небезпечних властивостей; залучення відходів у господарський оборот., розробка необхідних технічних засобів і прийомів для усунення небезпечних речовин і матеріалів, що містяться в тих відходах, які визначені як придатні для утилізації.

Залучення відходів у господарський оборот пов'язане з їх введенням у виробничий технологічний цикл та використанням як вторинних матеріальних або енергетичних ресурсів. розвитку: екологічно орієнтовані технології».

Євросоюз приступив до реалізації нової екологічної моделі розвитку, проголосивши перехід до циркулярної (кругової) економіки. «Майбутнім, зміцнити конкурентоспроможність при одночасному захисті довкілля, забезпечити, щоб використовувані ресурси зберігалися якнайдовше».

У нас є лише одна планета Земля, але до 2050 року ми споживатимемо її (ресурси), ніби їх було три, - заявив на прес-конференції комісар ЄС з питань навколишнього середовища, океанів та рибальства Віргініус Сінкявічюс. -

⁴⁷ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

Новий план зробить циркуляцію головним напрямом нашого життя та прискорить зелений перехід нашої економіки.

План дій спрямований на те, щоб стійке виробництво та споживання у ЄС стали нормою. Товари, розміщені на ринку ЄС, повинні бути розраховані на більш тривалий термін експлуатації, повторне використання, ремонт і переробку, а також включати якнайбільше переробленого матеріалу замість первинної сировини. тривалого користування заборонено⁴⁸.

Споживачі будуть отримувати надійну інформацію про ремонтпридатність і довговічність виробів, щоб робити вибір. Згідно з рекомендаціями ЄС, першим і основним кроком держави на шляху до екологічно безпечного управління відходами є оголошення цієї галузі зоною суспільного інтересу, незалежно від того, чи здійснюється таке управління переважно державними чи приватними установами⁴⁹.

У країнах, що перебувають у процесі адміністративної реструктуризації, мають бути призначені громадські органи управління відходами, які несли б чітку відповідальність за розробку такої системи, за якої негативний вплив на довкілля та здоров'я людини було б мінімальним. Потім такі органи мають розробити політику управління відходами, що складається з базових стратегічних варіантів і технічного повсякденного управління потоками відходів у країні.

Для підготовки та контролю за належним управлінням відходів, ці органи повинні здійснити огляд кількості та якості відходів, що виробляються в країні, та розробити варіанти їх збору та обробки. Для отримання такої картини потрібне використання планування управління відходами.

⁴⁸ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

⁴⁹ Європейське право. Право Європейського Союзу та правове забезпечення захисту прав людини: посібник, за заг. ред. Л.М. Ентін. – Х.: Норма, 2011. – 960 с.

Європейський "Зелений курс", представлений головою Єврокомісіїєю Урсули фон дер Ляйєн 11 грудня 2019 року, містить дорожню карту до "кліматично-нейтральної" економіки, в якій зростання не прив'язане до споживання ресурсів. За підрахунками ЄК, циркулярна економіка може 2030 додатково збільшити ВВП ЄС на 0,5%, створивши близько 700 000 нових робочих місць. Наприкінці грудня в ЄС було досягнуто неформальної угоди про повну заборону продажу одноразових пластикових предметів: посуду, ватяних паличок, соломинок для напоїв — починаючи з 2021 року. Цей документ став закономірним кроком у реалізації Європейської Стратегії, яка була ухвалена ще на початку цього року. Таким чином, ЄС демонструє, що Старий Світ — один із двигунів ідеології відповідального споживання, що передбачає дбайливе та економне ставлення до природних ресурсів, а також переробку та вторинне використання відходів.

Однак, незважаючи на однаковість та швидкість прийняття останніх «еко-рішень», уже на рівні окремих держав-членів ЄС заходи щодо захисту навколишнього середовища серйозно відрізняються. Це пов'язано з тим, що політика в галузі навколишнього середовища (environmental policies) перебувають у спільному віданні ЄС та його членів (shared competencies): у випадках, коли сфера не регулюється загальноєвропейським законодавством, держави-члени вільні регулювати її самостійно.

І багато західноєвропейських країн цим користуються. Останній звіт Єврокомісії про переробку побутового сміття та скорочення відходів від упаковки до 2020 року, наприклад, вказує, що половина держав-членів ЄС поки що не наблизилися до бажаних показників. Серед них — Фінляндія, Польща, Іспанія та Португалія. До 2035 року мета ще більш амбітна: 65% побутового сміття в Євросоюзі має перероблятися і використовуватися вдруге. -го року вже на початку 2010-х. На 2016 рік вони переробляли 59%, 54%, 53% і 68% сміття відповідно. Такий «випереджальний розвиток» пояснюється давністю та суворістю національних законів перерахованих країн — стандарти відповідального споживання там вищі, а представники

бізнесу та населення вже встигли до них адаптуватися, змінивши принципи своєї роботи та стиль життя. Проте кожна країна-лідер має свої особливості в організації відповідального споживання⁵⁰.

Досвід європейських сміттепереробних заводів свідчить про те, що переробка відходів у вторинній сировині та вторинний енергетичний ресурс може стати вигідним видом комерційної діяльності, оскільки сміття проводиться регулярно та у необмежених кількостях. Один невеликий завод із переробки твердих побутових відходів є джерелом стабільного заробітку для свого власника.

З усього перерахованого вище, можна зробити висновок: при аналізі принципів поводження з відходами в країнах ЄС, були виділені принципи, які роблять навантаження не тільки на осіб, які займаються виробництвом, а й здійснює опору на громадян. Країни ЄС формують основу на переробці відходів та скорочення їх утворення. При аналізі принципів було виявлено, що в кожній із країн Євросоюзу, закріплені законодавчо, різні принципи поводження з відходами, але так само базою є такі як: стимулювання населення та бізнесу до відповідального споживання, а також організація регулярної системи поділу та побутового сміття.

Відрізняється не лише принципи кожної країни, а й тенденція розвитку екологічного законодавства, статистика яких наведена раніше. З чого можна зробити висновок, що кожна країна ЄС має свій шлях розвитку, який прагне єдиного ідеалу, але своїми шляхами.

2.3. Механізм правового регулювання поводження з відходами у Європейському Союзі

Проблема поводження з відходами протягом останніх десятиліть привертає увагу не лише фахівців: екологів, юристів, хіміків, інженерів, а й

⁵⁰ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

широкого загалу. Питання запобігання утворенню відходів, їх знищення, зниження негативних впливів на навколишнє середовище, забезпечення безпеки, використання корисних інгредієнтів, припинення незаконної торгівлі небезпечними, у тому числі радіоактивними, відходами та багато інших актуальних для всієї світової спільноти. Їхнє рішення можливе тільки.

Ще в 70-х роках. XX ст. У багатьох країнах були прийняті різноманітні документи та рішення. І міжнародні акти, і акти національні містять значну кількість вимог, спрямованих на впорядкування поведження з різними видами відходів та запобігання їх негативному впливу на довкілля та здоров'я людей. Проте, за оцінками фахівців, чинні норми все ж таки не забезпечують потреб суспільства, економіки, екології та охорони здоров'я в раціональному та безпечному використанні та видаленні відходів.

Шляхом спільних зусиль, пошуку нових технологічних засобів та, безумовно, за допомогою належних правових інструментів та механізмів. Слід зазначити, що правове регулювання поведження з відходами належить до досить розвинених розділів екологічного законодавства.

Тому законодавці різних країн роблять кроки щодо поліпшення правового регулювання у цій сфері. Це виявляється у кодифікації законодавства про відходи там, де поки що відсутні акти вищої юридичної сили, в деталізації правових розпоряджень, оновлення чинних правил, обліку ситуації, що змінюється. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує у зв'язку з цим досвід Європейського Союзу, в першу чергу, нові підходи до проблеми відходів, відображені в Директиві Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. 2008/98/ЄС⁵¹.

Завдання удосконалення європейського законодавства про відходи. Ще у 2004 р. за рішеннями Європейського Парламенту та Ради Європейська комісія розпочала роботу над такими питаннями, як чітке розмежування між використанням та знешкодженням відходів та між поняттями «відходи» та

⁵¹ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

«речовини та предмети, що не є відходами». Результати цієї роботи знайшли втілення у Директиві ЄС 2006 р.2, яка внесла істотні зміни до Рамкової директиви про відходи від 24 вересня 1996 р. та інших актів Євросоюзу.

Проте не минуло й двох років, а європейський законодавець знову звернувся до цієї проблеми та дійшов висновку про необхідність визначення ключових понять, у тому числі таких як відходи, побічні продукти, використання, переробка, знешкодження. Це має служити досягненню головних цілей політики у сфері поводження з відходами – зменшенню обсягів їх утворення, зниженню їх негативного впливу на довкілля та здоров'я людей, практичному застосуванню засобів та способів у загальній ієрархії поводження з відходами, підвищенню енергоефективності, пріоритетному використанню корисних властивостей, вторинному використанню та запобіганню їх освіти та ін.⁵².

Зазначені цілі досягаються шляхом регулювання не тільки кінцевої фази (появи, збору, видалення відходів), але всього життєвого циклу продуктів і матеріалів, а також за допомогою зменшення впливу на навколишнє середовище, яке надають утворення відходів та управління ними (це також має підвищити економічну цінність відходів).

Крім того, наголошується на необхідності стимулювати діяльність з переробки відходів та повторного використання одержуваних матеріалів з метою охорони природних ресурсів. Саме тому Директива 2006 року була замінена новим актом – Директивою 2008/98/ЄС4. Її правовою базою є положення ст. 175 Договору про утворення Європейського Союзу. Структура Директиви. Це дуже об'ємний документ, що включає преамбулу, власне статті та п'ять додатків⁵³.

⁵² Council Directive 75/442/EEC of 15 July 1975 on waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31975L0442> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

⁵³ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

Преамбула складається з 49 пунктів, в яких роз'яснюються цілі екологічної політики ЄС у сфері поводження з відходами, причини заміни актів, що діяли раніше, основні завдання вдосконалення правового регулювання, підходи до класифікації відходів, визначення їх понять, позначаються системи збирання відходів, формулюються принципи поводження з відходами, а також мети створення «суспільства рециклінгу», що прагне елімінування утворення відходів та використання їх як засобу (ресурсу).

Крім того, у п. 45 наголошується, що держави-члени ЄС мають забезпечити ефективні, пропорційні та жахливі санкції, які у разі порушень приписів цієї Директиви підлягають застосуванню щодо фізичних та юридичних осіб, відповідальних за управління відходами, у тому числі їх виробників, власників, брокерів, дилерів, суб'єктів, що здійснюють перевезення відходів, а також їх збирання, підприємства та організації, які здійснюють переробку відходів та беруть участь у реалізації планів господарювання.

Директива складається з семи розділів та 43 статей. У розд. I «Предмет, сфера та визначення» міститься сім статей. Перша з них присвячена предмету та сфері дії. У ній сказано: «Ця Директива встановлює засоби, що служать охороні навколишнього середовища та здоров'я людини шляхом запобігання та зниження негативного впливу, що чиниться внаслідок утворення відходів та управління ними, а також шляхом зменшення загальних засобів використання ресурсів та покращення ефективності такого використання».

У ст. 2 наведено винятки зі сфери застосування Директиви. У тому числі викиди газів в атмосферу, радіоактивні відходи, видалені з обігу вибухові матеріали, стоки, побічні продукти тваринного походження, відходи, що виникли в результаті розвідки, розробки, переробки та складування мінеральних ресурсів та ін. Стаття 3 присвячена дефініціям⁵⁴.

⁵⁴ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

У ній наведено визначення 20 термінів: від поняття «відходи» до терміна «найкращі існуючі технології». Переважна більшість визначень сформульована повністю, але в деяких випадках використовується посилання на додатки до Директиви або на директиви, що регулюють спеціальні питання щодо поводження з окремими видами відходів.

У ст. 4 відображено нові підходи до ієрархії поводження з відходами відповідно до пріоритетів. Так, на першому місці в ієрархії стоїть запобігання, на другому – підготовка до повторного використання, третьому – рециклінг, четвертому – інші методи переробки, зокрема отримання енергії, п'ятому – знешкодження.

Стаття 5 «Побічні продукти» регулює умови визнання речовин або матеріалів, що виникають у виробничих процесах, основною метою яких не є їх одержання побічними продуктами, а не відходами.

У ст. 6 регламентовано умови втрати статусу відходів, у ст. 7 – їх перелік. Розділ II «Загальні вимоги» також складається із семи статей. Частина 1 ст. 8 «Розширена відповідальність виробника» встановлює: «З метою зміцнення діяльності в галузі повторного використання відходів та попередження їх утворення, рециклінгу та інших форм використання держави-учасниці можуть вживати заходів, спрямованих або не спрямованих на забезпечення того, щоб будь-яка фізична чи юридична особа, яке професійно виготовляє, обробляє, переробляє, продає чи ввозить продукти (виробник продукту), несе розширену відповідальність виробника⁵⁵.

Такі заходи можуть охоплювати прийом продуктів і відходів, що повертаються, що виникають після їх використання, а також подальше управління цими відходами та фінансову відповідальність за дану діяльність. Такі заходи можуть охоплювати обов'язок подавати громадську інформацію

⁵⁵ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

про ступінь, у якій можна знову використовувати і переробляти даний продукт».

Стаття 9 присвячена регулюванню запобігання утворенню відходів та містить зобов'язання Європейської комісії та заінтересованих сторін подати до кінця 2011 р. звіти, що включають дані про цикли існування відходів та заходи щодо запобігання їх утворенню, у тому числі стосовно розробленої політики екопроектів продукту, що стосується як утворення, так і до наявності в них небезпечних речовин, технологій, що дозволяють отримати постійні, придатні для повторного використання та рециклінгу продукти.

У ці ж терміни слід розробити план дій, який передбачає подальші засоби запобігання утворенню відходів на європейському рівні, зокрема які мають на меті змінити прийнятий стиль споживання. Нарешті, у цій статті встановлено вимогу до кінця 2014 р. визначити цілі на період до 2020 р., досягнення яких має сприяти запобігання утворенню відходів та їх сегрегації (розподілу) з урахуванням найкращих доступних зразків та ін. Стаття 10 має надзвичайно важливе значення оскільки регулює використання відходів.

У силу ч. 1 держави-учасниці зобов'язані застосовувати необхідні кошти, щоб забезпечити можливість використання відходів згідно зі ст. 4 та 13. Стаття 11 «Вторинне використання та рециклінг» розвиває підхід, закладений у попередній статті.

У ч. 2 особливо обговорюється, що до 2020 р. держави-учасниці мають бути готові до здійснення вторинного використання та рециклінгу матеріалів, що являють собою відходи, принаймні таких як папір, метал, пластик та скло з домашніх господарств, та (принаймні можливості) відходів іншого походження за умови, що вони схожі з відходами домашніх господарств. Ця вимога позначена кількісно: щонайменше 50 % відходів повинні підлягати вторинному використанню та рециклінгу. Стаття 12 «Знешкодження» містить норму відсилання до ст. 10 та 13 Директиви.

Стаття 13 «Охорона здоров'я людини та навколишнього середовища» проголошує: «Держави-учасниці застосовують необхідні засоби для

забезпечення того, щоб управління відходами здійснювалося без створення загрози здоров'ю людей і без заповідання шкоди навколишньому середовищу, зокрема: а) без створення загрози для вод, повітря, надр, рослин чи тварин; б) без створення обтяжень від шуму та запахів; в) без несприятливих наслідків сільській місцевості чи територій особливого значення».

У заключній статті цього розділу ст. 14, йдеться про витрати. Відповідно до принципу «забруднювач сплачує» витрати на управління відходами в силу ч. 1 повинен нести початковий виробник відходів або справжній чи попередній власник відходів. У ч. 2 вказується, що держави-учасниці можуть ухвалити, що витрати на управління відходами повністю або частково нестиме виробник продукту, від якого виникають відходи, і що дистриб'ютори таких продуктів можуть частково нести такі витрати.

Третій розділ Директиви присвячений управлінню відходами. Він включає вісім статей. У ст. 15 регулюється відповідальність управління відходами. Стаття 16 закріплює принцип самодостатності та близькості: у ч. 2 вказується, що мережа підприємств з управління відходами має бути запроектована так, щоб Співтовариство як ціле було самодостатнім у зв'язку з проблемою знешкодження відходів, а держави-учасниці могли поступово досягати такої мети в індивідуальному порядку з урахуванням географічних умов чи потреб у специфічному обладнанні деяких видів відходів.

У ч. 3 підкреслюється, що така мережа повинна уможливити знешкодження або використання відходів поблизу місця їх утворення. Такі вимоги до мережі обумовлені цілями забезпечення високого рівня охорони навколишнього середовища та здоров'я. При цьому принцип близькості та самодостатності не означає, що кожна держава-учасниця повинна мати на своїй території повний набір об'єктів для остаточного використання.

Стаття 17 встановлює загальні вимоги щодо контролю небезпечних відходів, а ст. 18 – заборона їхнього змішування. Регулювання поведінки з небезпечними відходами продовжено й у наступних статтях цього розділу. Так, у ст. 19 дається позначення небезпечних відходів, у ст. 20 йдеться про

небезпечні відходи, що утворюються в домашніх господарствах, у ст. 21 - про відпрацьовані масла.

Завершує розділ ст. 22 «Біовідходи». У ній держави-учасниці зобов'язуються вживати заходів, які стимулюють у відповідних випадках: а) роздільне збирання біовідходів з метою їх компостування та отримання з них ферментованої біомаси; б) переробку біовідходів у такий спосіб, що забезпечує високий рівень охорони навколишнього середовища; в) застосування безпечних для довкілля матеріалів, вироблених із біовідходів.

Розділ IV «Дозвол та реєстрація» складається з п'яти статей, у яких визначаються зміст видаваних дозволів (із зазначенням виду та кількості відходів, які мають бути перероблені, технічних та інших вимог для кожного об'єкта переробки відходів, заходів безпеки, необхідних дій з моніторингу та контролю та ін.), підстави та умови звільнення від вимоги отримати дозвіл, порядок реєстрації суб'єктів поводження з відходами, мінімальні стандарти. Розділ V регулює плани та програми. Він складається із шести статей.

Вони встановлюються вимоги до планів господарювання відходами (ст. 28) та програм попередження утворення відходів (ст. 29). З іншого боку, ст. 30 регулює оцінку та перегляд планів та програм. У ст. 31 обумовлюються гарантії участі громадськості у плануванні, а у ст. 32 – форми співробітництва держав-учасниць. Завершальна розділ ст. 33 «Інформація, яка має бути надіслана Комісії» зобов'язує держави-учасниці інформувати Єврокомісію про плани та програми, що приймаються в них змінами.

Розділ VI присвячений встановленню статусів інспекцій та веденню документації. Він включає три статті, в яких регулюються обов'язки з контролю, що здійснюється періодично відповідними органами, ведення звітності в тих підприємствах, які задіяні в процесах поводження з відходами, а також санкціям, які застосовуються у разі порушення вимог щодо поводження з відходами, наприклад при розміщенні відходів у невідповідних місцях та ін. Розділ VII містить заключні положення. Додатки до Директиви є невід'ємною її частиною.

У першому з них йдеться про процеси знешкодження, у другому про процеси використання, у третьому про властивості відходів, що призводять до визнання їх небезпечними, у четвертому наводяться приклади коштів, які служать попередженню утворення відходів, про які йдеться у ст. 29.

Багато країн та їх об'єднання, насамперед Європейський Союз, вживають неординарних заходів щодо покращення ситуації у цій галузі. Досить сказати, що вимоги розглянутої Директиви мають бути перенесені до національного законодавства країн-учасниць ЄС до кінця 2010 року⁵⁶.

Це означає, що європейське законодавство про відходи виходить на новий, значно вищий рівень. Враховуючи, що Україна є партнером як Європейського Союзу в цілому, так і окремих держав, що входять до нього, і здійснює з ними численні експортно-імпорتنі операції, у тому числі пов'язані з постачанням сировини, енергоресурсів, продукції, а також відходів, на наш погляд, необхідно вжити заходів щодо гармонізації українського законодавства про відходи з європейським. Це допоможе уникнути у найближчому майбутньому конфліктів (аж до судових), фінансових втрат та інших негативних наслідків. Звичайно, вдосконалення вітчизняних розпоряджень про відходи – це найголовніше – сприятиме охороні навколишнього середовища, здоров'я людей в Україні.

2.4. Інституційне забезпечення поводження з відходами в Європейському Союзі

Система управління відходами у країнах ЄС

У країнах ЄС система управління відходами передбачає наявність інтегрованої системи різних аспектів: соціальних, економічних, нормативно-правових, управлінських, технічних. Крім того, принципи сталого розвитку

⁵⁶ An official website of the European Union. Horizon 2020 URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/home> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

визначають основний напрямок управління відходами та створюють основу ієрархії методів поводження з відходами.

Ці принципи становлять основу всіх нормативних документів, пов'язаних із поводженням з відходами. Для поетапного впровадження концепції управління відходами законодавчі акти країн ЄС, з одного боку, встановлюють вимоги до різних аспектів поводження з відходами з урахуванням цільових показників розвитку (цільовий показник ступеня вилучення вторинної сировини та переробки, кількості компостних фракцій, що спрямовуються на поховання), з іншого боку створюють умови для їх досягнення⁵⁷.

Юридична та фізична відповідальність за кожне завдання управління відходами делегується на різних рівнях влади (федеральному, суб'єкту федерації, муніципальному). Політика управління відходами в країнах ЄС була розвинена понад 30 років тому з метою гармонізації сфери поводження з відходами та запобігання неправильному розвитку технологій у ринкових умовах.

Ієрархія технологій поводження з відходами.

У побудові політики поводження з відходами та розробці нормативно-правової бази ЄС встановив чітку ієрархію методів поводження з відходами. Ієрархія встановлює пріоритетні напрями розвитку технологій з урахуванням сталого розвитку. Побудова систем поводження з відходами не може бути заснована на управлінні потоком утворення відходів тільки на стадії утилізації, таким чином система управління відходами загалом рухається до більш інтегрованих підходів вирішення питання. Вперше ієрархія технологій поводження з відходами була представлена в Рамковій директиві про відходи (75/442/ЕЕС) і в даний час є компонентом усіх основних директив у галузі поводження з відходами. Впровадження доцільності тих чи інших технологій визначається з урахуванням вибору найкращих з погляду екології з

⁵⁷ Грицасенко Л.Л. Інституційний механізм Європейського Союзу: автореф. дис... канд.. юрид.наук. – К., 2010. – 19с.

економічно доцільних технологій з урахуванням як економічних, і соціальних аспектів⁵⁸.

Запобігання або мінімізація утворення відходів займає перше місце в ієрархії методів. Цей підхід дозволяє економити кошти на проведення заходів щодо поводження з відходами, а також призводить до підвищення продуктивності та зниження питомого використання ресурсів. Зниження кількості відходів може бути досягнуто за рахунок переорієнтування виробництва та споживання на продукцію та упаковку, що призводить до утворення меншої кількості відходів (наприклад, пропаганда багаторазового використання продукції, мотивування виробників до зниження кількості упаковки тощо).

Повторне використання – друга найбільш прийнятна технологія. Вторинне використання має на увазі повторне використання матеріалів без будь-яких суттєвих переділів. Приклад повторного використання є вторинна тара.

Використання матеріального потенціалу відходів: використання вторинних матеріалів як сировини. До методів використання матеріального потенціалу відходів відносять виділення брухту з подальшою переробкою в товарну продукцію, компостування.

Використання енергетичного потенціалу відходів: одержання енергії з відходів. Розміщення/поховання відходів є найменш прийнятною технологією поводження з відходами і передбачає безпечне розміщення відходів, які вже не можуть бути залучені до інших опцій ієрархії відходів у навколишньому середовищі. Перед похованням потрібна попередня підготовка відходів. Попередня підготовка включає фізичну, термічну,

⁵⁸ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

хімічну та біологічну обробку відходів з метою зниження кількості та токсичності відходів, що спрямовуються на поховання⁵⁹.

Принципи сталого розвитку в галузі поводження з відходами.

Управління відходами в ЄС в даний час націлене на зниження кількості відходів та забезпечення того, що вироблені відходи використовуються та знешкоджуються способами, що не призводять до деградації навколишнього середовища.

Основою системи управління відходами в ЄС є Концепція управління відходами та проголошені в ній принципи сталого розвитку стосовно СУО. Концепція позначена у Стратегії ЄС з управління відходами.

У Концепції продекларовано такі принципи сталого розвитку у сфері поводження з відходами: дотримання ієрархії поводження з відходами (пріоритетності). Пріоритети поводження з відходами розставляються наступним чином: запобігання, мінімізація, вторинне використання, використання матеріального потенціалу, використання енергетичного потенціалу, поховання; принцип обережності. Там, де існує загроза серйозної чи незворотної шкоди для ОЗ чи здоров'я людини, відсутність всеосяжних наукових доказів не повинна бути причиною відмови від реалізації економічно ефективних заходів щодо запобігання деградації ОЗ; принцип близькості. Відходи повинні перероблятися та знешкоджуватись якомога ближче від місць їх утворення. Це скорочує час, енергію, можливість аварій, фінансові витрати, вплив на ОС від транспортування. Інакше негативний вплив перелічених вище факторів може переважити переваги від рециклінгу, компостування та інших методів поводження з відходами; принцип "забруднювач платить". Забруднювач повинен нести всі витрати, пов'язані із проведенням заходів щодо забезпечення належної якості ОС. Іншими словами, вартість цих заходів має відображатися у вартості товарів та послуг,

⁵⁹ Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: навч.Посібник; Національна Академія державного управління при Президентові України (НАДУ); Центр правових підприємницьких досліджень. – К.: К.І.С., 2004. – 260 с.

які забруднюють ОЗ (при виробництві та/або споживанні); принцип відповідальності виробника. Даний принцип базується на принципі "забруднювач платить" та встановлює фізичну та фінансову відповідальність виробника за весь життєвий цикл товару та його упаковки навіть після закінчення їх використання споживачем. Таким чином, тягар (в т.ч. фінансовий) переробки та утилізації продукції перекладається на виробника, що мотивує його розробляти менш небезпечні для ОС продукти, які можуть бути піддані розбиранню, повторному використанню та рециклінгу⁶⁰.

Роль регіональної та муніципальної влади у впровадженні політики поводження з відходами до ЄС.

Рівень ЄС. Законодавчі рамки встановлюються двома директивами ЄС: директивою з відходів та директивою з небезпечних відходів. Прийнято також директиви, що регулюють поводження з окремими видами відходів: упаковкою, відпрацьованими маслами, відходами очисних споруд, батареями, що вийшли з використання транспортними засобами, відходами електроніки, а також директиви щодо захоронення та спалювання відходів. Директиви ЄС встановлюють цільові показники щодо поводження з відходами, які мають бути досягнуті країнами-членами ЄС, та прописують вимоги щодо створення у країнах умов досягнення цілей.

Рівень країн – членів ЄС. Країни - члени ЄС доопрацьовують чи розробляють національне законодавство, щоб забезпечити виконання цілей та вимог директив ЄС. Так, відповідно до директиви з відходів, члени ЄС зобов'язані забезпечити припинення несанкціонованого розміщення відходів в ОС, а також гарантувати, що переробка та санкціоноване розміщення виробляються найбільш безпечними для ОС методами. Країни повинні мати мережу об'єктів з переробки та розміщення відходів. Вони повинні створити орган управління, відповідальний за поводження з відходами, який

⁶⁰ Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: навч.Посібник; Національна Академія державного управління при Президентіві України (НАДУ); Центр правових підприємницьких досліджень. – К.: К.І.С., 2004. – 260 с.

відповідає за аналіз ситуації в галузі поводження з відходами, розробку та реалізацію планів з управління відходами, визначення необхідності будівництва об'єктів з переробки та розміщення відходів, встановлення вимог до поводження з відходами тощо. буд. Усі виробники чи власники відходів повинні поводитися з відходами способами, визначеними створеним органом управління та під його контролем.

Муніципальний рівень. Регіональна та муніципальна влада розробляє детальні плани з управління відходами відповідно до вимог національного законодавства (створеного відповідно до директив ЄС). Муніципальні плани містять конкретні цілі, методи, процедури поводження з різними видами відходів⁶¹.

Інструменти регулювання в галузі поводження з відходами.

На загальноєвропейському та національному рівнях вже реалізовано низку заходів та проектів, спрямованих на мінімізацію відходів та запобігання їх утворенню. Ці заходи та проекти дозволяють оцінити потенціал деяких інструментів - політичних, інформаційних та економічних, які можуть бути використані у цій галузі. Ці інструменти, по-перше, стимулюють скорочення утворення відходів, а по-друге, сприяють ширшому застосуванню найкращих технологій поводження з відходами (наприклад, вторинна переробка).

Нормативні правові інструменти.

В рамках екологічного права процеси утворення, обліку, переробки та утилізації відходів регулюються в ЄС цілою низкою документів, які можна розділити на дві великі групи: програмні (т.зв. програми дій – Action Programmes) – мають рамковий характер, визначають основні цілі у відповідній галузі для країн – членів ЄС на середньострокову та/або довгострокову перспективу (як правило, від 3 до 5 років, можуть охоплювати період та до 10 років); нормативні (договори, директиви, правила, нормативи

⁶¹ Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: монографія; М-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: 2005. – 416 с.

тощо) – як правило, обов'язкові для виконання країнами – членами ЄС. Вони можуть мати як рамковий характер (наприклад, рамкова директива з відходів), так і стосуватися вирішення конкретних завдань (наприклад, регулювання допустимих норм викидів від сміттєспалювальних заводів, технології кінцевої утилізації відходів на полігонах тощо).

Шоста Екологічна програма дій.

Шоста Екологічна програма дій прийнята 22 липня 2002 р. рішенням Європейського парламенту та Європейської ради N 1600/2002/ЄС. Програма визначає основні цілі та завдання діяльності країн – членів ЄС у галузі охорони навколишнього середовища на період 10 років (2002 – 2012 рр.).

Програма визначає чотири пріоритети в галузі охорони навколишнього середовища: зміна клімату; природа та біорізноманіття; здоров'я та якість життя; природні ресурси та відходи.

У цих пріоритетів передбачається розробка т.зв. тематичних стратегій, які мають включати опис комплексу заходів, необхідні вирішення основних проблем у пріоритетних областях. На основі цих стратегій надалі будуть ухвалені відповідні нормативні акти, обов'язкові для виконання в країнах ЄС. Пропозиції щодо тематичних стратегій мають бути подані до Європейського Парламенту протягом 3 років з дня прийняття Програми⁶².

Рамкова Директива з відходів.

Рамкова директива з відходів N 75/442/ЄЕС прийнята 15 липня 1975 р. рішенням Європейської ради. Пізніше до директиви було внесено низку змін та доповнень, що стосуються, в основному, переліку речовин, матеріалів та предметів, які можуть бути віднесені до відходів.

У директиві дано визначення поняттям «відходи» та «утилізація», а також встановлено ієрархію управління відходами, рекомендовану до використання всіма країнами - членами ЄС: запобігання утворенню чи зменшення кількості відходів, і навіть зниження їх токсичності; відновлення

⁶² Рішення N 1600/2002/ЄС Європейського Парламенту і Ради про шосту програму дій співтовариства в галузі навколишнього середовища(**)URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_861#Text (дата звернення: 25.05.2022 р.)

корисних якостей відходів, у т.ч. вторинна переробка, повторне використання або використання відходів як джерела енергії; безпечна остаточна утилізація як остання можлива альтернатива⁶³.

Директива наказує країнам - членам ЄС заборонити несанкціоноване складування, поховання та утилізацію відходів. Для поводження з відходами передбачається створення міжнародної мережі спеціалізованих підприємств з використанням ефективних та безпечних технологій переробки та утилізації відходів. Ці підприємства можуть мати різну форму власності, зокрема, належати приватним власникам, але всі вони мають отримати дозвіл на поводження з відходами у відповідних національних чи міжнародних організацій.

Відповідно до директиви витрати на утилізації відходів повинні нести особи або організації, які ці відходи виробляють, реалізуючи на практиці принцип «забруднювач платить». Також директива передбачає створення національних планів з управління відходами у країнах – членах ЄС. Директива щодо інтегрованого запобігання забрудненню та контролю над ними. Директива Європейської ради N 96/61/ЄС щодо інтегрованого запобігання забрудненню та контролю за ними була прийнята 24 вересня 1996 р.⁶⁴

Директива встановлює перелік екологічних вимог для промислових підприємств, які повинні виконувати, щоб отримати дозвіл на свою діяльність.

Країни - члени ЄС зобов'язуються вжити необхідних заходів для того, щоб через відповідні компетентні органи влади гарантувати, що під час роботи підприємства: а) вживають усіх необхідних запобіжних заходів щодо запобігання забруднення навколишнього середовища, зокрема шляхом застосування кращих існуючих технологій; б) не роблять значного

⁶³ Council Directive 75/442/EEC of 15 July 1975 on waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31975L0442> (дата звернення: 25.05.2022 р.)

⁶⁴ Council Directive 96/61/EC of 24 September 1996 concerning integrated pollution prevention and control URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996L0061> (дата звернення: 25.05.2022 р.)

забруднення довкілля; в) запобігають утворенню відходів відповідно до рамкової директиви з відходів; г) переробляють відходи або, якщо це неможливо з технічних чи економічних причин, утилізують з мінімальним збитком для довкілля.

Ці вимоги повинні дотримуватися всіх нових і вже діючих підприємств; частина положень директиви стала обов'язковою для дотримання підприємствами до 30 жовтня 1999 р., положення - до 30 жовтня 2007 р.

Директива зі спалювання відходів.

Директива N 2000/76/ЄС Європейського парламенту та Європейської ради зі спалювання відходів прийнята 4 грудня 2000 р. Головною метою директиви є "...запобігання або обмеження негативного впливу на навколишнє середовище, що надається, зокрема, шкідливими викидами в атмосферу, ґрунт, поверхневі та ґрунтові води, які також можуть завдати шкоди здоров'ю людей і які утворюються у процесі спалювання відходів".⁶⁵

Для досягнення цієї мети директивою встановлюються гранично допустимі норми викидів для сміттєспалювальних заводів та когенераційних установок. Дія директиви поширюється на всі види сміттєспалювальних та когенераційних установок, крім:

а) установок, що використовують як паливо залишки рослин, деревні відходи деревообробної та лісової промисловості (за винятком тих відходів, які можуть містити важкі метали та інші небезпечні складові), пробку, радіоактивні відходи, останки тварин та відходи гірничодобувної та нафтовидобувної промисловості;

б) експериментальних та пробних варіантів відповідних установок з обсягом спалюваних відходів не більше 50 т/рік.

У Директиві наводяться визначення таких понять, як "відходи", «небезпечні відходи», «змішані муніципальні відходи», «сміттєспалювальний

⁶⁵ Directive 2000/76/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2000 on the incineration of waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32000L0076> (дата звернення: 25.05.2022 р.)

завод», «когенераційна установка», «номінальна потужність» та ряду інших технічних термінів, що використовуються при описі процесу спалювання відходів.

У директиві також визначаються: порядок отримання дозволів на будівництво та експлуатацію сміттєспалювальних та когенераційних установок; процес транспортування відходів до них; вимоги до експлуатації установок; процедури утилізації води, що використовується для очищення газів, що відходять; поводження із залишками спалювання відходів; процедури контролю та моніторингу; порядок надання громадськості інформації щодо функціонування таких установок; дії у разі збоїв у функціонуванні таких установок; санкції у разі порушення умов директиви.

Директива щодо захоронення відходів. Директиву Європейської ради щодо захоронення відходів N 99/31/ЄС прийнято 16 липня 1999 р.⁶⁶

Директива визначає заходи та процедури запобігання та/або мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище та зниження ризику для здоров'я людини, що виникає під час поховання відходів.

Відповідно до директиви країни - члени ЄС повинні вжити низку заходів щодо обробки відходів перед їх похованням, поділу та окремої переробки небезпечних та безпечних відходів, щодо здійснення контролю над полігонами під час їх експлуатації та після закриття. Дані дії здійснюються з урахуванням принципу «забруднювач платить».

У директиві також визначаються: вимоги до різних видів відходів, що надходять на полігони; класифікація полігонів залежно від відходів, що зберігаються; порядок поводження з небезпечними відходами; умови технічної експлуатації полігонів; порядок отримання дозволів на відкриття нових полігонів.

У ЄС прийнято також низку директив, які регулюють порядок поводження з окремими видами відходів (небезпечні відходи, відпрацьовані

⁶⁶ Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0031> (дата звернення: 25.05.2022 р.)

олії, мулові опади, батареї та акумулятори, відходи упаковки, транспортні засоби та ін.), а також встановлюють процедури поводження з відходами (спалювання муніципальних відходів), Транспортування відходів, вимоги до портових пунктів прийому відходів від морських вантажних перевезень та ін)⁶⁷.

Окрім нормативних документів (директив), Європейська комісія регулярно випускає т.зв. комюніке, або повідомлення (Communication), які містять узагальнені положення директив у тій чи іншій галузі, а також планований порядок застосування цих директив та очікувані результати. Такі повідомлення є програмними документами та визначають основні напрямки національної політики країн - членів ЄС у різних галузях.

З питань поводження з відходами Комісія випустила кілька таких повідомлень: повідомлення Комісії "До тематичної стратегії щодо запобігання та переробки відходів" від 27 травня 2003 р., повідомлення Комісії "Огляд стратегії управління відходами в Європейському співтоваристві" від 30 липня 1997 р. та ін.

Ще одним програмним документом у цій галузі стала Стратегія управління відходами в ЄС, прийнята 14 листопада 1996 р. Стратегія містить визначення основних понять, що використовуються в практиці поводження з відходами, та визначає основні напрямки роботи в цій галузі для країн – членів ЄС.

Положення вищезгаданих документів стали основою для створення відповідних національних законодавчих актів у багатьох країнах ЄС (Фінляндія, Німеччина, Швеція, Австрія, Великобританія, Бельгія, Хорватія, Естонія та ін.).

Прикладом відповідних національних програм можуть бути: програма "Відходи 21" Данського уряду (план поводження з відходами Данського уряду на період 1998 - 2004 рр.), національний план Іспанії з муніципальних

⁶⁷ Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0031> (дата звернення: 25.05.2022 р.)

відходів на період 2000 - 2006 р.р. і т.д. Більшість країн ЄС ухвалили або планують ухвалити нормативні акти, що регулюють порядок поховання певних видів відходів на полігонах. Наприклад, європейська директива про поховання відходів забороняє зберігати на полігонах використані шини. Постанови, що забороняють або обмежують поховання на полігонах біорозкладних/органічних відходів, прийняті в Австрії, Бельгії, Данії, Франції, Італії, Норвегії та інших країнах⁶⁸.

Наведені вище нормативні та програмні документи є основними інструментами регулювання питань, що стосуються якості навколишнього середовища в країнах ЄС.

Економічні інструменти.

Одним із найпоширеніших інструментів мінімізації утворення твердих побутових відходів є схема "Платиш стільки, скільки викидаєш". Ця схема застосовується під час роботи як із домашніми господарствами, і з іншими виробниками твердих побутових відходів. Вона передбачає оплату послуг компаній, що займаються вивезенням та утилізацією відходів, відповідно до ваги відходів.

Наступним дуже поширеним інструментом є різні податки на поховання, утилізацію та/або транспортування відходів. І тут податки мають фіксовану ставку. У Європі такий податок запроваджено у 10 країнах. Найвищий – у трьох скандинавських країнах та Голландії – від 20 до 50 євро за тонну; в інших країнах він становить від 5 до 20 євро за тонну. Крім того, у Данії, Норвегії та Голландії існує податок на спалювання відходів.

Вищезазначені інструменти можуть бути ефективними за умови, що в країні або регіоні, де вони застосовуються, існують альтернативні способи та технології переробки та утилізації відходів, що співвідносяться або вигідніші за вартістю зі звичайним похованням відходів на полігонах.

⁶⁸ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

Ще один інструмент економічного стимулювання скорочення відходів - відшкодування/зниження ставки податків на поховання та/або вивіз відходів на суму, витрачену домашнім господарством або іншим суб'єктом господарювання на переробку/мінімізацію відходів у джерела (наприклад, компостування з використанням спеціальної установки).

Щодо новим поняттям у сфері поводження з відходами стали т.зв. товарні сертифікати чи товарні екологічні дозволи (Tradable environmental permits). Цей інструмент прийшов з практики екологічної політики і є дозволом на певну кількість (квоти) тих чи інших видів відходів. Якщо той чи інший споживач виробляє менше відходів, може продати свою квоту іншим споживачам⁶⁹.

В даний час такі сертифікати знайшли широке застосування тільки у Великобританії, в основному, при роботі з відходами упаковки та відходами, що біорозкладаються. Такі сертифікати зазвичай визнаються економічно ефективним засобом використання у екологічних проектах. Крім того, це зручний інструмент для компаній при виконанні ними своїх зобов'язань у рамках прийнятої на себе відповідальності виробників щодо скорочення відходів.

Великий внесок у процес мінімізації відходів можуть зробити т.зв. плани щодо запобігання утворенню відходів (Waste prevention plans). Країни - члени ЄС реалізують нині низку проектів та програм з розробки подібних планів у різних галузях економіки. Такі плани може бути складено як цілих галузей, так окремих виробництв. Зазвичай вони розробляються в рамках різних систем екологічного менеджменту (наприклад, Схема екологічного менеджменту та аудиту EMAS). Перевагою таких планів є те, що вони дозволяють визначити найбільш економічно ефективні шляхи запобігання утворенню відходів; однак для їх успішного виконання потрібна підтримка відповідних органів влади.

⁶⁹ Право Європейського Союзу: підруч. за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.

Широко поширена у Європі практика мінімізації відходів - перенесення відповідальності виробництво відходів на виробника. У цьому випадку саме виробник несе відповідальність за обсяг та якість відходів, які можуть утворитися у процесі виробництва його продукції. В основному це стосується упаковки, але може торкатися і безпосередньо продукту. Зазвичай бажаний рівень переробки та/або мінімізації тих чи інших відходів встановлюється національною владою країни. Оскільки відповідні витрати можуть бути надто високі для окремих виробників, то зазвичай всі або більшість підприємств галузі створюють спеціалізовану компанію, яка займається переробкою та/або утилізацією відходів для цієї галузі. Фінансування діяльності такої компанії здійснюється підприємствами галузі та торговими компаніями, що реалізують продукцію цих підприємств. Таке перенесення відповідальності за відходи на виробників практикують багато країн Європи; 10 із них об'єднані в організацію "ПРО Європа". Ця організація займається оцінкою національних систем збирання та переробки відходів та присуджує їм знак "Зелена точка" (Die Grune Punkt).

Недоліком такої схеми є ослаблення координаційної ролі державних органів у національній системі управління відходами, що веде у свою чергу до створення додаткових контролюючих інстанцій. Однак вона дозволяє досягти такого рівня мінімізації та переробки відходів, що, як правило, недоступний у муніципальних схемах управління відходами без значних інвестицій.

У деяких країнах широко використовується схожий інструмент - т.зв. добровільні угоди (Voluntary agreements). Зазвичай вони полягають між органами влади, відповідальними за поводження з відходами, та окремими галузями промисловості. Предметом таких угод є скорочення окремих видів відходів, щоб створити додаткові, крім законодавчих, стимули для їхньої мінімізації.

Такі угоди нагадують схеми перенесення відповідальності на виробників, оскільки також є договорами між органами влади та

виробниками (продукції або відходів). Деякі з таких документів можуть бути охарактеризовані як угоди про відповідальність виробника, і як добровільні угоди. Добровільні угоди ініціюються зазвичай безпосередньо підприємствами тієї чи іншої галузі та є обов'язковими лише для тих підприємств, що їх підписали. Схема перенесення відповідальності на виробника передбачає залучення всіх підприємств галузі та має обов'язковий нормативний характер на державному/регіональному рівні.

2.5. Правове регулювання утилізації та видалення відходів у праві Європейського Союзу

Відповідно до загальноєвропейського законодавства збором, транспортуванням та переробкою відходів мають право займатися державні, муніципальні та приватні компанії та організації, а також компанії та організації змішаної форми власності, що мають необхідні дозволи. Незалежно від виду компанії, що здійснює збирання, транспортування та переробку, практично всі схеми поводження з відходами в країнах ЄС передбачають первинне сортування відходів безпосередньо в місцях їх утворення (у домашніх господарствах, на виробництві, в офісних приміщеннях тощо).

Найбільш часто зустрічаються варіанти сортування відходів припускають такі варіанти поділу: на небезпечні та безпечні відходи.

Небезпечні відходи повинні збиратися окремо та доставлятися на спеціальні пункти збору, звідки їх направляють на переробку до спеціалізованих компаній. Приватні особи, зазвичай, здійснюють доставку небезпечних відходів на пункти збору самостійно; для промислових підприємств може бути організований паркан безпосередньо з виробництва.

Для окремих видів відходів (наприклад, батарейки) переробні компанії можуть організувати пункти збору у громадських місцях, наприклад, у супермаркетах. Для привернення уваги населення ємності для збору яскраво

оформлюються; поряд з ними можуть розміщуватися стенди з інформацією про поводження з відповідними видами відходів⁷⁰.

З безпечних відходів, що залишилися, виділяють великогабаритні відходи: побутова та офісна техніка; будівельне сміття; меблі та ін.

Ці відходи зазвичай вивозяться до спеціалізованих пунктів збору, де з них видаляються небезпечні елементи (наприклад, фреон із холодильників), а потім спеціалізовані компанії здійснюють їх подальшу переробку та/або утилізацію. Ще одна схема збору - забір таких відходів безпосередньо від домашніх господарств за певні дні тижня/місяць.

Відходи, що залишилися, сортують на такі основні складові: папір та/або картон; скло; пластик; одяг взуття; метал (упаковка, банки та ін.), торганічні відходи (харчові відходи, відходи з садово-городніх ділянок, тирсу тощо); залишкове сміття (ті види, які не можуть бути віднесені до перерахованих вище, або змішані відходи, які вже неможливо розділити)⁷¹.

Наведена вище схема сортування є узагальненою. Залежно від вимог щодо сортування побутових відходів у тій чи іншій країні і навіть у тому чи іншому регіоні країни ретельність сортування відходів може змінюватися. Так, наприклад, у західних областях Данії папір потрібно сортувати на газетну та іншу; у Німеччині, Данії та Фінляндії скло ділиться за кольором; у деяких містах Швеції сортуванню підлягають навіть харчові відходи (наприклад, паперові фільтри для кавоварки та сама кава мають викидатися окремо). Водночас у Німеччині спільно збираються целофан, целюлоза, пластик, бляшані та алюмінієві банки з-під напоїв та пластикова упаковка з-під молочних продуктів.

В одному з регіонів Фінляндії жителі повинні сортувати дрібні безпечні побутові відходи на органічну та біорозкладну складові та інші види відходів. Ці дві фракції збираються в пластикові мішки різного кольору,

⁷⁰ Право Європейського Союзу: підруч. за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.

⁷¹ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

потім провадиться автоматичне сортування цих мішків на полігонах за допомогою системи фотоелементів, і органічна складова йде на компостування, а неорганічна - на поховання.

Різні види безпечних побутових відходів збирають у спеціальні роздільні ємності - пластикові мішки (різного кольору, відповідно до виду відходів) або пластикові контейнери (різного кольору або з відповідними написами). Контейнери можуть бути індивідуальними (для сімей, що живуть в окремих будинках) або загальними (для багатоквартирних будинків, кондомініумів, установ, місць громадського користування, промислових підприємств тощо). Для окремих видів відходів можуть бути організовані спеціальні пункти збору у громадських місцях.

Наприклад, у Фінляндії у великих супермаркетах встановлені спеціальні апарати для скляних пляшок та алюмінієвих банок з-під напоїв. У цих апаратах відбувається сортування склотари за видами напоїв та кольором скла. Деякі види пляшок (наприклад, винні) відразу ж подрібнюються та йдуть на переробку; деякі види (наприклад, пивні) миються та використовуються вдруге. При цьому за останній вид склотари покупці можуть отримати безпосередньо гроші з автомата, або талон на знижку при купівлі товарів у супермаркеті⁷².

Транспортування розсортованих відходів здійснюється спеціалізованими транспортними засобами. Така схема транспортування передбачає або забір окремих видів відходів у певні дні тижня/місяць, або розміщення на одній машині кількох баків для різних видів відходів.

Будь-яка схема первинного сортування, збирання, транспортування та переробки відходів передбачає обов'язкову інформаційну підтримку. Види подібної підтримки можуть бути різні: інформаційні брошури та інші друковані матеріали, що розповсюджуються по домашніх господарствах, офісах, установах та інших суб'єктах, що виробляють відходи; спеціалізовані

⁷² Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

інформаційні служби, що діють або як телефонні інформаційні пункти (т.зв. "зелені телефони"), або як інформаційні центри, що проводять як телефонні, так і особисті консультації з будь-яких питань, що стосуються поводження з відходами.

Переробка та утилізація відходів.

На процес утворення відходів впливають кілька факторів, такі як рівень економічної активності в регіоні, зміни демографічної ситуації, нові технології, спосіб життя та – у більш широкому розумінні – загальна структура виробництва та споживання. Всі ці фактори тісно взаємопов'язані, тому запобігання утворенню відходів, так само як і їх мінімізація, не може розглядатися окремо від процесу управління ресурсами та виробничої політики. Виходячи з цього значного прогресу у справі запобігання утворенню відходів можна досягти, лише переглянувши технології використання ресурсів у виробничому процесі в цілому та окремо в кожному продукті. Такий підхід передбачає зміну поведінки домашніх господарств, виробників та інших суб'єктів економічної діяльності.

У загальноєвропейській практиці поводження з відходами запобігання утворенню відходів має на увазі: кількісне скорочення обсягу відходів; підвищення якості відходів (тобто зниження їх токсичності).

Просте кількісне скорочення відходів (як небезпечних, і безпечних) перестав бути головною метою процесу мінімізації. Основним критерієм у всіх випадках має бути максимальне зниження негативного впливу відходів на довкілля. Наприклад, перехід на упаковку з нижчою вагою не обов'язково означає, що вона буде безпечнішою для навколишнього середовища, хоча загальна її вага в обсязі відходів знизиться.

Нинішня загальноєвропейська система збору статистичних даних про скорочення кількості відходів поки що не дозволяє детально відстежувати ситуацію з відходами у всіх країнах ЄС. У більшості з них організовано збирання такої інформації, деякі з них змогли організувати досить ефективні національні системи обліку відходів (наприклад, Данія, Іспанія,

Великобританія та ін.); проте консолідована загальноєвропейська статистика лише формується. Але навіть на основі наявних національних даних можна зробити висновки, що обсяги утворення відходів у країнах ЄС стрімко збільшуються⁷³.

Таке становище пояснюється частково відсутністю загальноєвропейської стратегії запобігання утворенню відходів. Незважаючи на те, що загальні цілі в цій галузі визначені, немає чіткого обґрунтування цих цілей, не вказані конкретні засоби їх досягнення. Крім того, оскільки не було проведено ретельну оцінку процесів утворення відходів у різних секторах економіки, важко оцінити витрати на досягнення поставлених цілей, а також економічний ефект від їх досягнення.

Повторне використання.

Повторне використання продуктів і матеріалів передбачає довгострокове користування ними, щоб уникнути покупки нових товарів. Це передбачає придбання предметів та матеріалів тривалого або багаторазового використання, ремонт та оновлення пошкоджених предметів.

Однією із можливостей зняття з компанії відповідальності за утилізацію електронного та складного офісного обладнання є взяття його в оренду. Крім того, оренда такого обладнання дозволяє збільшити кількість користувачів та продовжити термін його служби.

У Європі досить широкого поширення набула практика передачі старих меблів та застарілої офісної та побутової техніки на потреби благодійності. При цьому передача може здійснюватись як на безоплатній основі, так і за невелику компенсацію.

Переробка в сировину та продукти.

Однією з цілей Шостої Екологічної програми дій є "...відновлення та вторинна переробка відходів у розумних масштабах, тобто до того рівня, поки це справляє позитивний екологічний ефект, є економічно вигідним та

⁷³ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

технічно можливим...". На сьогодні у країнах ЄС вдруге переробляється лише близько 15% загального обсягу відходів.

Під вторинною переробкою мається на увазі будь-яке повторне використання матеріалу у виробничому процесі, яке виводить цей матеріал із потоку відходів; це стосується використання матеріалу як палива. Сюди також входить і переробка матеріалу на той самий матеріал чи інше сировину для виробничих цілей.

Рівень переробки у країнах різний. Найбільше відходів - від 30 до 50% і більше - зазнають вторинної переробки у Швеції, Данії, Швейцарії, Німеччині, Бельгії, Норвегії, Австрії та Голландії. Найменше – до 15% – переробляють Великобританія, Ісландія, Португалія та Греція. Інші країни переробляють від 15 до 30% своїх відходів.

У більшості країн рівень переробки для окремих видів відходів визначається як співвідношення загального обсягу того чи іншого виду відходів, зібраного для переробки, та споживання, що враховується (обсяг внутрішньокраїнного виробництва відповідного матеріалу + імпорт - експорт). У деяких країнах для визначення рівня переробки в якості другого показника береться споживання, що не враховується, а загальна кількість вироблених відходів⁷⁴.

Організація з економічного розвитку та співробітництва (ОЕСР) провела низку досліджень, що стосуються способів утилізації муніципальних відходів у низці країн Європи, Азії та Північної Америки.

Недосконалість існуючої системи збору даних про відходи не дозволяє зробити точну оцінку рівня переробки відходів із різних потоків. Найбільш достовірні дані існують щодо відходів упаковки. За наявними даними, у низці країн (наприклад, Італії та Ірландії) було створено системи управління відходами упаковки. У країнах, де системи переробки відходів існували до набуття чинності директиви ЄС щодо відходів упаковки (наприклад, у Данії

⁷⁴ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

та Австрії), реалізація положень цього документа не мала великого впливу на скорочення обсягів використаної упаковки⁷⁵.

Загалом у європейських країнах обсяг перероблених пакувальних матеріалів (пластик, папір, скло та метал) збільшується. Основними шляхами вторинного використання відходів є виготовлення з них нової упаковки (інтенсивніше, наприклад, у Німеччині та Австрії) і спалювання для виробництва енергії (спосіб широко застосовується в Данії та Нідерландах). Відповідно до змін, внесених до директиви з відходів упаковки у 2004 р., у майбутньому країни ЄС мають значно скоротити обсяги спалюваних відходів і збільшити частину, що йде на вторинну переробку.

У цілому нині за період 1997 - 2001 гг. загальний рівень вторинної переробки відходів упаковки до ЄС зріс із 46 до 53%, обсяг похованих відходів знизився з 47 до 40%.

У табл. 1 та 2 представлені рівні переробки паперу та скла у ряді європейських країн. Оцінювалися муніципальні відходи, відходи, що надходять на полігони, та інші відходи, що утворюються під час економічної діяльності, і навіть відходи домашніх господарств. Дані не включають обсяги паперу та скла, перероблені безпосередньо на виробництвах (т.зв. внутрішня вторинна переробка).

Деякі країни останніми роками показують непогані результати переробки та інших видів відходів: у Швейцарії зростає рівень переробки портативних елементів живлення (батареєк). У 2004 р. у країні було вдруге перероблено 66,6% використаних батарей, що на 2,1% більше, ніж у 2003 р. В абсолютному вираженні це означає, що з 3800 т елементів живлення вторинної переробки зазнали 2500 т. У найближчій перспективі виробники та переробники елементів живлення планують довести рівень переробки до 80%; у м. Лінц, Австрія, налагоджується виробництво енергопелети з відходів пластику для використання їх як відновник у доменних печах. У

⁷⁵ Гуменюк Г. Д., Войтюк Г. В. Поводження з відходами: вимоги Європейського Союзу і законодавства України. Стандартизація, сертифікація, якість. – 2015. – № 3. – С. 26-29.

листопаді 2005 р. було вироблено 30 000 т таких палет; планова потужність виробництва – 220000 т палет на рік. Низка досліджень показала, що переробка відходів дозволяє економити в 3 - 5 разів більше енергії, ніж можна отримати, спалюючи їх.

Компостування.

Практично у всіх європейських країнах широкого поширення набули технології компостування біорозкладних/органічних відходів. Загалом у ЄС компостування піддається 1/5 всіх відходів. Основним стимулом для розвитку таких технологій стало ухвалення директиви щодо захоронення відходів. Директива до 2006 р. наказувала скорочення обсягів біорозкладних відходів, що спрямовуються на полігони, на 75% порівняно з 1995 р. Для досягнення цієї мети країни ЄС розробили відповідні плани щодо скорочення поховання на полігонах відходів біорозкладу. Для скорочення обсягу цих відходів застосовують різні альтернативні технології, зокрема. компостування.

Компостування органічних відходів може відбуватися як у домашніх господарствах, і централізовано. Безпосередньо у домашніх господарствах компостування відбувається або у компостних ямах, або із застосуванням спеціальних компостируючих апаратів. При централізованому компостуванні споживачі забезпечують роздільний збір органіки, яка потім вивозиться на спеціально обладнані майданчики або до силосних веж, де відбувається закладка компосту. Згодом такий компост використовують для потреб сільського господарства.

В організаціях і установах (наприклад, у школах), де утворюється досить велика кількість відходів, що біорозкладаються, і є підсобне господарство, компостування може проводитися в індивідуальному порядку.

Найбільш високий рівень компостування біорозкладних відходів досягнуто в Нідерландах, Бельгії, Австрії та Німеччині (понад 50%); найнижчий - у Великій Британії та Ірландії (менше 5%).

Для виконання приписів директиви щодо захоронення відходів та скорочення кількості органіки на полігонах у більшості країн ЄС вивезення біорозкладних відходів на полігони заборонено⁷⁶.

Спалювання або захоронення відходів з одержанням енергії.

Іноді переробка або компостування відходів недоцільні (наприклад, з економічних чи технічних причин). У таких випадках кращим може стати спалювання відходів для виробництва енергії та тепла.

Зазвичай вартість будівництва та експлуатації сучасних установок для спалювання відходів вища за витрати на поховання. Одним із способів підвищити конкурентоспроможність спалювання може стати податок на поховання відходів.

При плануванні будівництва нових установок для спалювання відходів важливо переконатися, що спалювання не стане привабливішим, ніж вторинна переробка. Це може статися, наприклад, у випадку з органічними муніципальними відходами, коли їх спалювання стане кращим порівняно з вторинною переробкою або компостуванням.

Законодавство ЄС (зокрема директива зі спалювання відходів) накладає суворі обмеження на рівень шкідливих викидів на сміттєспалювальних заводах, тому технології їх будівництва передбачають ефективні очисні споруди. Незважаючи на те, що будівництво таких заводів коштує досить дорого, часто вони складають конкуренцію похованню відходів на полігонах. Причина цього – запровадження високих податків на поховання.

Директива зі спалювання відходів встановлює нормативи шкідливих викидів в атмосферу, воду та ґрунт для сміттєспалювальних заводів, що переробляють як небезпечні, так і безпечні відходи.

Щодо екологічної безпеки таких установок досвід Швеції показує, що, незважаючи на зростання протягом останніх років обсягів побутових відходів, викид діоксинів в атмосферу з сміттєспалювальних заводів

⁷⁶ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

становить лише 5 - 6% від усіх викидів, тобто. стільки ж, скільки і при пожежах на звалищах, що мали місце.

Серед країн ЄС п'ять – Швеція, Данія, Голландія, Бельгія, Австрія, а також Швейцарія спалюють понад 30% усіх відходів для виробництва електроенергії та тепла. Сучасні технології спалювання дозволяють використовувати до 80% енергії, що міститься у відходах.

Найменше технології спалювання відходів використовуються у Фінляндії, Великій Британії, Ісландії, Ірландії, Іспанії, Італії, Греції та Португалії (спалюється менше 15% відходів). Тим не менш, у Фінляндії останніми роками йде активна розробка технологій спалювання відходів для виробництва енергії та тепла – т.зв. газифікації відходів та вже функціонують відповідні установки.

Нині у світі діє близько 1500 заводів зі спалювання відходів, з них кожен третій знаходиться на території ЄС.

Найактивніший "спальник" - Німеччина (60 заводів щорічно знищують близько 16,6 млн. т, що становить близько 50% загального обсягу відходів, вироблених у країні). Отримана енергія переважно служить отримання тепла, незначна частина йде виробництво електроенергії. Франція має 120 заводів зі спалювання потужністю 12 млн. т на рік. По одному такому заводу в Люксембурзі та Фінляндії. У Данії їх 34, у Норвегії лише 4. У Швеції згоряє близько 40% всього приватного сміття: 2 млн. т на рік на 26 заводах. Загалом у ЄС на заводах спалюється 1/5 загального обсягу відходів.

У різних країнах ЄС ставлення до спалювання відходів є неоднозначним. Проте на користь застосування цієї технології утилізації відходів свідчать такі технічні дані: обсяг відходів скорочується до 5%, а вага – до 25% від початкового обсягу. Таким чином, знижується потреба у площах для поховання; сучасні когенераційні установки дають змогу утилізувати до 80% запасу енергії у відходах; одна тонна несортованого побутового сміття за теплотворністю відповідає 1/4 т мазуту; після спалювання відходів припиняється викид в атмосферу метану, що утворюється на об'єктах

поховання відходів і є причиною парникового ефекту, у 20 разів більший, ніж двоокису вуглецю. За даними європейських дослідників, біля ЄС 30 - 50% метану утворюється на полігонах; відходи спалювання можуть бути використані під час виробництва будівельних матеріалів; відходи спалювання органічних речовин можна використовувати як добрива. І те, й інше можливе за умови відсутності у відходах спалювання небезпечних речовин та важких металів⁷⁷.

У ряді країн на полігонах застосовують спеціальні установки для збирання та утилізації метану. Зібраний газ також використовується для виробництва тепла/гарячої води та електроенергії. Цей метод поки не знаходить широкого застосування через високу вартість обладнання.

Хоча зазвичай вторинна переробка є кращою альтернативою спалюванню та похованню, вибір варіантів утилізації залежить від типу відходів. У деяких випадках для збирання та вторинної переробки відходів потрібно значно більше енергії, ніж для виробництва первинної сировини. Для визначення оптимального способу утилізації відходів необхідна ретельна оцінка життєвого циклу предмета чи матеріалу та аналіз потенційної екологічної вигоди.

Поховання без отримання енергії.

Однією з найменш привабливих альтернатив у поводженні з відходами є їхнє поховання на полігонах. За даними Євростату на 2002 р., лише 4 країни в Європі – Данія, Бельгія, Голландія та Швейцарія – захоронювали на полігонах менше 20% своїх відходів за рахунок застосування інших технологій переробки. У середньому в ЄС зберігається на полігонах близько 2/3 всіх відходів.

Поховання відходів на полігонах передбачає не лише втрати цінних ресурсів, але також є причиною таких проблем: викид парникових газів

⁷⁷ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (дата звернення: 21.06.2022 р.)

(зокрема метану) в атмосферу, а також проникнення небезпечних рідких субстанцій у підземні води, оскільки багато полігонів не обладнано системами збору таких субстанцій; скорочення ємностей полігонів. За даними Євростату, у 8 країнах ЄС потенціал полігонів буде вичерпаний менш як за 10 років.

Європейська директива щодо захоронення відходів, крім технічних стандартів будівництва, функціонування та закриття полігонів, також встановлює цільові показники скорочення обсягів захоронення муніципальних відходів, що біорозкладаються: до 2006 р. країни ЄС мають скоротити обсяги муніципальних відходів, що вивозяться на полігони, на 75% у порівнянні з показниками 1995 р.; до 2009 р. таке скорочення має становити 50% порівняно з 1995 р.; до 2016 р. – 35% порівняно з показником 1995 р.

Відповідно до приписів директиви країни ЄС розробляють свої національні стратегії зі скорочення обсягу муніципальних відходів, що захоронюються.

На початку 2005 р. Європейська комісія опублікувала перший звіт про зміст та виконання цих стратегій. За даними звіту, кілька європейських країн вже досягли цільових показників 2016 р. зі скорочення біорозкладних відходів, що зберігаються: Австрія, Данія, Нідерланди і Фламандський регіон Бельгії. 2005 року до них приєднається Німеччина. Цільових показників 2006 р. вже досягли Франція та Італія; невдовзі їх також має досягти Швеція.

Основними інструментами скорочення обсягів муніципальних відходів, що зберігаються біорозкладаються, є: відповідні законодавчі акти; добровільні угоди та стимули; заборони поховання несортованих муніципальних відходів; заборона на поховання біорозкладних муніципальних відходів; запровадження спеціальних критеріїв для оцінки якості сортування відходів, що вивозяться на полігони.

Унікальний інструмент пропонує Великобританія: торгівля дозволами на поховання муніципальних відходів, що біорозкладаються⁷⁸.

Спалювання без отримання енергії.

Найменш привабливий спосіб поводження з відходами. Нині використовується дедалі менше; перевага надається спалюванню з отриманням електроенергії та тепла.

До установок зі спалювання відходів без отримання енергії та тепла застосовуються ті ж вимоги щодо їх безпеки, що й до когенераційних установок, відповідно до положень директиви зі спалювання відходів.

2.6. Правове регулювання поводження з відходами в Чехії

Враховуючи кількість проблем у сфері поводження з відходами в Україні, актуалізується досвід правового регулювання у цій сфері в зарубіжних країнах, який виправдав себе на практиці. Однією із таких країн є Чехія.

У 2020 році в Чехії був прийнятий новий Закон «Про відходи» № 541/2020⁷⁹, метою якого є покращити управління поводження з відходами, сприяти впровадженню в країні циркулярної економіки і виконання завдань Європейського зеленого курсу. В новому законі акцент робиться на запобіганні утворення відходів.

Згідно законодавства Чехії, запобігання утворенню відходів – це заходи, що вживаються до того, як рухоме майно стане відходами, які зменшують негативний вплив утворених відходів на навколишнє середовище та здоров'я людей, зменшують вміст небезпечних речовин у матеріалах і

⁷⁸ Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. – К.: Ін Юре, 2015. – 312 с.

⁷⁹ Zákon č. 541/2020 Sb. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2020-541>

виробах або зменшують кількість відходів, у тому числі шляхом повторного використання продукції або її частини або шляхом продовження терміну служби виробів. Таким чином, запобігання утворенню відходів має бути спрямоване на зменшення кількості утворюваних відходів та зменшення їх шкідливих властивостей, які негативно впливають на навколишнє середовище та здоров'я населення.

Питання запобігання виникненню відходів має дуже широкий зміст. Запобігання утворенню відходів стосується сектору поводження з відходами, а також гірничодобувної промисловості, обробної промисловості, проектування, дизайну, планування, постачання послуг, освіти, споживання в державному та приватному секторі. Директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради про відходи зобов'язує держави-члени створювати національні програми запобігання утворенню відходів та встановлює додаткові вимоги щодо запобігання утворенню відходів. З метою реалізації цього завдання, поточні заходи щодо запобігання утворенню відходів в Чеській Республіці викладені, зокрема, в Програмі запобігання утворенню відходів Чеської Республіки, яка була затверджена Постановою Уряду № 869/2014 27 жовтня 2014 року. Програма повністю включена в діючу Програму управління відходами Чеської Республіки на 2015 - 2024 рр., затверджену Урядом Чеської Республіки 22 грудня 2014 р.⁸⁰

Комунальні відходи

Відповідно до Закону № 541/2020 «Про відходи», комунальні відходи - це змішані та відсортовані побутові відходи, особливо папір і картон, скло, метали, пластмаса, біологічні відходи, деревина, текстиль, упаковка, відходи електричного та електронного обладнання, батарейки та акумулятори, а також великогабаритні відходи, зокрема матраци та меблі, змішані відходи та відсортовані відходи з інших джерел, оскільки вони за характером та складом

⁸⁰ Předcházení vzniku odpadů. URL. https://www.mzp.cz/cz/predchazeni_vzniku_odpadu

подібні до побутових відходів. До комунальних відходів не належать відходи виробництва, сільського, лісового, рибного господарства, септиків, каналізаційних та очисних споруд, включаючи мул, відпрацьовані транспортні засоби або відходи будівництва.

Муніципалітет є власником комунальних відходів з моменту, коли особа вивозить відходи до місця, призначеного для цього муніципалітетом. Муніципалітет зобов'язаний прийняти всі комунальні відходи, що утворюються на його території під час діяльності фізичних осіб, які не є підприємцями, та має визначити місця для роздільного збору побутових відходів. Окремо сконцентровані компоненти побутових відходів включають небезпечні відходи, папір, пластмаси, скло, метали, біологічні відходи та харчові олії та жири. З 1 січня 2025 року окремо відсортовується також текстиль. Для виконання зобов'язань, передбачених § 59 та § 60 Закону «Про відходи», муніципалітет має створити муніципальну систему поводження з відходами. До побутових відходів належать також електричне та електронне обладнання, відпрацьовані батарейки та акумулятори.

Муніципалітет може забезпечити роздільне збирання компонентів комунальних відходів не лише через контейнери для відсортованого сміття, а й, наприклад, використовуючи мішки або вказавши місце для збору окремих компонентів побутових відходів.

Закон «Про відходи» № 541/2020 встановлює наступні цілі у сфері поводження з комунальними відходами:

- Підвищити рівень підготовки до повторного використання та рівень переробки побутових відходів до щонайменше 55 % загальної ваги побутових відходів, що виробляються в Чеській Республіці до 2025 року.
- Підвищити рівень підготовки до повторного використання та рівень переробки побутових відходів до щонайменше 60 % загальної ваги побутових відходів, що виробляються в Чеській Республіці до 2030 року.

- Підвищити рівень підготовки до повторного використання та рівень переробки побутових відходів до щонайменше 65 % загальної ваги побутових відходів, що виробляються в Чеській Республіці до 2035 року.
- Утилізувати на полігон у 2035 році та в наступні роки не більше 10 % загальної ваги побутових відходів, що виробляються в Чеській Республіці.
- Використання енергії у 2035 році та в наступні роки не повинно перевищувати 25% загальної ваги побутових відходів, що виробляються в Чеській Республіці⁸¹.

Відповідно до § 59 (6) Закону «Про відходи», муніципалітет може за допомогою загальнообов'язкового указу встановити обов'язки осіб, пов'язані з передачею відходів та рухомого майна до муніципальної системи поводження з відходами.

Що стосується збору контейнерів для змішаних побутових відходів муніципалітет може, зокрема:

- передбачити обов'язок забезпечити для збору відходів збірний контейнер визначеного типу достатнього об'єму,
- покласти на фізичних осіб обов'язок наповнювати збірні контейнери таким чином, щоб вони були закриті і відходи не випадали,
- передбачити заборону розміщення компонентів побутових відходів у збірні контейнери, для яких призначені окремі контейнери;
- встановити заборону на подрібнення або ущільнення зібраних побутових відходів у контейнерах,
- накладати обов'язок доставки контейнерів для збору змішаних побутових відходів у визначені дні та час у визначені місця.

З іншого боку, загальнообов'язковим указом про встановлення муніципальної системи поводження з відходами заборонено:

- регламентувати заборону спалювання відходів,

⁸¹ Zákon č. 541/2020 Sb. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2020-541>

- визначати проступки та санкції за їх вчинення (ці питання врегульовані, зокрема, Законом «Про відходи» та Законом «Про деякі проступки» та іншими спеціальними нормативно-правовими актами),

- накладати обов'язок не пошкоджувати тару для збору (це питання врегульовано, зокрема, у пунктах 1 і 2 розділу 8 Закону «Про деякі проступки»),

- встановлювати зобов'язання розміщувати збірні контейнери лише поза дорогою або, навпаки, заборонити розміщення збірних контейнерів на дорозі (через суперечність із поправками до розділу 29 Закону № 13/1997 «Про дороги»⁸², які регулюють заборону розміщення без відповідного дозволу об'єктів, крім дорожніх знаків та обладнання, на дорогах, транспортних острівцях та бордюрах автомобільних доріг, доріг і доріг місцевого значення, та § 5 п. 1, буква g) та абз. в) Закону «Про деякі проступки»⁸³).

Муніципалітет зобов'язаний визначити місця для роздільного збору компонентів побутових відходів, щонайменше для небезпечних відходів, паперу, пластмас, скла, металів, біологічних відходів та харчових олій і жирів, а з 1 січня 2025 року – також текстилю. До небезпечних відходів, які потребують окремого збору, належать:

- залишки фарби та побутової хімії, розчинники та інші небезпечні відходи;

- макулатура: газети, журнали, листівки, зошити, офісний папір, картонна тара, паперова тара для харчових продуктів і товарів народного споживання, паперова та картонна тара та відходи;

- пластикові відходи: пластикова тара від харчових продуктів і товарів народного споживання (ПЕТ-пляшки, пластикові контейнери та пляшки, стаканчики та харчові коробки, пакети, фольга), вироби з пластику, полістирол, інша пластикова тара та відходи;

⁸² Zákon o pozemních komunikacích č. 13/1997 Sb.. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1997-13>

⁸³ Zákon o některých přestupcích č. 251/2016 Sb. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-251>

- скляні відходи: пляшки для напоїв та харчових продуктів, скляна тара, листове скло, інша скляна тара та відходи;

- металеві відходи: банки для напоїв, харчові банки, косметичні тари, кришки, алюмінієві та залізні предмети, дрібні металеві предмети, інша металева тара та відходи;

- біологічні відходи рослинного походження: садові відходи - скошена трава, сіно, листя, чагарники, опалі плоди, овочеві відходи, кора, зрізані частини дерев, дрібні відходи обробки деревини, деревина, кухонні відходи рослинного походження та інші відходи рослинного походження⁸⁴.

Муніципалітет зобов'язаний забезпечити можливість здачі окремих компонентів побутових відходів у визначені місця (небезпечні відходи, папір, пластмаса, скло, метали, біологічні відходи, харчові олії та жири) в такій мірі, щоб дозволити максимально сортувати ці компоненти побутових відходів.

Відходи, що біологічно розкладаються, є важливою групою відходів. В усіх країнах утворюється відносно велика кількість цих відходів, і спосіб поводження з ними може позитивно або негативно вплинути на основні компоненти навколишнього середовища. Важливо відсортувати відходи, що біологічно розкладаються, а потім здати на переробку до відведених для цього об'єктів (компостних установок, біогазових установок). Це дозволить запобігти захороненню відходів, що біологічно розкладаються, на полігонах, де вони є джерелом парникових газів метану та фільтрату. Біологічні відходи містять поживні речовини рослин і органічні речовини, які після переробки в компостній установці можуть бути повернуті в природний кругообіг у вигляді органічного добрива – компосту. Внесення компосту збільшує вміст органічних речовин у ґрунті. Це підвищує здатність ґрунту утримувати воду, а також захищає ґрунт від ерозії. Відходи, що біологічно розкладаються, також можна переробляти на компост шляхом домашнього компостування

⁸⁴ Právní výklad k zákonnému zmocnění odboru veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra K obecně závazné vyhlášce, kterou se stanoví obecní systém odpadového hospodářství. URL.

[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/stanoveni_obecneho_systemu_odpadoveho_hospodarstvi/\\$FILE/OOD-P-MM_Min_vnitra_Pravni_vyklad_Obecni_system-15122020.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/stanoveni_obecneho_systemu_odpadoveho_hospodarstvi/$FILE/OOD-P-MM_Min_vnitra_Pravni_vyklad_Obecni_system-15122020.pdf)

Відходи, що біологічно розкладаються, також можна переробляти за технологією анаеробного травлення, яка, крім органічного добрива, виробляє ще один продукт – біогаз, який придатний для виробництва електроенергії, тепла та моторного палива ⁸⁵.

У сфері управління відходами, що біологічно розкладаються, Чеська Республіка повинна досягти обов'язкових цілей, що випливають з європейського законодавства, зокрема обмежити їхнє розміщення на полігонах.

Прийом відходів від населення є заснований на принципі індивідуальної відповідальності виробника за забезпечення поводження з продуктами після закінчення терміну їх служби. Метою прийому відходів від населення є мотивація виробників проектувати та випускати продукцію з мінімально можливим вмістом небезпечних речовин, подальше використання чи утилізація якої буде максимально дешевою та простою. З цієї точки зору, бажано мати можливість якомога частіше повторно використовувати товари, переробляти їх і мінімізувати утворення відходів від їх переробки. Кінцеві користувачі продукції мають відігравати ключову роль у досягненні цільових показників після закінчення терміну служби товарів. Населення має бути поінформованим про те, як і де можна утилізувати відпрацьовані товари та мають бути мотивовані не утилізувати цю продукцію як змішані побутові відходи ⁸⁶.

Відповідальність за весь життєвий цикл продукції, включаючи збір вживаних товарів від населення, визначається відповідно до європейського законодавства для всіх осіб, які розміщують упаковку, транспортні засоби, електричне та електронне обладнання, люмінесцентні та газорозрядні лампи, батареї та акумулятори та, не в останню чергу, шини. На законодавчому рівні

⁸⁵ Biologicky rozložitelné odpady. URL. https://www.mzp.cz/cz/biologicky_rozlozitelne_odpady

⁸⁶ Zpětný odběr výrobků. URL. https://www.mzp.cz/cz/zpetny_odber_vyrodku

сфера прийому товарів від населення в Чехії регулюється частинами четвертою та п'ятою Закону «Про відходи» та Законом «Про упаковку»⁸⁷.

У минулому була запроваджена система повернення мінеральних масел, але з 1 жовтня 2015 року олії з окремих продуктів були вилучені з даної системи, і з цієї дати повернення більше не поширюється на масла. Відпрацьовані масла наразі можна утилізувати в режимі поводження з небезпечними відходами.

Зміни у правовому регулюванні поводження з будівельними відходами

Відповідно до Закону № 541/2020 «Про відходи», відходи будівництва – це відходи, що утворюються під час будівельно-демонтажних робіт. Більше половини загального виробництва всіх відходів у Чеській Республіці становлять відходи будівництва. Проте в даний час вони практично повністю використовуються повторно. Важливим джерелом вторинної сировини є будівельні відходи.

Закон «Про відходи» Чехії 2020 року чітко зобов'язує забезпечити максимально можливий рівень повторного використання та переробки будівельних відходів та будівельних матеріалів. В § 15 Закону на виробників відходів покладено обов'язок дотримуватись певної процедури поводження з будівельними матеріалами, призначеними для повторного використання, побічними матеріалами та будівельними відходами, що утворюються під час виведення з експлуатації, будівництва чи обслуговування споруди. Такий порядок зазначено в Постанові про порядок поводження з відходами, який набув чинності у березні 2021 року. Постанова зобов'язує збирати матеріали, які можуть бути повторно використані, окремо від відходів, які можуть бути перероблені. Також в Постанові перераховані будівельні відходи, які містять небезпечні компоненти, окрема концентрація яких повинна бути само собою зрозумілою. При роботі з азбестовмісними відходами кожен повинен

⁸⁷ Zákon o obalech. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-477>

стежити за тим, щоб азбестові волокна або азбестовий пи́л не потрапляли в повітря, а рідини, що містять азбестові волокна, не проливались. Постановою прямо передбачено, що ці відходи відразу після утворення упаковуються в герметичну тару або зберігаються в герметичній тарі, маркуються та здаються до об'єкта, який призначений для їх збирання чи захоронення ⁸⁸.

Відповідно до закону «Про відходи», власники будівельних відходів тепер зобов'язані забезпечувати їх передачу згідно з письмовим договором, який має бути підписаний ще до їх створення. Цей обов'язок поширюється і на громадян, якщо вони не мають можливості передати будівельні відходи муніципалітету в рамках муніципальної системи. Це положення було додано до Закону з метою запобігання утворенню нелегальних смітників.

Крім того, в Чехії Міністерство екології для реалізації положень нового Закону «Про відходи» прийняло Постанову, яка регламентує вимоги до споруд для поводження з відходами та вимоги до їх експлуатації, деталі передачі даних у межах шкільного збору, технічні умови збору відходів, деталі захоронення відходів, деталі перевезень відходів та транскордонних перевезень відходів, вимоги до даних про відходи, основний опис відходів, ведення записів та звітності, деталі поводження з комунальними відходами, деталі поводження з небезпечними відходами, деталі, що стосуються металевих відходів, деталі утилізації демонтованих будівельних матеріалів під час знесення будівель, будівництва або обслуговування споруд, деталі поводження з відходами, що біологічно розкладаються, деталі громадського компостування, деталі поводження з мулом, деталі поводження з відходами ртуті, деталі поводження з побутовими ліками і економічні інструменти, які застосовуються у сфері поводження з відходами ⁸⁹.

Виробники відходів зобов'язані дотримуватися порядку утилізації демонтованих будівельних матеріалів, призначених для повторного

⁸⁸ Odpady ve stavebnictví - změny v nové odpadové legislativě. URL. <https://www.inisoft.cz/poradenstvi-a-skoleni/odborne-clanky/casopis-odpady/odpady-ve-stavebnictvi-zmeny-v-nove-odpadove-legislative>

⁸⁹ Vyhláška o podrobnostech nakládání s odpady č. 273/2021 Sb. URL. <https://www.inisoft.cz/direct/programy/dokumenty/legislativa/273-2021.pdf>

використання, побічних продуктів та відходів будівництва та демонтажу під час утилізації, будівництва чи обслуговування будівель з метою забезпечення максимально можливого повторного використання та переробки. План управління відходами Чеської Республіки на період 2015 - 2024 рр. визначає ціль щодо будівельних відходів – підвищити швидкість підготовки до повторного використання та рівень переробки будівельних відходів та інших видів їх матеріального використання, при якій матеріали замінюють свій статус відповідно до чинного законодавства на будівельні відходи іншої категорії, за винятком матеріалів, що зустрічаються в природі, зазначених у Каталозі відходів за каталожним номером 17 05 04 (грунт і каміння) ⁹⁰.

Небезпечні відходи включають відходи, які мають принаймні одну з небезпечних властивостей, перерахованих у Додатку до Регламенту Комісії (ЄС) № 1357/2014 від 18 грудня 2014 року, який замінює Додаток III до Директиви 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Європейського Союзу про відходи ⁹¹.

Небезпечні властивості відходів включають, наприклад, токсичність, канцерогенність, мутагенність, інфекційність та екотоксичність. Прикладами небезпечних відходів є відходи поліхлорованих біфенілів, стійкі органічні забруднювачі, інфекційні медичні відходи або відходи, що містять ртуть, відходи виробництва, у виробничому процесі яких переважно використовуються небезпечні хімічні речовини. Небезпечні відходи можуть завдати шкоди здоров'ю людей або навколишньому середовищу, тому вимагають особливої уваги. Небезпечні відходи також можуть зазнати негативного впливу на місці їх утворення, під час транспортування та поблизу місця їх захоронення ⁹².

⁹⁰ Stavební a demoliční odpady. URL. https://www.mzp.cz/cz/stavebni_demolicni_odpady

⁹¹ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance), *OJ L 312*, 22.11.2008

⁹² Nebezpečné odpady. URL. https://www.mzp.cz/cz/nebezpecne_odpady

Віднесення відходів до категорії небезпечних відбувається на підставі розділу 6 Закону № 185/2001 «Про відходи та про внесення змін до деяких інших законів». Відходи вважаються небезпечними, якщо:

- мають принаймні одну з небезпечних властивостей, перелічених у Регламенті № 1357/2014,
- включені до Постанови № 93/2016 про Каталог відходів як небезпечні відходи, або
- змішані або забруднені будь-яким із відходів, зазначених у Постанові № 93/2016 про Каталог відходів як небезпечні відходи⁹³.

Оцінка небезпечних властивостей відходів відбувається через електронну систему управління небезпечними властивостями відходів. Електронний порядок оцінки небезпечних властивостей відходів базується на вимогах частини 1 статті 9 Закону «Про відходи». Система призначена для утворювачів відходів та уповноважених осіб, які через неї подають заявку на оцінку небезпечних властивостей відходів. Перевагою впровадження цієї системи є уточнення всього процесу оцінки небезпечних властивостей відходів. Система надає вичерпну інформацію про діяльність уповноважених осіб та заявників на проведення оцінки небезпечних властивостей відходів. Також вона сприяє більш ефективному контролю поводження з цією категорією відходів. Система полегшує доступ заявників до оцінки небезпечності відходів, до інформації про уповноважених осіб, включаючи список уповноважених осіб та контакти⁹⁴.

Поводження з відходами в окремих населених пунктах Чехії

Зупинимося більш детально на організації поводження з відходами в окремих населених пунктах Чехії.

⁹³ Vyhláška o Katalogu odpadů 93/216 Sb. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-93>

⁹⁴ Nebezpečné odpady. URL. https://www.mzp.cz/cz/nebezpecne_odpady

В м. Злін поводженням з відходами опікується одна організація – т.о.в. «Технічні служби міста Злін», яка знаходиться у муніципальній власності. На переконання органів місцевого самоврядування м. Злін, те, що відповідальність за правильне поводження з відходами несе один суб'єкт, є перевагою і сприяє кращій реалізації законодавства у сфері поводження з відходами на практиці⁹⁵.

Органами місцевого самоврядування був розроблений окремий сайт, на якому міститься вся інформація у сфері поводження з відходами – починаючи від законодавства, правил сортування відходів, до адрес місць прийому вторинної сировини. Також щороку публікується «Календар відходів», в якому також міститься вся інформація.

Розмір збору за вивезення відходів у м. Злін складає 500 чеських крон на одну особу на рік (приблизно 500 гривень). Знижку у розмірі 40 % відсотків мають діти, люди похилого віку, студенти, громадяни, які проживають поблизу полігонів. Змішані комунальні відходи вивозяться один раз на тиждень. Відходи, що біологічно розкладаються, збираються в окремі контейнери і вивозяться один раз на два тижні. Нечасте збирання відходів спонукає громадян запобігати виникненню відходів.

Раз на місяць у місті відбувається збір мішків з пластиком. У спеціально відведених місцях громадяни можуть безкоштовно взяти мішки для роздільного збору відходів. Роздача безкоштовних мішків спонукала до збільшення кількості роздільно зібраного пластику, сприяла запобіганню переповнення контейнерів і має схвальні відгуки громадськості.

Необхідною кількістю контейнерів місто забезпечили т.о.в. «Технічні служби міста Злін» та компанія «ЕКО-КОМ», яка надала місту кольорові контейнери для роздільного збору відходів. Населення сортує папір, окремо біле, і окремо кольорове скло в контейнери, і окремо збирає пластик в

⁹⁵ Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem XX.: Zlín. URL. <https://www.prumyslovaekologie.cz/transfer.asp?aspxerrorpath=/Dokument/104722/priklady-dobre-praxe-v-obcich-pri-nakladani-s-komunalnim-odpadem-xx-zlin.aspx>

пакети. Також по місту встановлені окремі спеціальні контейнери для електричних відходів та текстилю.

Окрім того створена низка збиральних майданчиків, на яких можна безкоштовно залишити усі види відходів. Для цього громадянам необхідно показати місце реєстрації у м. Злін. Привезені відходи реєструються в окремому журналі. Тут громадяни можуть залишити небезпечні відходи, великі об'єми відходів, що біологічно розкладаються, електричні відходи, металеві відходи тощо. По суботах здійснюється мобільний збір таких відходів на усій території міста.

Навесні додаються додаткові контейнери для великогабаритних відходів і відходів, що біологічно розкладаються. Ті громадяни, які збирають до коричневих контейнерів відходи, що біологічно розкладаються, кожні півроку з компостного заводу можуть безкоштовно отримати 250 кг компосту. І така можливість широко використовується громадянами. Компостування відходів, що біологічно розкладаються, вимагає значних фінансових ресурсів (приблизно 1500 чеських крон за тону). Тому така діяльність отримує субсидії від міста.

Місто має сортувальну лінію, на якій відсортовується папір та пластик. Скло сортується за кольорами, а також подрібнюється. Потім вся вторинна сировина продається. Тільки ті відходи, які неможливо переробити, потрапляють на полігон.

Місто має один полігон. Управління ним також здійснює т.о.в. «Технічні служби міста Злін». На цей полігон привозяться відходи, які не підлягають переробленню, і з інших населених пунктів.

На території полігону м. Злін встановлена сонячна електростанція. А також на території полігону знаходиться компостний завод. Він був побудований у 2014 році. Його потужність складає 3500 тон біологічного матеріалу на рік. В майбутньому на полігоні планується розмістити великий збірний двір для відходів і сортувальну лінію.

Не дивлячись на таку значну інфраструктуру, в місті періодично виникають несанкціоновані сміттєзвалища. Якщо не виявлено правопорушника, витрати на їх ліквідацію фінансуються з місцевого бюджету. Приблизно ці витрати складають 300 000 чеських крон на рік.

Цікавим є досвід села Плосковіце у сфері поводження з відходами. Тут громадяни для користування сміттєвими баками, які вивозяться один раз на тиждень, купують квитки. Квитки купуються в сільській раді. Один квиток коштує 55 чеських крон. Квиток кріпиться до сміттєвого бака, якщо власник хоче, щоб відходи з цього баку вивезли. Якщо громадяни не мають сміттєвого бака, вони купують політелені пакети. Така система квитків дозволяє платити за вивіз відходів в залежності від їх обсягу, а також спрощує реєстрацію відходів сільською радою. Сільська рада знає, які господарства і в якому обсязі виробляють відходи, а у яких ситуація з відходами є «загадковою»⁹⁶.

Крім того, система квитків дає повну інформацію, яке домогосподарство яким чином сортує відходи. Це сприяло збільшенню частки відсортованих відходів і, відповідно, зменшенню частки змішаних комунальних відходів.

Мішки для паперу, пластику та скла сільська рада роздає безкоштовно. Це також сприяє збільшенню роздільного збирання вторинної сировини.

У селі Плосковіце не тільки система квитків сприяє покращенню сортування відходів. Також у селі працівники комунальних служб раз на тиждень перевіряють контейнери з побутовими відходами. Все це робиться з метою збільшити частку відсортованих відходів.

В селі існує дев'ять об'єктів, де можна залишити папір, пластик та скло. Один із пунктів знаходиться поряд із сільською радою. Кошти від продажу вторинної сировини ідуть на потреби школи. За них купуються шкільні підручники.

⁹⁶ Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem XVII.: Ploskovice. URL: <https://www.komunalniekologie.cz/info/priklady-dobre-praxe-v-obcich-pri-nakladani-s-komunalnim-odpadem-xviii-ploskovice>

Змішані комунальні відходи вивозяться на полігон, який є спільним для декількох сіл. Полігон належить Асоціації муніципалітетів.

На поводження з відходами в с. Плосковіце витрачається приблизно 15 % сільського бюджету.

Частину контейнерів для відходів селу безкоштовно передала компанія «ЕКО-КОМ», інші – були надані власникам в оренду і за які стягується орендна плата.

Транспортні засоби, які вивозять відходи, обслуговують декілька сіл. Однак, для кожного села здійснюється облік кількості і складу відходів.

Частота вивезення змішаних відходів є неоднаковою. Взимку – раз на тиждень, влітку – раз на два тижні. Скло вивозять один раз на місяць. Сільська рада контролює графік і може його коригувати. При необхідності змінюється частота вивезення. Якщо в окремих місцях занадто швидко заповнюються контейнери, додаються нові.

За рахунок субвенції від Міністерства екології у 2015 році в селі було придбано необхідне обладнання для компостування, а також круглі контейнери для відходів, що біологічно розкладаються. Їх вивозять безкоштовно для громадян.

Двічі на рік в селі вивозяться великогабаритні відходи і небезпечні відходи. Ці види відходів також вивозяться безкоштовно.

Збір текстилю організовується один раз на рік. Текстиль можна залишити також в сільській раді.

Ускладненим є вивезення відходів в гірській місцевості, особливо в селах з вузькими дорогами, куди майже неможливо дістатися взимку. В таких місцевостях, як, наприклад, в селі Яблонець над Нісовим, збір відходів здійснюється безкоштовно через нерегулярність і неналежне надання послуг. В таких населених пунктах громадяни звикли виробляти мало відходів. Так, в с. Далешице кожне господарство виробляє один мішок відходів на місяць, який містить переважно пластик, коробки для напоїв та скло. І ці відходи громадяни самі привозять до місць збору відходів. Для різних видів відходів

передбачені різні сумки: жовті – для пластику, помаранчеві – для коробок від напоїв, білі – для текстилю, сірі – для металевих пляшок та металевих речей.

Кожне господарство має невеликі компостні ями. Проте, оскільки законодавство Чехії вимагає, щоб кожне село мало 2 контейнери для відходів, що біологічно розкладаються, дана вимога також була виконана. Відходи в таких контейнерах також використовуються як компост, але на муніципальних землях.

Відсортовані відходи вивозяться раз на два тижні. Кольорові сумки вивозяться до перевантажувального складу, який знаходиться в Просеч-над-Нісоу, який має також сортувальну лінію.

Громадяни с. Далншице не платять за вивезення відходів, оскільки послуга безкоштовна. Однак, вони купують мішки для відходів.

Для запобігання несанкціонованим сміттєзвалищам, на спеціально визначені місця можна безкоштовно привезти старі меблі.

Двічі на рік вивозяться небезпечні відходи. Про день вивезення відходів громадяни заздалегідь повідомляються.

Хоча відсортовані відходи і продаються, доходи не покривають всіх витрат на поводження з відходами. Проте, неналежне надання послуг з вивезення відходів не дозволяє стягувати за нього плату.

Село Зеленич знаходиться біля м. Прага. Можливість використання субсидії за збільшення кількості відсортованих відходів громадяни у цьому селі не змогли використати, оскільки на момент такої пропозиції, наданої Міністерством екології, відходи в селі вже сортувалися на високому рівні.

Кожне господарство у селі може обрати частоту вивезення відходів і розмір контейнера для відходів. Від цих двох факторів і залежить розмір плати за вивезення відходів.

Невідсортовані змішані комунальні відходи вивозяться на полігон в Бенатки над Джізеру. Сільська рада встановила вимогу, щоб автомобілі приїжджали за відходами пусті, а після збору відходів у громадян

зважувалися. Таким чином, сільська рада усунула небезпеку здійснення платежів за вивезення чужих відходів⁹⁷.

Пакели для сортованих відходів (паперу, скла, пластику, коробок для напоїв) громадяни можуть безкоштовно взяти у сільській раді.

Відходи, що біологічно розкладаються, є можливість безкоштовно відвезти до пунктів збору. Інший варіант – купити мішок і наклейку за тридцять чеських крон, тоді такі відходи заберуться біля помешкання. Відходи, що біологічно розкладаються, вивозяться один раз на тиждень.

Електричні відходи збираються у збірному дворі. Причому таких відходів збирається значна кількість і вони приносять певний прибуток.

Несанкціоновані звалища у м. Зеленечі трапляються рідко і утворюються немісцевими громадянами, тому що в селі існує можливість утилізації всіх видів відходів. Дохід від сортованих відходів у селі складає приблизно 1750000 чеських крон. Досвід с. Зеленечі доводить, що поводження з відходами може бути прибутковим бізнесом у разі забезпечення належного сортування відходів⁹⁸.

Село Старе Градіште знаходиться на північ від м. Пардубіце. В селі завдяки сортуванню відходів вдалося протягом семи років зменшити плату за вивезення відходів. У селі сортуються: папір, пластик, картон, картонні коробки та метали. Мішки для сортування відходів купуються в сільській раді. Відходи вивозяться раз на один тиждень. Серед мешканців проводилося опитування, чи бажать вони, щоб відходи вивозилися щотижня, але ця ініціатива не була підтримана⁹⁹.

⁹⁷ Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem I.: Dalešice. URL. <https://www.prumyslovaekologie.cz/transfer.asp?aspxerrorpath=/Dokument/104106/priklady-dobre-praxe-v-obcich-pri-nakladani-s-komunalnim-odpadem-i-dalesice.aspx>

⁹⁸ Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem XIX.: Zeleneč. URL. <https://www.prumyslovaekologie.cz/info/priklady-dobre-praxe-v-obcich-pri-nakladani-s-komunalnim-odpadem-xix-zelenec>

⁹⁹ Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem XVIII.: Staré Hradiště. URL. <https://www.prumyslovaekologie.cz/transfer.asp?aspxerrorpath=/Dokument/104627/priklady-dobre-praxe-v-obcich-pri-nakladani-s-komunalnim-odpadem-xviii-stare-hradiste.aspx>

Плата за вивезення відходів в селі сплачується за нерухомість. Причому розмір плати не залежить від кількості людей, що проживають в будинку або квартирі.

В селі є три пункти збору відходів, що біологічно розкладаються, де відходи сортуються у дві ємності. Одна ємність – для гілок, інша – для біологічних відходів.

Батарейки та акумулятори громадяни здають до сільської ради або дитячого садка. В десяти кілометрах від села знаходиться пункт збору, куди можна привезти небезпечні відходи. Не дивлячись на відстань, громадяни часто використовують цю можливість. Розмір плати залежить від виду відходів, що привозяться громадянами до пункту збору. Рахунок виставляють селу. Тому, наприклад, кількість щебеню, що можна вивезти до пункту збору, обмежується 300 кілограмами на кожен окрему нерухомість на місяць.

В селі Дешина громадяни платять тільки за вивіз змішаних відходів. Частоту вивезення кожне господарство може обрати саме – раз у тиждень, раз у два тижні і раз на місяць, від цього залежить плата за вивезення відходів. Частота вивезення відходів спонукає громадян запобігати виникненню відходів і краще його сортувати¹⁰⁰.

Частота вивезення відходів встановлюється у договорі, причому її можна коригувати протягом року. Також можливим є придбати додаткові вивезення, якщо у цьому є потреба.

Оскільки громадяни платять тільки за змішані комунальні відходи, це спонукає їх краще сортувати сміття. У місті також постійно проводяться різноманітні інформаційні кампанії з даної тематики, розміщуються інформаційні стенди. Все це сприяє правильному поводженню з відходами і, як наслідок, 43,1 % відходів, які виробляє місто, переробляються.

¹⁰⁰ Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem III.: Dýšina. URL.

<https://www.komunalniekologie.cz/info/priklady-dobre-praxe-v-obcich-pri-nakladani-s-komunalnim-odpadem-iii-dysina>

Приклади інформаційних кампаній – контейнери з графіті, створені в рамках проєкту з назвою «Мистецтво сортування». Зображення розробив художник Далібор Крч. Нетиповий контейнер був розмішений на площі Своди і призначений для електронних відходів ¹⁰¹.

Інший приклад – інформаційна кампанія «Їглава без відходів», під час якої містом їздили чотири тролейбуси, обліплені поліетиленом. Метою інформаційної кампанії було привернути увагу громадян до необхідності запобігання утворенню відходів ¹⁰².

Окремі інформаційні кампанії були спрямовані на інформування громадян, в які контейнери викидати які відходи, а саме: синій контейнер – для паперу, жовтий – для пластику, зелений – для скла, білий – для білого скла.

Компанія «ЕКО-КОМ» проводить щорічний конкурс «Керамічний контейнер». Міста, в яких найкраще здійснюється сортування відходів, отримують символічну винагороду.

Окрім того, в селі Дешина є мобільний збір великогабаритних відходів і небезпечних відходів, який здійснюється два рази на рік. Такий збір також відбувається безкоштовно. В селі є також станція компостування. Спочатку відходи, що біологічно розкладаються, використовувалися як компост. На даний час вони транспортуються до найближчих компостних заводів.

В селі і його околицях в даний час немає жодного несанкціонованого сміттєзвалища. Це все тому, що громадяни мають можливість здати всі види відходів у збірні двори безкоштовно і відпадає необхідність викидати сміття до лісу, якщо є наявний законний спосіб утилізації відходів.

У місті Їглава також плата за вивезення відходів залежить від кількості відсортованого сміття. Окрім того, підвищенню рівня сортування сприяла програма для малого бізнесу, розроблена у місті. Представники малого бізнесу у випадку повного сортування відходів, а також постійного обліку

¹⁰¹ Graffiti kontejner na vysloužilé elektro. URL. <https://jihlava.cz/graffiti-kontejner-na-vyslouzile-elektro/d-534524/p1=125964>

¹⁰² Trolejbusy a rádio v kampani Jihlava bez odpadu. URL. <https://jihlava.cz/trolejbusy-a-radio-v-kampani-jihlava-bez-odpadu/d-534065/p1=125964>

відходів та способів поводження з ними отримують знижку за вивезення відходів¹⁰³.

У місті населення було проінформоване про правильне поводження з відходами.

Співпраця муніципалітетів у сфері поводження з відходами

Гарним прикладом для населених пунктів може бути співпраця муніципалітетів з метою полегшення поводження з відходами. Так, наприклад, в Пелхрїмовському районі було створено акціонерне товариство «SOMPO», яке надає послуги у сфері поводження з відходами на території цього та прилеглих районів. Була обрана рада директорів та наглядова рада, які приймають рішення щодо поточної діяльності та планують майбутній розвиток управління відходами на території 117 муніципалітетів. Акціонерне товариство має достатню кількість необхідної техніки, власні вантажно-розвантажувальні машини, власну сортувальну лінію та пункти збору відходів. Акціонерне товариство окрім збору твердих побутових відходів двічі на рік збирає небезпечні відходи. Воно також періодично проводить навчальні та інформаційні кампанії для громадян з правильного сортування відходів, організовує екскурсії на полігони, сортувальні лінії, перевантажувальні майданчики, розробляє та розповсюджує листівки про сортування відходів, надає в оренду на безоплатній ослові контейнери для роздільного збору відходів. Вся система працює на основі солідарності між малими та великими населеними пунктами і сприяє мінімізації утворення несанкціонованих сміттєзвалищ, збільшенню частки відсортованих побутових відходів та їх переробки. Акціонерне товариство забезпечує необхідну інфраструктуру для поводження з відходами таким чином, щоб зібрані відходи перевозилися на невеликі відстані¹⁰⁴.

¹⁰³ Dobrá praxe - odpadové hospodářství města Jihlavy. URL. <https://arnika.org/mesto-jihlava>

¹⁰⁴ Inspirujte se z meziobecní spolupráce. URL. https://www.mestoprelouc.cz/evt_file.php?file=4277

Міжмуніципальна співпраця має низку переваг. Об'єднання громад створило можливість акумулювати значні фінансові ресурси для налагодження системи поводження з відходами. Більше того, така співпраця дозволила знизити ціну за поводження з відходами. Кожному населеному пункту окремо було б важко це зробити. При цьому, як свідчить даний приклад співпраці, важливим є діалог між представниками окремих населених пунктів, спілкування з самими громадянами, постійний діалог і пояснення питань поводження з відходами в районі. Важливим є діяти прозоро і не спотворювати факти.

Іншим прикладом є співпраця муніципалітетів в районі Пльзень – Південь. Асоціація муніципалітетів в цьому районі була створена в 2006 році з метою забезпечити спільний та узгоджений підхід до управління відходами та забезпечення реалізації проектів у сфері поводження з небезпечними відходами. До асоціації входить 83 населених пункти різного розміру. Бюджет асоціації створюється завдяки внескам її членів та прибутку від господарської діяльності. Розмір внеску від кожного населеного пункту залежить від кількості його жителів. Ці внески головним чином спрямовуються на покриття витрат, які виникають у зв'язку з поводженням з небезпечними відходами. Внески здійснюються двічі на рік. Така співпраця виявилася особливо корисною для тих населених пунктів, які не мають збірного двору, які знаходяться на віддалених відстанях, а також полегшила реалізацію вимоги законодавства Чехії, згідно з якою населений пункт має забезпечити збір небезпечних відходів принаймні двічі на рік. Спільний і скоординований підхід до управління відходами окупився, витрати на управління відходів зменшилися на декілька десятків відсотків.

Запобігання утворенню відходів

В Чехії значна увага приділяється запобіганню утворення відходів. Для цього розробляється і реалізовується значна кількість проектів. Наведемо деякі з них, які були успішними.

У квітні 2016 року мерія міста Брно почала реалізацію проекту, метою якого є підтримка створення і повторного використання вживаних меблів, так званого меблевого банку. Мешканці міста Брно можуть дарувати непотрібні меблі людям, яким ці меблі потрібні. Мова може йти про різні види товарів: шафи, дерев'яні, металеві або пластикові столи, стільці, ліжка, комоди, полиці тощо, тобто всі корисні меблі, у тому числі садові меблі. З гігієнічних причин м'які меблі меблевим банком не приймаються.

У чотирьох центрах для збору відходів розміщені накриті контейнери великого об'єму, де зберігаються вищезазначені товари. Крім того, меблі транспортуються на склад акціонерного товариства «SAKO Brno», де, окрім іншого, ведеться реєстр доступних на певний момент меблів разом із фотографіями. Департамент соціального забезпечення пропонує ці меблі малозабезпеченим мешканцям міста Брно, які не мають достатніх коштів для нових меблів. «Даний проект сприяє запобіганню виникнення відходів і заощадженню коштів з міського бюджету. Збережені, хоча і вживані, меблі знаходять нового користувача і допомагають людям, які не мають достатньо фінансових ресурсів і які не можуть дозволити собі нове побутове обладнання», - розповів заступник міського голови Мартін Андер про переваги проекту RE-NAB ¹⁰⁵.

Брно є першим містом в Чехії, яке почало реалізовувати подібний проект. Проте такі проекти є широко поширеними в інших країнах-членах

¹⁰⁵ Projekt RE-NAB zajistí nábytek sociálně potřebným. URL. <https://www.brno.cz/brno-aktualne/tiskovy-servis/tiskove-zpravy/a/projekt-re-nab-zajisti-nabytek-socialne-potrebnym/>

ЄС, зокрема Австрії та Бельгії, де широко розповсюджене повторне використання меблів.

Другим успішним проектом у сфері запобігання виникненню відходів є Проект «RETROUSE»¹⁰⁶. Даний проект почав функціонувати в серпні 2016 року. Проект дозволяє повторно використовувати старі, але функціональні речі, які людям не потрібні, але їм їх шкода викидати. Згідно умов проекту, речі повинні бути вироблені до 1989 року. Завдяки цьому проекту громадяни міста Брно можуть продовжити життєвий цикл товарів. Метою проекту є поширення товарів серед тих, хто може продовжувати їх використовувати, а також серед установ культури, зокрема музеїв та театрів. В рамках проекту «RETROUSE» громадяни віддають корисні, вироблені до 1989 року товари, зокрема: посуд, предмети побуту, книги, журнали, технічне обладнання, особисті документи цікавих людей, іграшки, спортивне спорядження, старі фотографії та фільми - все, що може бути корисним іншим особам, хоча власнику речі вже не є потрібним. Потім ці об'єкти віддаються культурним закладам, любителям ретро і взагалі людям, які знаходяться в складному фінансовому становищі. Всі речі бажаючим віддаються безкоштовно і не стають відходами, що є власно одним із завдань проекту. Пошкоджені речі ремонтуються. Таким чином, «RETRO-USE» є одночасно і соціальним проектом. Місто Брно в рамках реалізації даного проекту співпрацює з Американським фондом та іншими культурними установами, такими як Технічний музей Брно, Моравська галерея, Інститут військової історії. Більше інформації можна знайти на веб-сторінці <https://www.retro-use.cz/>.

¹⁰⁶ Retro věci. URL. <https://www.retro-use.cz/>

Скоординоване співробітництво між соціальними службами міста та неприбутковою організацією при повторному використанні використовуваної продукції

Благодійна католицька організація Карітас Пльзень здійснює управління так званим гуманітарним складом, який пропонує широкий спектр нових і вживаних товарів для широкої громадськості. До них відносяться: жіночий та чоловічий одяг, дитячий одяг, робочий одяг, дитяче взуття та спортивне спорядження, різні предмети домашнього вжитку, дитячі іграшки, книги, посуд, пластинки, дитячі коляски та меблі. У той же час діяльність складу допомагає також вирішувати і соціальні потреби незабезпечених громадян, які потребують одягу та меблів та звертаються по допомогу до постачальників соціальних послуг. Найчастіше працівники гуманітарного складу співпрацюють із соціальним відділом муніципалітету або районів, бюро праці та неприбутковими організаціями в місті Пльзень. На практиці громадяни приходять на склад за рекомендацією відповідного органу щодо отримання побутової техніки, після того як постачальник соціальних послуг спочатку зв'язується зі складом, щоб перевірити наявність потрібних товарів. Якщо товар є в наявності, постачальник соціальних послуг видає запит на видачу товарів, з якими клієнт приходить на склад. Крім того, жінки, що працюють в гардеробі, є клієнтами Центру соціальної реабілітації. Щорічно в рамках проекту видається близько 7000 предметів одягу і меблів для людей, які потребують матеріальної допомоги, а це приблизно 400 осіб. Більше інформації можна отримати на веб-сторінці <https://www.dchp.cz/>¹⁰⁷.

Співпраця з іншими суб'єктами може також включати угоду про надання певної інформації, пов'язаної з попередженням виникнення відходів. Так, наприклад, якщо школа, церква або інша некомерційна або благодійна організація організовує блошиний ринок у місті, вона може попросити місто

¹⁰⁷ Diecézní charita Plzeň (DCHP). URL. <https://www.dchp.cz/>

видалити відходи безкоштовно. Якщо після розгляду кожної окремої заяви, комунальне підприємство задовольняє запит заявника, заявник зобов'язаний заповнити просту таблицю, в якій оцінюється кількість товарів (одяг, побутова техніка, невеликі меблі, обладнання для спорту та відпочинку, медіа-книги, компакт-диски, записи тощо), які були продані. Таким чином вищезазначені товари повторно використовуються.

Екологічна освіта

В членських країнах ЄС органи місцевого самоврядування беруть активну участь у реалізації регіональних концепцій екологічної освіти, які включають питання правильного поводження з відходами, а в окремих випадках вони розробляють свої власні екологічні концепції освіти. Загальна мета екологічної освіти – розвиток компетенцій громадян, необхідних для екологічно відповідальної поведінки, тобто поведінки, яка є найбільш сприятливою для навколишнього середовища, беручи до уваги наявні можливості. Екологічно відповідальна поведінка розуміється як відповідальна особиста, громадянська та професійна поведінка громадян по відношенню до навколишнього природного середовища та природних ресурсів, поведінка споживачів, яка сприяє зменшенню використання природних ресурсів.

В членських країнах ЄС муніципалітети беруть участь у реалізації регіональних концепцій екологічної освіти, а в окремих випадках вони розробляють свої власні екологічні концепції освіти. Загальна мета екологічної освіти – це розвиток компетенцій, необхідних для екологічно відповідальної поведінки, тобто поведінки, якомога більш сприятливої для навколишнього середовища враховуючи наявні можливості. Екологічно відповідальна поведінка розглядається як відповідальна особиста,

громадянська та професійна поведінка щодо ставлення до природи та природних ресурсів, поведінки споживачів та активного впливу на оточення, використовуючи демократичні процеси та правові засоби ¹⁰⁸.

Основними завданнями проекту ТАЇР «Пошук нових шляхів інформаційної підтримки у реалізації Програми запобігання відходів Чехії» ¹⁰⁹ є розробка та використання науково обґрунтованих методів для підвищення ефективності застосування нормативних та економічних інструментів у сфері охорони навколишнього природного середовища, таких як добровільні угоди для сприяння екологічним інноваціям, оптимізація адміністративного навантаження, спричиненого екологічними нормами, створення та затвердження методів кількісної оцінки економічного впливу екологічної політики на підприємства і домогосподарства, підвищення ефективності інструментів екологічної освіти та розробки та ефективної реалізації добровільних інструментів екологічної політики на практиці. Досягнуті результати проекту безпосередньо пов'язані з програмою «ВЕТА», яка була розроблена для Міністерства охорони навколишнього середовища Чехії, зокрема в сфері екологічної освіти, добровільними та законодавчими інструментами та добровільними угодами, які доповнюються широкою інформаційною платформою (наприклад, використовуючи роздачу листівок).

В рамках проекту була розроблена Методологія інтеграції профілактики відходів у освіту для окремих шкіл та позашкільної освіти (далі - Методологія) ¹¹⁰. Методологія була розроблена з метою реалізації цілі 1 Чеської програми запобігання відходів, яка полягає у тому, що протягом впровадження Програми запобігання відходів Чеської Республіки необхідно забезпечити всебічну інформаційну підтримку з цього питання, включаючи запровадження питань профілактики відходів у шкільні програми, науково-

¹⁰⁸ Ладиченко В. В., Головка Л. О., Каплова О. Муніципалітет як регулятор поводження з побутовими відходами. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 5. С. 38-45

¹⁰⁹ Projekt TAİR. URL. «Hledání nových způsobů informační podpory při realizaci Programu předcházení vzniku odpadů ČR». URL: https://www.mzp.cz/cz/program_predchazeni_vzniku_odpadu

¹¹⁰ Metodika pro začlenění problematiky předcházení vzniku odpadů do výuky pro jednotlivé stupně škol a mimoškolní výchovu. URL: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/program_predchazeni_vzniku_odpadu/\\$FILE/OODP-metodika_vzdelavani-20170201.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/program_predchazeni_vzniku_odpadu/$FILE/OODP-metodika_vzdelavani-20170201.pdf)

дослідні програми та освітню діяльність, а також освітні заходи, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища. У більш широкому контексті вона відповідає впровадженню нових методів у освіту, що має сприяти впровадженню кругової економіки. Основним принципом кругової економіки є збереження доданої вартості продукції в економічній системі якомога довше, зменшуючи при цьому обсяг відходів. Суттєвою частиною цього принципу є запобігання утворенню відходів. Профілактика відходів міцно закріплена в ієрархії управління відходами, в якій вона посідає перше місце. Профілактику відходів не можна розглядати лише як сегмент управління відходами, але набагато ширше, тобто з усього життєвого циклу продукту. Існують також синергічні наслідки соціальної сфери, освіти, регіонального розвитку тощо, а сфера освіти відіграє дуже важливу роль у цьому процесі ¹¹¹.

Як бачимо із досвіду Чехії, екологічна освіта, відіграє важливу роль у забезпечення активного залучення громадян до запобігання та скорочення утворення відходів, сприяє збільшенню сортування твердих побутових відходів. Освітні та інформаційні кампанії повинні проводитися у цьому напрямку. Особливий ефект дає поєднання освітньої діяльності з практичною реалізацією набутих знань. Помітний ефект дає освіта школярів.

2.7. Правове регулювання поводження з відходами в Польщі

До основних нормативно-правових актів, що на даний час регулюють поводження з твердими побутовими відходами на муніципальному рівні у Польщі належать:

- Закон від 14 грудня 2012 року «Про відходи» ¹¹²;

¹¹¹ Ладиченко В. В., Головка Л. О., Каплова О. Муніципалітет як регулятор поводження з побутовими відходами. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 5. С. 38-45

¹¹² Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach. URL.

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130000021/U/D20130021Lj.pdf>

- Закон від 25 січня 2013 року «Про внесення змін до Закону від 13 вересня 1996 року про підтримання чистоти та порядку в муніципалітетах»¹¹³
- Закон від 23 січня 2020 року «Про внесення змін до закону про відходи та деяких інших актів»¹¹⁴

Закон про відходи, який набув чинності 23 січня 2013 року, визначає заходи щодо захисту навколишнього середовища, життя та здоров'я людей, запобігання та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та здоров'я людей внаслідок утворення та управління відходами, а також обмеження загальних наслідків використання ресурсів та підвищення ефективності такого використання (стаття 1)¹¹⁵. Згідно Закону, відповідальність за поводження з відходами в Польщі була покладена на органи місцевого самоврядування, на які поклався обов'язок створити місцеві системи збору муніципальних відходів. Причому мають бути забезпечені умови для роздільного збору відходів.

Відходи з урахуванням ієрархії способів поводження з відходами спочатку переробляються там, де вони утворюються. Відходи, які неможливо переробити там, де вони утворюються, повинні бути передані з урахуванням ієрархії способів поводження з відходами та найкращої доступної технології, зазначеної у ст. 207 Закону «Про охорону навколишнього середовища» від 27 квітня 2001 р.¹¹⁶ або технології, зазначеної в ст. 143 Закону «Про відходи», до найближчих місць, де вони можуть бути перероблені.

Нові правила збору та сортування відходів були запроваджені Розпорядженням Міністра навколишнього середовища від 29 грудня 2016

¹¹³ Ustawa z dnia 25 stycznia 2013 r. o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. URL. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130000228>

¹¹⁴ Ustawa z dnia 23 stycznia 2020 r. o zmianie ustawy o odpadach oraz niektórych innych ustaw. URL. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000150>

¹¹⁵ Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach. URL. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130000021/U/D20130021Lj.pdf>

¹¹⁶ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. URL. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627>

року про детальний метод вибіркового збору вибраних фракцій відходів, який набрав чинності 1 липня 2017 року. Згідно з цими Правилами, з 1 січня 2019 року була запроваджена нова система збору комунальних відходів, яка має складатися з п'яти фракцій (раніше їх було три), які мешканці повинні відокремити:

- 1) папір;
- 2) скло;
- 3) метали;
- 4) пластмаси;
- 5) відходи, що біологічно розкладаються ¹¹⁷.

Внаслідок внесення Поправка до Закону «Про підтримання чистоти та порядку в муніципалітетах», починаючи з 1 січня 2019 року у Польщі у випадку недотримання вимоги роздільного збору відходів громадяни повинні платити в чотири рази більше за вивіз відходів, ніж за вивіз відсортованих відходів ¹¹⁸.

Поправка також передбачає, що розмір збору за відходи буде нижчим для тих, хто має власні компостери (звичайно, це контролюється). Положення закону про внесення змін також по-різному регулюють питання, пов'язані зі збиранням відходів з нежитлової нерухомості, де утворюються відходи, наприклад, з торгових центрів. Власники цих об'єктів зможуть добровільно приєднатися до системи комунальних відходів - наразі вони не можуть виключити себе з цієї системи ¹¹⁹.

Згідно Рамкової директиви про відходи, членські країни ЄС повинні розробити Національний план дій поводження з відходами. Зараз в Польщі діє Національний план дій, прийнятий у 2016 році, який буде діяти до 2022

¹¹⁷ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 29 grudnia 2016 r. w sprawie szczegółowego sposobu selektywnego zbierania wybranych frakcji odpadów. URL. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000019>

¹¹⁸ Od nowego roku dużo drożej za mieszanie śmieci. URL. <https://www.prawo.pl/samorzad/segregacja-smieci-od-2019-roku,347745.html>

¹¹⁹ Nowelizacja ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach – wejście w życie nowelizowanych przepisów. URL. <https://sozosfera.pl/odpady/novelizacja-ustawy-o-utrzymaniu-czystosci-2/>

року ¹²⁰. Крім того, кожне воєводство розробляє регіональні плани дій поводження з відходами. Як в Національному, так і регіональних планах дій поводження з відходами значна увага приділяється побутовим відходам.

За 15 років Польщі вдалося знизити рівень захоронення відходів з 97 % до 42 %. Окрім розвитку переробної промисловості, завдяки, зокрема, роботі з населенням щодо стимулювання сортування, цьому сприяв справжній бум будівництва сміттєспалювальних заводів. З моменту вступу до ЄС було відкрито 7 об'єктів та схвалено будівництво ще двох заводів. Звісно, це сталося за значної фінансової підтримки ЄС, адже вартість таких проектів оцінюється в десятки мільйонів євро. Польща зміцнила свою енергетичну незалежність завдяки виробництву енергії з відходів ¹²¹.

У січні 2020 року в Польщі було запроваджено новий реєстр відходів (польською мовою - Baza Danych o Odpadach - BDO). Реєстр відходів - це реєстр суб'єктів господарювання, які виготовляють, упаковують продукцію, продають товари в упаковці. Це невід'ємна частина бази даних про продукцію, упаковку та поводження з відходами. Реєстр відходів дозволяє збирати інформацію про відходи та забезпечує виконання зобов'язань щодо реєстрації та звітності. Обов'язок внесення до Реєстру відходів поширюється на підприємців, які:

- виробляють відходи та ведуть облік цих відходів,
- ввозять на територію країни упаковану продукцію, шини, мастила, транспортні засоби, батарейки або акумулятори, електричне та електронне обладнання,
- виготовляють або імпортують упаковку або купують її у компаній з ЄС ¹²².

¹²⁰ Uchwała nr 88 Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2016 r. w sprawie Krajowego planu gospodarki odpadami 2022. URL. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20160000784/O/M20160784.pdf>

¹²¹ Из третьего світу в перший. Реформа управління відходами в Україні. (2020). URL. <https://www.pwc.com/ua/en/survey/2020/waste-management.pdf>

¹²² Wpis do rejestru BDO (podmioty wprowadzające produkty, produkty w opakowaniach i gospodarujące odpadami). URL. <https://www.biznes.gov.pl/pl/firma/obowiazki-przedsiębiorcy/chce-wypelniac-obowiazki->

Підприємці, внесені до Реєстру відходів з 1 січня 2020 року ведуть електронний облік та здійснюють звітність про відходи. Реєстр ведуть воєvodські маршали. Залежно від виду підприємницької діяльності, суб'єкти підприємницької діяльності реєструються за власним бажанням або за службовим становищем, тобто без необхідності подання заявником звернення¹²³.

Фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність, або підприємці, які в рамках своєї діяльності виробляють лише відходи зі складом характерним для міських відходів та охоплені системою збору комунальних відходів, звільняються від обов'язку реєстрації в Реєстрі відходів. Це звільнення може стосуватися, наприклад, дрібних служб, адміністративної та офісної діяльності, адвокатських контор чи бухгалтерії¹²⁴.

У вересні 2019 року Урядом Польщі була прийнята Дорожня карта «Трансформація до кругової економіки». В основі концепції кругової економіки лежить припущення, що всі елементи виробничого ланцюга, продукція, матеріали та сировина мають залишатися в обігу якомога довше. При цьому утворення відходів повинно бути мінімальним. Пріоритетами Польщі в рамках кругової економіки, згідно Дорожньої карти, є:

- інновації, посилення співпраці між промисловістю та науковим сектором і, як результат, впровадження інноваційних рішень в економіці;
- створити європейський ринок вторинної сировини з більш простішим обігом;

srodowiskowe/proc_170-wpis-do-rejestru-bdo-podmioty-wprowadzajace-produkty-produkty-w-opakowaniach-i-gospodarujace-odpadami

¹²³ Там само

¹²⁴ Odpady - rejestracja, ewidencja i sprawozdawczość. URL. <https://www.biznes.gov.pl/pl/firma/obowiazki-przedsiębiorcy/chce-wypelniac-obowiazki-srodowiskowe/odpady-w-2020-r-rejestracja-ewidencja-i-sprawozdawczosc>

- забезпечення якісною вторинною сировиною, яка є результатом стійкого виробництва та споживання; розвиток сфери послуг ¹²⁵.

Проте, окрема увага приділяється і сталому споживанню, зокрема зменшенню виникнення харчових відходів .

¹²⁵ Rada Ministrów przyjęła projekt Mapy drogowej GOZ. URL. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/rada-ministrow-przyjela-projekt-mapy-drogowej-goz>

РОЗДІЛ 3. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

3.1. Теоретико-методологічні засади дослідження юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з нею правопорушення у сфері земельних правовідносин

Корупція у різноманітних її проявах й досі залишається гострою проблемою для нашої країни, будучи гальмівником у її економічному розвитку та ефективній євроінтеграційній діяльності. Високий рівень корупції виступає загрозою для розвитку як суспільства у цілому, так і окремих сфер її діяльності, включаючи і земельну, унеможливаючи водночас ефективне вкладення коштів у новітні проекти, які б змогли вивести країну на більш високий рівень розвитку та забезпечити достаток і добробут населенню.

Відтак, важливим вбачається забезпечення належних правових запобіжників, спрямованих, насамперед на запобігання, а потім вже і на протидію корупційних проявів різної правової кваліфікації. Такими, насамперед постають так звані антикорупційні обмеження, представлені в базовому антикорупційному Законі України (далі – ЗУ) «Про запобігання корупції» та норми вітчизняного законодавства, що: 1) визначають так званий «корупційний категоріальний апарат»; 2) регламентують відповідальність за дії/бездіяльність, які можуть бути трактовані у межах цього ж «корупційного категоріального апарату».

Водночас, значними залишаються і нормативні прогалини, зокрема, невідповідність та колізійність так званої антикорупційної термінології, що міститься в суміжних нормативно-правових актах, які мають вищу юридичну силу.

Окремим та найбільш помітним корупційним ризиком у досліджуваній нами сфері виступає відкриття ринку земель сільгосппризначення, що є рухомим механізмом для розвитку нових корупційних схем. Позаяк, земельні відносини слугують чи не найпопулярнішою сферою для практики «неправомірного збагачення». Зокрема, основним антикорупційним органом нашої держави (Національним агентством з питань запобігання корупції) було виокремлено «топ-30 корупційних схем у земельній сфері» та запропоновано алгоритми щодо їх мінімізації.

Власне відкриття ринку земель сільгосппризначення, саме по собі, вже підвищує відповідні корупційні ризики. Адже, земля є об'єктом підвищеного інтересу для всіх громадян, оскільки, відповідно до Конституції України, постає об'єктом права власності українського народу. Враховуючи порівняно нещодавнє прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення»¹²⁶ та відповідних змін до Земельного Кодексу України¹²⁷, вищевикладена теза є особливо актуальною.

Проблематика юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з нею правопорушення у сфері земельних правовідносин прямо чи побіжно досліджувалась цілою когортою науковців, зокрема: Шестопаловою Л. досліджувались питання розмежування корупційних правопорушень і з такими, що з ними пов'язані¹²⁸; Шкуропат О. на дисертаційному рівні аналізував особливості антикорупційної політики у сфері земельних відносин¹²⁹; Сіра А. вивчала проблематику адміністративної відповідальності

¹²⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.

¹²⁷ Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

¹²⁸ Шестопалова Л. М. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень пов'язаних з корупцією. Підприємництво, господарство і право. Сер.: Теорія держави і права. 2017 р. Вип. 5. С. 193-197. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/44.pdf>.

¹²⁹ Шкуропат О. В. Антикорупційна політика у сфері земельних відносин: історико-теоретичний аналіз: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. Київ. 2018 р. 240 с. URL: <https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/dr-06.09.2018-1.pdf>.

за правопорушення, по'язані з корупцією у земельній сфері¹³⁰; Галай А., Галай В. та Марченко С. досліджувану нами проблематику аналізували крізь призму організації соціальної роботи в сільських громадах України¹³¹; Ладиченко В. та Данилюк Ю. – у розрізі забезпечення сталого розвитку місцевого самоврядування¹³²; Курило В., Курило І. та Шульга Є. – через необхідність усвідомлення населенням основ екологічної правової культури¹³³; Головка Л., Улютіна О. та Яра О. здійснили порівняльний аналіз екологічної відповідальності в нашій країні та ЄС¹³⁴; Курило В., Гуржій Т., Мушенок В. та Слюсаренко С. провели аналіз, у тому числі, дотримання антикорупційного законодавства при реалізації фінансових платежів, скерованих у бюджет територіальної громади суб'єктами агробізнесу¹³⁵; Єрмоленко В., Гафурова О., Краснова М. та Краснова Ю. дослідили правові засади екологічного обліку у якості інструменту забезпечення як сталого розвитку, так і запобігання корупційним проявам у нашій країні¹³⁶, Піддубний О. здійснив аналіз правового забезпечення розширення земельних повноважень органів місцевого самоврядування¹³⁷, а Дейнега М. –

¹³⁰ Гулак О.В., Сіра А.В. До питання правомірності складання органами національної поліції протоколу про адміністративне правопорушення за недотримання вимог фінансового контролю без отримання інформації від НАЗК. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2018. № 52. Т. 2. С. 39-43. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.52/part_2/10.pdf

¹³¹ Vasiuk O., Gulac O., Shust V., Marchenko S., Halai A., Halai V. (2020) Legal Grounds for Social Work Organization in Rural Communities of Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. Volume 9, № 3, pp. 503-512. Doi: 10.14207/ejsd.2020.v9n3p503

¹³² Viktor Ladychenko, Olena Gulac, Karim Yemelienenko, Yurii Danyliuk, Volodymyr Kurylo (2021). Ensuring Sustainable Development of Local Self Government: Foreign Experience for Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. Vol. 10 (4). P. 167-178. Doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n4p167

¹³³ Kurylo, L., Kurylo, I., Shulga, I., & Horodetska, I. (2020). Environmental Legal Culture as a Factor in Ensuring Sustainable Development of Society. *European Journal of Sustainable Development*, 9(1), 220. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n1p220>

¹³⁴ Ladychenko Viktor, Yara Olena, Golovko Liudmyla, Uliutina, Olena (2019) Environmental Liability in Ukraine and the EU. *European Journal of Sustainable Development*. Volume 8 Issue: 2 p. 261-267.

¹³⁵ Kurylo V., Gurzhi T., Mushenok V., Romanov M., Sliusarenko S. (2021) Agribusiness entities statutory Payments to local Budgets as a Foundation for the financial Base of rural territorial Communities in Ukraine. *Studies of Applied Economics (Estudios de Economia Aplicada)*. Vol. 39. № 9. <http://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/issue/view/324>

¹³⁶ Yermolenko V., Hafurova O., Krasnova M, Krasnova Y. (2020) Legal Principles of Environmental Accounting as Means of Identifying Sustainable Development Indicators in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 2. P. 263-279. Doi: 10.14207/ejsd.2020.v9n2p263.

¹³⁷ Piddubnyi O., Hbur L., Oleksiuk V., Rudenko L., Nezhevelo V. (2021) Legislative support for expanding the land powers of local self-government bodies in Ukraine. *International Journal of Agricultural Extension*. Special Issue. 55-63. URL:<https://doi.org/10.33687/ijae.009.00.3721>

особливостей правового регулювання у контексті запобігання підтопленню земель в Україні, що також має суттєві корупційні ризики¹³⁸.

Ефективній методиці аналізу проблематики дослідження послуговували використання системи методів наукового пізнання, серед яких було застосовано, зокрема, логіко-семантичний, системно-структурний, історичний та порівняльно-правовий методи.

Корупція – розповсюджене явище, яке відоме людству ще з часів формування перших державних утворень. Саме встановлення певного роду переваг однієї групи населення над іншою і стало передумовою виникнення такого поняття, адже в умовах суспільної нерівності якнайкраще проглядається можливість «сильніших», за допомогою залучення матеріальних факторів відстоювати власні потреби та інтереси. Сьогодні ж вітчизняні реалії не зазнали значних трансформацій. Основна різниця полягає в тому, що суть сучасних правових поглядів на державу і право вилучає будь-яку дискримінацію, а корупція, у первозданному своєму вигляді, слугує інструментом її розповсюдження, а відтак – постає у якості соціально-негативного фактору.

Наразі нормативне поле закріплює даний термін у статті 2 ЗУ «Про запобігання корупції»¹³⁹, розуміючи під нею дві базові складові: 1) «отримання/пропозицію отримання неправомірної вимоги» та 2) «шляхом зловживання наданим державою/місцевою громадою службовим становищем». Так само, термін «неправомірна вигода» отримав своє нормативне закріплення, уособлюючи під собою будь-які зиски й вимогу, як матеріального, так й іншого характеру.

Водночас, законодавець, закріпив під цим поняттям і дію, спрямовану як на «пропозицію надання такої непромірної вигоди» (ст. 369 ККУ) й «провокацію до реалізації такої дії» (ст. 370 ККУ), зокрема, шляхом передбачення кримінальної відповідальності у відповідних статтях ККУ.

¹³⁸ Deineha M. (2021). Legal support for preventing and combating land flooding in Ukraine. Law. Human. Environment, 12(4): 19-27. <https://doi.org/10.31548/law2021.04.003>

¹³⁹ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

Суспільна небезпека, пов'язана з отриманням неправомірної вигоди полягає у її розповсюдженості саме у середовищі суб'єктів владних повноважень – тих, кому ми довіряємо прийняття важливих для громадян рішень, що власне і зумовлює виникнення недовіри з боку суспільства.

Важливим елементом створення позитивного іміджу для нашої держави є формування комплексу заходів щодо, насамперед, «запобігання корупції», яким постають власне сукупність санкціонованих державою правових засобів, спрямованих на встановлення превентивних мір щодо запобігання виникненню корупційних ризиків та впровадження санкцій за зловживання владою в сфері публічного управління. Відповідно, саме правові засоби є важливим індикатором мінімізації корупційних ризиків у будь-якій сфері суспільної життєдіяльності, а особливо – у земельній, позаяк вона постає для України головним природним ресурсом та багатством нашої нації.

Оскільки сфера земельних відносин протягом усього існування нашої держави перебуває в процесі реформування, а особливо це актуально під час відкриття ринку землі, прогресія виникнення корупційних ризиків стрімко зростає, а відтак – зумовлює потребу у виробленні ефективних шляхів їх подолання. Одним з запобіжних елементів виникнення корупційно-небезпечних ситуацій є усвідомлення відповідальності за протиправні діяння.

Водночас, аналіз статистичних даних показав, що кількість осіб, відносно яких вироки/ухвали щодо скоєних ними корупційних правопорушень набрали законної сили у 2020 р. – 524. А здійснений НАЗК їх розподіл відповідно до сфер діяльності дає нам підстави стверджувати про те, що корупційні ризики у сфері земельних відносин є одними з найвищих (рис. 1)¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Проект щорічної Національної доповіді стосовно дотримання засад антикорупційної політики за 2020 р. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/NAZK_Nats.dopovid_15_06.pdf.

осіб, які вчинили правопорушенн я у системі	фінансово-кредитній системі	1
	банківській системі	2
	паливно-енергетичному комплексі	7
	агропромислового комплексу	1
	освіти	4
	охорони здоров'я	5
	транспорту	6
	на підприємствах оборонно-промислового комплексу	
	бюджетній	4
	земельних відносин	8
	приватизації	
	охорони довкілля	2

Рис. 1. Відомості про зареєстровані кримінальні корупційні правопорушення у 2020 р. відповідно до сфер діяльності осіб, що їх вчинили

Діючим нині та сутнісно новим з безпрецедентно жорсткими антикорупційними нормами постав ЗУ «Про запобігання корупції», прийнятий 14 жовтня 2014 року у межах так-званого антикорупційного пакету законів, які Верховна Рада наважилась прийняти лише під тиском міжнародної спільноти та протестувальників під стінами законодавчого органу. Цей нормативно-правовий акт визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень у цілому¹⁴¹.

Одночасно був прийнятий і абсолютно новітній для нашої держави та максимально комплексний й системний по відношенню до найбільш важливих сфер суспільної життєдіяльності ЗУ «Про засади антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки»¹⁴². Слід зауважити, що на виконання стратегії мала бути і була прийнята відповідна Державна програма з її реалізації, щоправда, набагато пізніше. І до нині Верховна Рада України не спромоглась прийняти нову Антикорупційну стратегію, яку щорічно розробляє та подає у належні інстанції НАЗК.

¹⁴¹ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

¹⁴² Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text>.

Підсумовуючи, можна сміливо стверджувати, що в період з 2014 року антикорупційне законодавство отримало сутнісно новий рівень та почало реалізовуватись на практиці. Водночас, інструменти зокрема і базового антикорупційного закону ще не реалізовані на високому дієвому рівні, а мінімізація корупційних ризиків залишається вкрай актуальною при реалізації відповідними суб'єктами своїх владних повноважень. Попри активну боротьбу з незаконним збагаченням, є необхідність удосконалення та приведення у відповідність один одному системи антикорупційних законів.

Не зважаючи на розробку належного антикорупційного законодавства, що забезпечує практичну реалізацію норм, а не створює лише «видимий» ефект, важливим елементом розуміння питання в повному обсязі є його теоретична складова. Аби стовідсотково усвідомити проблему, варто звернути увагу на суть та розмежування понять, які ідентифікують міру відповідальності за протиправне корупційне діяння.

ЗУ «Про запобігання корупції» від 2014 р., що виступає «флагманом» у сучасному антикорупційному законодавстві, представлено низку важливої для протидії корупції юридичної термінології і правових понять, а саме: «антикорупційна експертиза», «корупція», «корупційне правопорушення», «неправомірна вигода» та інші. Цим законом до соціально-правового обігу введено і нове поняття «правопорушення, пов'язані з корупцією» (ст. 1)¹⁴³.

3.2. Особливості юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з нею правопорушення у сфері земельних правовідносин

«Корупція» ж постає базовою дефініцією для притягнення до правової відповідальності, а відповідно до статті 65-1 ЗУ «Про запобігання корупції»,

¹⁴³ Шестопалова Л. М. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень пов'язаних з корупцією. Підприємництво, господарство і право. Сер.: Теорія держави і права. 2017 р. Вип. 5. С. 194. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/44.pdf>.

за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень передбачені усі чотири види юридичної відповідальності: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна¹⁴⁴.

Щойно зазначений вітчизняний антикорупційний закон регламентує два види відповідних правопорушень: «правопорушення, пов'язане з корупцією» та «корупційне правопорушення», які є відмінними між собою. Позаяк, «корупційне правопорушення» визначається як неправомірне діяння з ознаками корупції, а його особливість полягає в наявності трьох видів правової відповідальності: кримінальної, цивільно-правової й дисциплінарної.

Водночас, «правопорушення, пов'язане з корупцією» взагалі не включає в себе ознак корупції (як кримінально-караного правопорушення), однак таке діяння порушує вимоги, встановлені ЗУ «Про запобігання корупції». Не випадково, означений нормативний акт у перехідних положеннях містив оновлену редакцію Глави 13-А КУпАП¹⁴⁵ з переліком статей, що передбачають адміністративну відповідальність за вказані правопорушення, що, по суті, кореспондуються/мали б кореспондуватись з вимогами/заборами, які ЗУ «Про запобігання корупції» встановив щодо суб'єктів, перелічених у статті 3.

На ознаку корупційних правопорушень у цілому, зокрема Л. М. Шестопалова, як і багато інших науковців, зазначають, що юрисдикційні повноваження щодо них мають відноситися до компетенції антикорупційних державних органів, спеціальних структурних підрозділів і уповноважених керівників¹⁴⁶. Ми не підтримуємо таку точку зору, оскільки: 1) є чітко визначені суб'єкти протидії корупції, серед яких лише половина – органи суто антикорупційного спрямування; 2) на нашу думку, система

¹⁴⁴ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

¹⁴⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

¹⁴⁶ Шестопалова Л. М. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень пов'язаних з корупцією. Підприємництво, господарство і право. Сер.: Теорія держави і права. 2017 р. Вип. 5. С. 195. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/5/44.pdf>.

новостворених антикорупційних органів – є безпідставно роздутою та не виправданою.

Повертаючись до предмету дослідження, зауважимо, що об'єднувальним компонентом щодо обох протиправних діянь є суб'єкт – особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією шляхом використання/зловживання службового становища/владних повноважень.

Правове регулювання запобігання та протидії корупції у сфері земельних відносин полягає у застосуванні юридичної відповідальності, де найпоширенішим видом виступає адміністративна, власне, за правопорушення, пов'язані з корупцією, де правопорушення у сфері земельних відносин є їх складовою, що ратифікована чинною редакцією Глави 13-А КУпАП з назвою «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» та ЗУ «Про запобігання корупції».

Аналізуючи санкції, передбачені Главою 13-А КУпАП можна констатувати наявність таких видів відповідальності: 1) штраф; 2) конфіскація доходу, винагороди подарунка, отриманих шляхом вчинення адміністративного правопорушення та 3) позбавлення права обіймати певні посади/займатися відповідним видом діяльності¹⁴⁷.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією у сфері земельних відносин вміщує в себе дві складові: «земельні відносини» та «адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією». Аналогічно й корупційні правопорушення у сфері земельних відносин включають дві дефініції: «земельні відносини» та «кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення».

Ключовим в обох поняттях є «земельні відносини», адже саме вони визначають специфіку відповідальності. Водночас, як зазначав Шкуропат О., вітчизняна антикорупційна нормативна база не забезпечує актів, що звертали

¹⁴⁷ Шестопалова Л. М. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень пов'язаних з корупцією. Підприємництво, господарство і право. Сер.: Теорія держави і права. 2017 р. Вип. 5. С. 195. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/5/44.pdf>.

б увагу на необхідність особливого типу державного управління для сфери земельних відносин. Дослідник особливу увагу приділяє факту негативного впливу корупції на екологічну та територіальну цілісність нашої держави, тому враховуючи вищезазначені проблеми, першочерговим є затвердження відповідної програми, яка найближчим часом змогла б створити інструмент виявлення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією у земельних правовідносинах¹⁴⁸.

Оскільки інститут цивільної відповідальності відноситься до сфери приватного права, у межах якого регулюються особисті немайнові/майнові відносини, що ґрунтуються на засадах юридичної рівності їх учасників, на протигагу основам службового права як частини більш комплексного, адміністративного права, у розрізі сфери публічних відносин, що передбачають нерівність сторін та їх певну ієрархію, перелік корупційних статей у цивільному законодавстві не виокремлено. Водночас, наприкінці 2019 року запроваджено так званий механізм «цивільної конфіскації активів, отриманих неправомірним шляхом». Зокрема, ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів»¹⁴⁹, прийнятим саме в означений час передбачено внесення змін до цілої низки законів України щодо реалізації власне такого механізму. І найсуттєвішими з них постали оновлені норми ЦПК України, зокрема Глави 12 з новою назвою: «Особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави» та статті 290, якою передбачене регламентування процедури пред'явлення позову стосовно

¹⁴⁸ Шкуропат О. В. Антикоруційна політика у сфері земельних відносин: історико-теоретичний аналіз: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. Київ. 2018 р. С. 144. URL: <https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/dr-06.09.2018-1.pdf>.

¹⁴⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 р. № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text>.

визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання публічно-владних функцій, і стягнення таких в державний дохід¹⁵⁰.

Суттєвих змін у зв'язку з прийняттям означеного вище закону отримав і КК України, в якому з'явилась стаття 368-5¹⁵¹, в якій власне постало визначення терміну «незаконне збагачення», його особливостей та міра відповідальності за таке корупційне правопорушення з механізмом реалізації, регламентованим вже як у статті 290 ЦПК, так і в низці інших нормативних актів як щодо запобігання, так і безпосередньо протидії корупції та її проявам.

Відтак, цивільна відповідальність за відповідного роду правопорушення виникає власне з договірного або зобов'язального права, а особливість таких правопорушень полягає у нанесенні корупційними діями матеріальної шкоди. Порушення трудової або службової дисципліни у зв'язку з порушенням корупційного законодавства, тягне за собою дисциплінарну відповідальність. Водночас, саме така термінологічна характеристика корупційних правопорушень відсутня в антикорупційній нормативній базі.

Водночас, найбільш широка палітра таких порушень, а відтак і відповідальності, передбачена у КК України, щоправда, на відміну від, зокрема КУпАП, та нехтуючи правилами нормотворення, без системності та представлення у одному структурному елементі. Так, саме у примітці до статті 45 КК України встановлено перелік статей, що закріплюють кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення, з розмежуванням лишень таких, за двома критеріями: 1) наявність/відсутність «зловживання службовим становищем» саме при вчиненні корупційного кримінального правопорушення; та 2) вчинення власне «кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією», куди абсолютно правомірно віднесено лише дві статті, а саме: стосовно відповідальності за неправдиві

¹⁵⁰ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

¹⁵¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

дані в е-деклараціях (внаслідок Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 р. за № 13¹⁵², у тому числі, щодо недоцільності застосування кримінальної відповідальності за правопорушення, що не містить ознак «кримінального корупційного порушення»).

Саме ця норма (ст. 45 ККУ) врегламентує унеможливлення власне звільнення особи від кримінальної відповідальності за дійовим каяттям, якщо остання вперше вчинила корупційне кримінальне правопорушення та кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією. Така імперативність пояснюється, зокрема, загрозою існування корупції як явища та зацікавленість держави у якнайшвидшому її подоланні¹⁵³.

Відповідно до змін, внесених 29 червня 2021 року, примітку сказаної статті ККУ було доповнено переліком статей, які вважаються «кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією». Таким оновленням була закладена додаткова термінологічна колізія, адже у попередньому варіанті статті вживалося значення лише корупційного кримінального правопорушення¹⁵⁴, а Закон України «Про запобігання корупції»¹⁵⁵ не містить такого терміну.

І як би у цілому суспільство не відносилося до доволі контроверсійного Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 р., яким власне і була поставлена на паузу та відмінена доволі значна робота НАЗК та низки інших антикорупційних органів, у тому числі, пов'язана з притягненням до юридичної відповідальності за відповідного роду правопорушення корупційного характеру, все ж правове підґрунтя таке рішення вітчизняного конституційного органу цілком має, не зважаючи на те, що як держава,

¹⁵² Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 р. за № 13 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.

¹⁵³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

¹⁵⁴ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

¹⁵⁵ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

Україна, на міжнародній арені отримала негативні реакції та понесла значні репутаційні ризики внаслідок його прийняття.

Водночас зауважимо, що законотворець у 2018 р., відповідними змінами до КК України¹⁵⁶, змінив сутнісний підхід до категорії «злочину» у межах нормативного поля, замінивши його на «кримінальне правопорушення», яке, у свою чергу, поділяється на «кримінальні проступки» й «злочини», цим самим, так би мовити, уніфікував цілісну систему правопорушень будь-якого юридичного характеру.

Власне, притягнення до дисциплінарної відповідальності за корупційні та пов'язані з ними правопорушення, в тому числі, в земельній сфері є службове розслідування, здійснюється відповідно до «Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які для цілей ЗУ «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», визначеному КМУ, де п. 8 визначено, що члени комісії, які проводили зазначене службове розслідування складають акт, в якому описують всі обставини розслідування, заяви та пояснення особи відповідно до якої розпочате розслідування, а також висновки та пропозиції щодо усунення виявлених правопорушень тощо¹⁵⁷.

Зокрема, дисциплінарна відповідальність може як «супроводжувати» й інші види відповідальності, стягнення у відповідності з якими, накладаються на особу за вчинення відповідних корупційного характеру діянь, або бути окремо накладеними. У будь-якому випадку, якщо є відповідна інформація, керівник органу зобов'язаний або за власною ініціативою, чи відповідно до

¹⁵⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n55>

¹⁵⁷ Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які для цілей Закону України «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2000 р. № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2000-%D0%BF?lang=ru>.

припису інших спеціально уповноважених суб'єктів, ініціювати проведення службового розслідування та прийняти по його факту рішення.

Актуальним залишається питання щодо внесення змін до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», бо попри існування юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією у формі кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної, немає чіткого термінологічного визначення щодо кожного її виду. Оскільки наразі діюча нормативна площина стосовно досліджуваних нами правопорушень є доволі складною й колізійною, позаяк оперує низкою категорій: «корупційне правопорушення»; «правопорушення, пов'язане з корупцією» (стаття 2 ЗУ «Про запобігання корупції»); «корупційне кримінальне правопорушення»; «кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією» (стаття 45 КК України) та «адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією» (Глава 13-А КУпАП) та потребує відповідної систематизації у базовому антикорупційному ЗУ.

Висновки

У ході нашого дослідження було встановлено: невідповідність чинного законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки європейським стандартам і запропоновано два основних напрями реформування, відповідно: 1) З метою подолання екологічних кризових явищ, запропоновано систему заходів різного характеру. Зокрема: сприяння процесу екологізації свідомості населення, шляхом донесення гостроти проблеми, яка утворилась в сфері поводження з відходами; імплементація норм права Європейського Союзу щодо політики управління відходами до системи національного законодавства; перейняття досвіду з кращих Європейських практик управління відходами; 2) У зв'язку з відкриттям ринку землі зростає і вірогідність зростання корупційних ризиків, тому запровадження ефективного інституту юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з такими правопорушення у сфері земельних відносин є вкрай важливим фактором, що мінімізує ризики корупційних діянь у досліджуваній сфері. Відповідно, сучасне вітчизняне антикорупційне законодавство, хоч і перебуває в історичній ретроспективі – у належному стані, як і механізм його реалізації – все ж потребує суттєвого покращення, змін та наявності політичної волі до його суворого дотримання. Попри активну боротьбу з корупційними проявами, є необхідність удосконалення та приведення у відповідність один одному системи антикорупційних законів, зокрема, термінологічного апарату, прийняття актуальної Антикорупційної стратегії зі структурним підрозділом щодо запобігання та протидії їй, власне у сфері земельних правовідносин, та неухильного дотримання антикорупційного законодавства стосовно притягнення до відповідальності винних осіб.

Основними правовими актами ЄС, що регулюють поводження з відходами, є регламенти, постанови, директиви та рішення. Ці документи містять різні юридичні аспекти регулювання. Доведено, що одним із найважливіших законодавчих документів у галузі управління відходами є

Директива Європейського Союзу 75/442/ЄЕС від 15 липня 1975 р., в якій вперше було сформульовано та законодавчо закріплено принципи поводження з відходами - Ієрархія управління відходами.

Ієрархія управління відходами - універсальна модель поводження з будь-яким видом відходів - є класифікацією дій з відходами за ступенем їх пріоритетності і побудована на наступних принципах: 1) запобігання або зниження утворення відходів; 2) поділ відходів біля джерела їхньої освіти; 3) вторинне використання відходів шляхом повернення у виробничий процес; 4) рециклінг – обробка відходів з метою отримання з них нових видів сировини чи продукції; 5) знешкодження відходів з метою зниження їх небезпеки для природного середовища; 6) поховання відходів - найменш найкраща альтернатива управління відходами.

У Європейському законодавстві, система класифікації відходів пройшла тривалий шлях становлення. Вона лежить в основі Списку відходів, який є обов'язковим для застосування у всіх державах-членах Європейського Союзу. У ньому певним видам відходів присвоєні конкретні коди, а також кожен певний вид відходу за наявним небезпечними властивостями віднесено до безпечних або небезпечних відходів.

Запропоновано ширше поняття відходів, яке є відмінним від встановленого в законодавстві України та актах ЄС. Отже, під відходами необхідно розуміти предмети, матеріали чи речовини, які втратили свої корисні якості для їх власника, а також предмети чи матеріали, які утворились у результаті стихійних лих, катастроф і воєнних дій тощо.

Функціонування інституційної системи ЄС у сфері поводження з відходами базується на діяльності практично всіх інституціональних органів ЄС. Крім того, в рамках ЄС створено систему спеціальних органів, які займаються питанням охорони навколишнього середовища, у тому числі до сфери їх повноважень належать питання поводження з відходами. До них входить Комітет ENVI (Environment, Public Health and Food Safety), що діє у складі Парламенту ЄС. Він готує доповіді та пропозиції, а також залучається

до правотворчої діяльності. Важлива роль належить також Європейському Агентству з навколишнього середовища, головною метою якого є забезпечення незалежної інформації про стан навколишнього середовища. Це основна інформаційна база для тих, хто залучається до прийняття, проведення й оцінювання екологічної політики, а також для інформування громадськості. Аналіз їх діяльності дає підстави стверджувати, що ці допоміжні органи відіграють не менш важливу роль, аніж основні, надаючи ЄС можливість гнучко реагувати на проблеми, пов'язані з відходами та поведженням з ними.

З'ясована сутність понять «правове регулювання поведження з відходами в ЄС» та «механізм правового регулювання поведження з відходами в ЄС», під якими слід розуміти відповідно: специфіку регулювання в рамках права ЄС відносин у сфері виникнення, збирання, транспортування, утилізації й видалення відходів та систему правових засобів, що реалізуються органами ЄС для впорядкування відносин держав-членів у сфері поведження з відходами, відповідно до мети і завдань Об'єднання. Зважаючи на специфічний механізм правового регулювання цих відносин, можна виділити інститут екологічного права ЄС під назвою «право поведження з відходами».

Сформульовано поняття «утилізація відходів», що означає операцію, спрямовану на залучення відходів у нові технологічні цикли для використання їх у корисних цілях. Вона може також охоплювати будь-який процес переробки використаних виробів, упаковки, тари або відходів виробництва продукції, які можуть бути використані в подальшому технологічному процесі як вторинна сировина, вихідні матеріали або засоби для отримання енергії із застосуванням відповідних технологій. Дана операція може включати два важливі процеси, а саме рекуперацію та регенерацію, які відповідно до законодавства ЄС відмінні між собою. З огляду на те, що в законодавстві України немає норми, яка чітко регулювала б ці процеси, необхідно прийняти спеціальний закон щодо поведження з

відходами, який, у свою чергу, чітко регулював би процеси, включаючи операцію з утилізації відходів, відділяючи їх від процесу знищення відходів.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією у сфері земельних відносин регламентується Главою 13-А КУпАП, а саме: «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» та Законом України «Про запобігання корупції». Перелік «корупційних статей», щодо яких застосовується кримінальна відповідальність, закріплено у ККУ, а саме, примітці до ст. 45, та містить чітке розмежування статей, що передбачають відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією та власне корупційні правопорушення. Дисциплінарна відповідальність характеризується невеликим рівнем суспільної небезпеки, а її основу становить трудова дисципліна. Цивільно правова-відповідальність полягає у компенсації матеріальної та моральної шкоди, спричиненої вчиненням правопорушення, пов'язаного з корупцією/корупційного правопорушення. Запроваджено і доволі новий інститут для системи вітчизняного права – цивільної конфіскації, що власне врегульовує проведення процедури пред'явлення позову стосовно визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання публічно-владних функцій, і стягнення таких в державний дохід.

Список використаних джерел

1. Alwaeli M. An overview of municipal solid waste management in Poland. The current situation, problems and challenges. (2015). URL: https://www.researchgate.net/publication/298712594_An_overview_of_municipal_solid_waste_management_in_Poland_The_current_situation_problems_and_challenges
2. An official website of the European Union. Horizon 2020 URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/home>
3. Biologicky rozložitelné odpady. URL: https://www.mzp.cz/cz/biologicky_rozlozitelne_odpady
4. Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0031>
5. Council Directive 75/442/EEC of 15 July 1975 on waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=C>
6. Council Directive 92/75/EEC of 22 September 1992 on the indication by labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by household appliances URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31992L0075>
7. Council Directive 96/61/EC of 24 September 1996 concerning integrated pollution prevention and control URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996L0061>
8. Deineha M. (2021). Legal support for preventing and combating land flooding in Ukraine. Law. Human. Environment, 12(4): 19-27. <https://doi.org/10.31548/law2021.04.003>
9. Diecézní charita Plzeň (DCHP). URL: <https://www.dchp.cz/>
10. Directive 2000/76/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2000 on the incineration of waste URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32000L0076>

11. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance), OJ L 312, 22.11.2008
12. Dobrá praxe - odpadové hospodářství města Jihlavy. URL. <https://arnika.org/mesto-jihlava>
13. Graffiti kontejner na vysloužilé elektro. URL. <https://jihlava.cz/graffiti-kontejner-na-vyslouzile-elektro/d-534524/p1=125964>
14. Inspirujte se z meziobecní spolupráce https://www.mestoprelouc.cz/evt_file.php?file=4277
15. Kidalov S., Vitiv V., Golovko L., Ladychenko V. (2020). Legal Regulation of Waste Management in Ukraine on the Way to European Integration. *European Journal of Sustainable Development*, 2020, Volume 9, issue:2, 422-430.
16. Kurylo V., Gurzhii T., Mushenok V., Romanov M., Sliusarenko S. (2021) Agribusiness entities statutory Payments to local Budgets as a Foundation for the financial Base of rural territorial Communities in Ukraine. *Studies of Applied Economics (Estudios de Economía Aplicada)*. Vol. 39. № 9. <http://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/issue/view/324>
17. Kurylo, L., Kurylo, I., Shulga, I., & Horodetska, I. (2020). Environmental Legal Culture as a Factor in Ensuring Sustainable Development of Society. *European Journal of Sustainable Development*, 9(1), 220. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n1p220>
18. Ladychenko V. Golovko L. Achieving sustainable development through environmental accounting and disclosure of environmental information: experience of Ukraine and the EU // *Sustainable development under the conditions of European integration: collective monograph*, 2019. P. 182-194
19. Ladychenko V. Golovko L. Legal regulation of water quality and protection of water resources: Monograph / Ladychenko V., Golovko L. K.: *NULES of Ukraine*, 2018. – 180 p.

20. Ladychenko V., Chomakhashvili O., Uliutina O., Kanaryk J. (2020) Dissemination of Environmental Information in the E-Governance system: World Trends and Experience for Ukraine European Journal of Sustainable Development (2020), Volume 9, issue: 4, 51-58.
21. Ladychenko V., Golovko L. The Right to Access to Environmental Information in Ukraine and the EU // European Journal of sustainable development. 2018. Volume 7. № 3. P. 455-459.
22. Ladychenko V., Melnychuk O., Golovko L., Burmak O. (2020). Waste Management at the Local Level in the EU and Ukraine. European Journal of Sustainable Development, 2020, Volume 9 issue:1, 329-338.
23. Ladychenko V., Yara O., Golovko L., Serediuk V. Ground water management in Ukraine and the EU, European Journal of Sustainable Development, 2019. Volume 8, issue 1, p. 31-39
24. Ladychenko Viktor, Yara Olena, Golovko Liudmyla, Uliutina, Olena (2019) Environmental Liability in Ukraine and the EU. European Journal of Sustainable Development. Volume 8 Issue: 2 p. 261-267.
25. Ladychenko Viktor, Yara Olena, Melnychuk, Olha, Kanaryk, Julia, International Mechanism of the Environmental Information Access and Cooperation Framework for Climate Change Protection// European Journal of Sustainable Development 2019 Volume 8 Issue: 4 p. 131-136
26. Ladychenko, V., Golovko, L. (2017) Implementation of European Environmental Policy in Ukraine: Problems and Prospects. European Journal of Sustainable Development, Volume 6, № 3, pp. 333-339
27. Metodika pro začlenění problematiky předcházení vzniku odpadů do výuky pro jednotlivé stupně škol a mimoškolní výchovu. URL. [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/program_predchazeni_vzniku_odpadu/\\$FILE/OODP-metodika_vzdelavani-20170201.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/program_predchazeni_vzniku_odpadu/$FILE/OODP-metodika_vzdelavani-20170201.pdf)
28. Nebezpečné odpady. URL. https://www.mzp.cz/cz/nebezpecne_odpady

29. Nowelizacja ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach – wejście w życie nowelizowanych przepisów. URL. <https://sozosfera.pl/odpady/nowelizacja-ustawy-o-utrzymaniu-czystosci-2/>
30. Od nowego roku dużo drożej za mieszanie śmieci. URL. <https://www.prawo.pl/samorzad/segregacja-smieci-od-2019-roku,347745.html>
31. Odpady - rejestracja, ewidencja i sprawozdawczość. URL. <https://www.biznes.gov.pl/pl/firma/obowiazki-przedsiębiorcy/chce-wypelnic-obowiazki-srodowiskowe/odpady-w-2020-r-rejestracja-ewidencja-i-sprawozdawczosc>
32. Odpady ve stavebnictví - změny v nové odpadové legislativě. URL. <https://www.inisoft.cz/poradenstvi-a-skoleni/odborne-clanky/casopis-odpady/odpady-ve-stavebnictvi-zmeny-v-nove-odpadove-legislative>
33. Piddubnyi O., Hbur L., Oleksiuk V., Rudenko L., Nezhevelo V. (2021) Legislative support for expanding the land powers of local self-government bodies in Ukraine. International Journal of Agricultural Extension. Special Issue. 55-63. URL: <https://doi.org/10.33687/ijae.009.00.3721>
34. Právní výklad k zákonnému zmocnění odboru veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra K obecně závazné vyhlášce, kterou se stanoví obecní systém odpadového hospodářství. URL. [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/stanoveni_obecneho_systemu_odpadoveho_hospodarstvi/\\$FILE/OODP-MM_Min_vnitra_Pravni_vyklad_Obecni_system-15122020.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/stanoveni_obecneho_systemu_odpadoveho_hospodarstvi/$FILE/OODP-MM_Min_vnitra_Pravni_vyklad_Obecni_system-15122020.pdf)
35. Předcházení vzniku odpadů. URL. https://www.mzp.cz/cz/predchazeni_vzniku_odpadu
36. Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem XX.: Zlín
37. Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem XVII.: Ploskovice. URL. <https://www.komunalniekologie.cz/info/priklady-dobre-praxe-v-obcich-pri-nakladani-s-komunalnim-odpadem-xvii-ploskovice>

38. Příklady dobré praxe v obcích při nakládání s komunálním odpadem III.: Dýšina. URL. <https://www.komunalniekologie.cz/info/priklady-dobre-praxe-v-obcich-pri-nakladani-s-komunalnim-odpadem-iii-dysina>
39. Projekt RE-NAB zajistí nábytek sociálně potřebným. <https://www.brno.cz/brno-aktualne/tiskovy-servis/tiskove-zpravy/a/projekt-re-nab-zajisti-nabytek-socialne-potrebnym/>
40. Projekt TAČR „Hledání nových způsobů informační podpory při realizaci Programu předcházení vzniku odpadů ČR“. URL. https://www.mzp.cz/cz/program_predchazeni_vzniku_odpadu
41. Rada Ministrów przyjęła projekt Mapy drogowej GOZ. URL. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/rada-ministrow-przyjela-projekt-mapy-drogowej-goz>
42. Retro věci. URL. <https://www.retro-use.cz/>
43. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 29 grudnia 2016 r. w sprawie szczegółowego sposobu selektywnego zbierania wybranych frakcji odpadów. URL. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000019>
44. Stavební a demoliční odpady. URL. https://www.mzp.cz/cz/stavebni_demolicni_odpady
45. Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030. URL. https://www.minzp.sk/files/iep/03_vlastny_material_envirostrategia2030_def.pdf
46. Straż miejska skontroluje segregację odpadów (2018). URL. <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/straz-miejska-skontroluje-segregacje-odpadow-5320.html>
47. Trolejbusy a rádio v kampani Jihlava bez odpadu. URL. <https://jihlava.cz/trolejbusy-a-radio-v-kampani-jihlava-bez-odpadu/d-534065/p1=125964>

48. Uchwała nr 88 Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2016 r. w sprawie Krajowego planu gospodarki odpadami 2022. URL. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20160000784/O/M20160784.pdf>
49. Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. URL. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/utrzymanie-czystosci-i-porzadku-w-gminach-16797931>
50. Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach. URL. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130000021/U/D20130021Lj.pdf>
51. Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach. URL. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130000021/U/D20130021Lj.pdf>
52. Ustawa z dnia 23 stycznia 2020 r. o zmianie ustawy o odpadach oraz niektórych innych ustaw. URL. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000150>
53. Ustawa z dnia 25 stycznia 2013 r. o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. URL. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130000228>
54. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. URL. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627>
55. Vasiuk O., Gulac O., Shust V., Marchenko S., Halai A., Halai V. (2020) Legal Grounds for Social Work Organization in Rural Communities of Ukraine. European Journal of Sustainable Development. Volume 9, № 3, pp. 503-512. Doi: 10.14207/ejsd.2020.v9n3p503
56. Vyhláška o Katalogu odpadů 93/216 Sb. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-93>
57. Vyhláška o podrobnostech nakládání s odpady č. 273/2021 Sb. <https://www.inisoft.cz/direct/programy/dokumenty/legislativa/273-2021.pdf>

58. Wpis do rejestru BDO (podmioty wprowadzające produkty, produkty w opakowaniach i gospodarujące odpadami). URL. https://www.biznes.gov.pl/pl/firma/obowiazki-przedsiębiorcy/chce-wypelniac-obowiazki-srodowiskowe/proc_170-wpis-do-rejestru-bdo-podmioty-wprowadzajace-produkty-produkty-w-opakowaniach-i-gospodarujace-odpadami
59. Yermolenko V., Hafurova O., Krasnova M., Krasnova Y. (2020) Legal Principles of Environmental Accounting as Means of Identifying Sustainable Development Indicators in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 2. P. 263-279. Doi: 10.14207/ejsd.2020.v9n2p263.
60. Yuliia Vyshnevskaya, Viktor Ladychenko, Olena Uliutina, Juliia Kanaryk, Svitlana Movchun Regulatory and Legal Provision of Alternative Sources of Energy as a Component of the Energy Sector of the Economy *Estudios de Economía Aplicada* 2021, Vol. 39-9,
61. Zaitsev O., Maslennikova T., Kravchuk V., Melnychenko R., Ladychenko V., Ovrámet's Y. The Necessity To Adapt The Public Procurement Contract To Private Law (Eu Law) *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* 2021, Vol: 24, Special Issue 1, p. 1-6.
62. Zákon č. 541/2020 Sb. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2020-541>
63. Zákon o některých přestupcích č. 251/2016 Sb. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-251>
64. Zákon o obalech. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-477>
65. Zákon o pozemních komunikacích č. 13/1997 Sb.. URL. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1997-13>
66. Zpětný odběr výrobků. URL. https://www.mzp.cz/cz/zpetny_odber_vyrobku
67. Грицаєнко Л.Л. Інституційний механізм Європейського Союзу: автореф. дис... канд.. юрид.наук. К., 2010. 19с.
68. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: навч.Посібник; Національна Академія державного управління при Президентіві

- України (НАДУ); Центр правових підприємницьких досліджень. – К.: К.І.С., 2004. – 260 с.
69. Гулак О. В., Ладиченко В. В., Головій Л. В. Публічне адміністрування судової влади як одна із форм забезпечення рівного доступу до правосуддя. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки". 2021. № 5 (39). Т. 1. С. 11-17.
70. Гулак О. В., Ладиченко В. В., Головка Л. О. Проблеми і перспективи запровадження та діяльності інституту присяжних у системі судочинства України Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: «Юридичні науки». 2021. № 7. с.86-92
71. Гулак О.В., Сіра А.В. До питання правомірності складання органами національної поліції протоколу про адміністративне правопорушення за недотримання вимог фінансового контролю без отримання інформації від НАЗК. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2018. № 52. Т. 2. С. 39-43. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.52/part_2/10.pdf
72. Гуменюк Г. Д., Войтюк Г. В. Поводження з відходами: вимоги Європейського Союзу і законодавства України. Стандартизація, сертифікація, якість. 2015. № 3. С. 26-29.
73. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського Економічного співтовариства) від 07.02.92 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
74. Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. за ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. Х.: Право, 2009. URL: <http://uristinfo.net>. (дата звернення: 21.06.2022 р.)
75. Європейське право. Право Європейського Союзу та правове забезпечення захисту прав людини: посібник, за заг. ред.. Л.М, Ентін. Х.: Норма, 2011. 960 с.
76. Смельяненко К.О. Адвокат як носій професійної правової культури суспільства. Нове українське право. Том 5. Випуск 5. 5/2021. С. 44-50.

- 77.Ємельяненко К.О. Депутатський запит як інструмент забезпечення екологічної безпеки громади. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2022. №57. С. 32-34.
- 78.Ємельяненко К.О. Інститут грошової застави у місцевих виборах в Україні. Часопис Київського університету права. Том 1. 1/2021. С. 97-101.
- 79.Ємельяненко К.О. Ладиченко В.В. Організаційно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування України та Республіки Казахстан. К., НУБІП України, 2018, 283с.
- 80.Ємельяненко К.О. Правова культура як елемент управлінської діяльності в органах місцевого самоврядування в Україні. Науково-практичний журнал "Право. Людина. Довкілля". Випуск 1. Том 12. 6/2021.
- 81.Ємельяненко К.О. Утворення старостинських округів в об'єднаних територіальних громадах. Підприємництво, господарство і право. Том. 301. Випуск 3. 3/2021. С. 207-211. URL.: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2021/3/34.pdf>
- 82.Жуковський Т. Ф. Ткачова О. В., Пшенічнова О. Л., Карцев В. Г., Котелевець М. М., Соколова О. І. Впровадження в Україні європейського підходу до класифікації відходів. echnology audit and production reserves (Технологічний аудит та резерви виробництва). — 2016. № 4/3(30). С. 27-32.
- 83.Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
- 84.Із третього світу в перший. Реформа управління відходами в Україні. (2020). URL. <https://www.pwc.com/ua/en/survey/2020/waste-management.pdf>
- 85.Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

- 86.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- 87.Ладиченко В. В., Головка Л. О, Капплова О. Муніципалітет як регулятор поводження з побутовими відходами // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України № 5/2019 с. 38-45.
- 88.Ладиченко В. В., Головка Л. О., Сергієнко Б. Б. Теоретико-правові засади поводження з відходами за законодавством Європейського Союзу Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України 2021, № 1, с. 46-57
- 89.Ладиченко В. В., Гулак О. В., Артеменко О. В. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право, вип. 70. 2022. с.389-392.
- 90.Ладиченко В. В., Гулак О. В., Данилюк Ю. В. Забезпечення безпеки та правопорядку органами місцевого самоврядування: сучасний стан та шляхи врегулювання Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України 2021, № 4, с. 31-39.
- 91.Ладиченко В. В., Данилюк Ю. В., Ємельяненко К. О. Судовий захист прав об'єднаних територіальних громад: практичний аспект Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України 2021, № 3, с. 67-77.
- 92.Ладиченко В. В., Ємельяненко К.О. Формування виконавчих комітетів об'єднаних територіальних громад. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України № 5/2018 с. 14-20
- 93.Ладиченко В. В., Максименко Ю. П. Статус і повноваження виконавчого комітету в системі місцевого самоврядування України Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України 2021, № 2, с. 37-48

- 94.Ладиченко В., Кравцова І. Теоретичні аспекти співвідношення вертикальних обмежень та принципу свободи договору. Підприємництво, господарство і право 2021, № 4, с.163-170.
- 95.Ладиченко В.В. Екологічна політика і право ЄС: Навчальний посібник / В.В. Ладиченко, І.В. Гиренко, Л.О. Головка, В.А. Вітів. К.: Видавничий центр НУБіП України. 2019. 363 с.
- 96.Ладиченко В.В. Максименко Ю.П. Старости як посадові особи системи органів місцевого самоврядування в Україні: історико-правовий аспект // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України № 2/2019 с. 8-18.
- 97.Ладиченко В.В., Вітів В.А. Інформаційні права людини у сфері охорони навколишнього природного середовища: монографія. К.: НУБіП України, 2018. 236 с.
- 98.Ладиченко В.В., Головка Л.О., Кідалов С.О. Поводження з твердими побутовими відходами в країнах ЄС: найкращі практики: монографія / В.В. Ладиченко, Л.О. Головка, С.О. Кідалов. К.: Прінтеко, 2020. 419с.
- 99.Ладиченко В.В., Гулак О.В., Артеменко О.В. Зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству (у межах держав Європейського Союзу) Право. ua 2022. №1. с.174-181.
100. Ладиченко В.В., Ємельяненко К.О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 2017 № 2 с.32-39.
101. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: монографія; М-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: 2005. 416 с.
102. Муравйов В.І., Шпакович О.М., Лисенко О.М., Святун О.В. Інституційне право Європейського Союзу. К.: Ін Юре, 2015. 312 с.
103. Право Європейського союзу: Навчальний посібник, під ред. Р.А. Петрова. 3-тє вид. К.: Істина, 2010. 376 с.

104. Право Європейського Союзу: підруч. за ред.. О.К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.
105. Право Європейського Союзу: учебник для вузов / под. ред.. С.Ю. Кашкина. М.: Юристъ, 2004. 820 с.
106. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 р. № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text>.
107. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n55>
108. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
109. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
110. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text>.
111. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які для цілей Закону України «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2000

- р. № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2000-%D0%BF?lang=ru>.
112. Проект щорічної Національної доповіді стосовно дотримання засад антикорупційної політики за 2020 р. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/NAZK_Nats.dopovid_15_06.pdf.
113. Рішення N 1600/2002/ЄС Європейського Парламенту і Ради про шосту програму дій співтовариства в галузі навколишнього середовища. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_861#Text
114. Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 р. за № 13 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.
115. Савицький Ю. (2013) Поляків, які не сортуватимуть сміття, змусять платити. URL. <https://www.radiosvoboda.org/a/25080193.html>
116. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
117. Шестопалова Л. М. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень пов'язаних з корупцією. Підприємництво, господарство і право. Сер.: Теорія держави і права. 2017 р. Вип. 5. С. 193-197. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/44.pdf>.
118. Шкуропат О. В. Антикорупційна політика у сфері земельних відносин: історико-теоретичний аналіз: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. Київ. 2018 р. 240 с. URL: <https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/dr-06.09.2018-1.pdf>.